

Dobre praktyki w edukacji wczesnoszkolnej

Edukacja I klasa

Publikacja powstała w ramach programu Edukacja I klasa realizowanego przez Fundację Centrum Edukacji Obywatelskiej w partnerstwie z Biurem Edukacji Urzędu m.st. Warszawy i Warszawskim Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń.

Koordynacja:

Sylwia Żmijewska-Kwiręg i Katarzyna Cieczott-Łukasik

Zespół Animatorów:

Ewa Borgosz, Greta Drożdziel-Papuga, Bogdan Jankowski, Urszula Małek, Małgorzata Osińska, Aleksander Pawlicki, Laura Piotrowska, Janusz Żmijski

Zespoły Edukacji Wczesnoszkolnej:

Szkoła Podstawowa nr 4 im. Władysława Broniewskiego – animatorka Greta Drożdziel-Papuga

Szkoła Podstawowa nr 94 im. Marszałka Polski Józefa Piłsudskiego w Warszawie – animator Janusz Żmijski

Szkoła Podstawowa nr 217 z Oddziałami Integracyjnymi im. Obrońców Radiostacji AK w Rembertowie w Warszawie – animator Janusz Żmijski

Szkoła Podstawowa nr 300 im. Wandy Rutkiewicz w Zespole Szkół nr 2 im. Wandy Rutkiewicz – animatorka Urszula Małek

Szkoła Podstawowa nr 312 im. Ewy Szelburg-Zarembiny w Warszawie – animatorka Laura Piotrowska

Szkoła Podstawowa nr 316 im. Astrid Lindgren w Zespole Szkolno-Przedszkolnym nr 6 w Warszawie – animatorka Małgorzata Osińska

Szkoła Podstawowa nr 340 im. Profesora Bogusława Molskiego – animatorka Urszula Małek

Szkoła Podstawowa nr 350 w Zespole Szkół nr 48 im. Armii Krajowej w Warszawie – animatorka Małgorzata Osińska

Szkoła Podstawowa nr 355 w Warszawie – animator Bogdan Jankowski

Szkoła Podstawowa nr 356 w Warszawie – animator Bogdan Jankowski

Szkoła Podstawowa z Oddziałami Integracyjnymi nr 342 im. Jana Marcina Szancera w Warszawie – animatorka Ewa Borgosz

Szkoła Podstawowa nr 357 w Warszawie – animator Aleksander Pawlicki

Zdjęcia na okładce i stronach tytułowych rozdziałów pochodzą z zasobów Fundacji Centrum Edukacji Obywatelskiej

Redakcja językowa:

Dorota Nawalany

Skład:

Agnieszka Siesicka

Licencja:

Creative Commons Uznanie Autorstwa CC-BY Polska 3.0

Warszawa 2017

ISBN 978-83-65457-45-5

**Dobre praktyki
w edukacji
wczesnoszkolnej
Edukacja I klasa**

SPIS TREŚCI

WSTĘP.....	3
ILE JEST WART DOBRY NAUCZYCIEL EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ	6
PRACUJEMY ZESPOŁOWO – RAZEM MOŻEMY WIĘCEJ	8
WPROWADZENIE	10
BUDOWANIE ZESPOŁU	12
ZESPÓŁ W DZIAŁANIU	18
UCZYMY (SIĘ) WE WSPÓŁPRACY.....	22
DZIELIMY SIĘ DOBRymi PRAKTYKAMI	24
OBSERWACJE KOLEŻEŃSKIE	27
UCZYMY (SIĘ) W KLASIE	32
WPROWADZENIE	34
INTEGRACJA KLASY	35
O KLASOWYCH ZASADACH ZACHOWANIA.....	37
W TRAKCIE LEKCJI	43
MOTYWUJEMY UCZNIÓW	45
JAK PRZEPROWADZIĆ DOBRĄ LEKCJĘ?	47
CZY OCENIANIE MUSI BYĆ STRESUJĄCE?	48
METODY AKTYWIZUJĄCE.....	49
MATEMATYCZNE ĆWICZENIA.....	52
ORGANIZUJEMY PRZESTRZEŃ.....	54
WSPÓŁPRACUJEMY Z RODZICAMI	56
WPROWADZENIE	58
SPOTKANIE Z RODZICAMI	59
KOMUNIKACJA Z RODZICAMI	62
TRUDNE RELACJE	65
ZAPRASZAMY RODZICÓW DO WSPÓŁPRACY.....	66
WSPÓŁPRACA Z RODZICAMI W ŚWIETLE PRAWA.....	72

Oddajemy w Państwa ręce publikację będącą podsumowaniem programu „Edukacja I klasa”, realizowanego przez Fundację Centrum Edukacji Obywatelskiej w partnerstwie z Biurem Edukacji m. st. Warszawy i Warszawskim Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń.

„Edukacja I klasa” to program pilotażowy, którego celem było wypracowanie modelu wsparcia Zespołów Edukacji Wczesnoszkolnej (ZEW). W skład zespołów wchodziło: nauczycielki i nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej, języków obcych, WF, religii, etyki, wychowawcy świetlicy, bibliotekarze, psychologowie i pedagodzy szkolni oraz dyrektorzy szkół. Program bazował na systemie kompleksowego wspomaganie szkół, zgodnie z którym szkoły są postrzegane jako organizacje uczące się. Wspierał placówki w organizacji procesu nauczania i uczenia się, a także kadrę zarządzającą w zarządzaniu Zespołami Edukacji Wczesnoszkolnej oraz nauczycielki i nauczycieli w metodyce pracy z najmłodszymi uczniami i współpracy z rodzicami.

Celem realizowanego w roku szkolnym 2015/2016 programu było merytoryczne i metodyczne wsparcie Zespołów Edukacji Wczesnoszkolnej w dwunastu największych szkołach podstawowych w Warszawie. Autorzy programu wyszli z założenia, że edukacja wczesnoszkolna, która sprzyja pełnemu i harmonijnemu rozwojowi dzieci, jest możliwa w dużych placówkach, gdy wszystkie pracujące z najmłodszymi uczniami osoby współpracują ze sobą, wypracowują wspólnie obowiązujące w szkole zasady, wymieniają się informacjami, doświadczeniami, dobrymi praktykami, koordynują swoje działania.

Jednym z **efektów programu** było opracowanie dobrych praktyk oraz materiałów edukacyjnych dotyczących istotnych obszarów pracy ZEW. Dzięki pracy Warszawskich Animatorów Wspomagania (WAW), współpracujących bezpośrednio ze szkołami, zebraliśmy dobre praktyki dotyczące wspomagania zespołów nauczycieli. Spotkania dla kadry zarządzającej zaowocowały wymianą dobrych praktyk, głównie z obszarów zarządzania zespołem, motywacji nauczycieli, obserwacji lekcji i przekazywania informacji zwrotnej.

Nauczycielki i nauczyciele uczestniczący w programie prezentowali, opisywali i ilustrowali swoje dobre praktyki w pracy z uczniami i w relacjach z rodzicami. Można je znaleźć na stronie www.1klasa.edu.pl.

OPIS PROGRAMU

Do elementów programu należały:

- **ogólna diagnoza sytuacji w szkołach** polegająca na przeprowadzeniu rozmów z dyrektorkami szkół oraz badania ankietowego wśród nauczycieli;
- **warsztat diagnozujący**, czyli pierwsze spotkanie animatora z ZEW, mające na celu diagnozę potrzeb zespołu, wyłonienie najistotniejszych obszarów wymagających wsparcia i zaplanowanie tematyki kolejnych spotkań;
- **spotkania ZEW**, które odbywały się raz w miesiącu, w formie: warsztatów prowadzonych przez animatorów lub nauczycieli; obserwacji lekcji, połączonych z informacją zwrotną, wykładów eksperckich; lekcji pokazowych; wspólnego oglądania i omawiania nagrań z lekcji;
- **wsparcie kadry zarządzającej** – dyrektorek i wicedyrektorek szkół uczestniczących w programie. Były to zarówno warsztaty z obszaru zarządzania zespołem i prowadzenia nadzoru pedagogicznego, jak i konferencja będąca, poza aspektem merytorycznym, okazją do integracji i wymiany dobrych praktyk. Efektem tych działań były stałe, pozaformalne kontakty między uczestniczkami wspomaganiami;
- **konsultacje indywidualne i grupowe** nauczycieli z animatorami, które odbywały się często między spotkaniami ZEW;
- **spotkanie podsumowujące** będące okazją do omówienia efektów rocznej pracy i refleksji dotyczącej dalszych działań.

Kluczową rolę w realizacji programu odegrali animatorki i animatorzy współpracujący z zespołami edukacji wczesnoszkolnej – na podstawie przeprowadzonej diagnozy wypracowywali programy spotkań, adekwatnie do potrzeb uczestników. Wymagało to nie tylko doświadczenia w systematycznej pracy z placówką oświatową, wiedzy na temat nowych trendów, rozwiązań i inspiracji, ale także wszechstronnych umiejętności – trenerskich, planowania działań edukacyjnych skierowanych do określonej grupy odbiorców. Ponadto ważna była też znajomość procesów grupowych oraz umiejętność radzenia sobie z nimi. Wszyscy animatorzy posiadali też kompetencje dotyczące tworzenia narzędzi dydaktycznych – wypracowali wiele materiałów, wskazówek i scenariuszy spotkań, z których prezentujemy zaledwie część. Do programu zaprosiliśmy osoby, które z jednej strony posiadały wysokie kompetencje, z drugiej – szczególną charyzmę. To także było wartością programu – zespoły nauczycielskie miały okazję spotkać osoby, które występują nie tylko w roli eksperta, ale również praktyka, dzielącego się własnym doświadczeniem, uczącego się także w tym procesie, który inicjują w każdej szkole.

Z wypowiedzi uczestników programu „Edukacja I klasa” wynika, że WAW spełniali dwie ważne role: jako animatorzy uruchamiali w zespole gotowość do zmiany i wspierali proces rozwoju, a jako trenerzy proponowali gotowe rozwiązania, wykorzystując do tego celu najmocniejsze strony zespołu.

Animatorzy w odpowiedzi na potrzeby kilku szkół realizowali tematy dotyczące kilku obszarów. Zespoły nauczycieli najczęściej wybierały jednak następujące obszary wspomaganiami:

Współpraca z rodzicami (9 szkół)

W tym obszarze tematami spotkań ZEW były:

- trudne sytuacje w kontaktach z rodzicami
- organizowanie spotkań z rodzicami
- organizacja współpracy z rodzicami.

Obserwacje koleżeńskie (7 szkół)

Ten obszar okazał się bardzo trudny dla uczestników. Wynikało to z dużej nieśmiałości do zapraszania koleżanek i kolegów na swoje lekcje. Obejmował on:

- teoretyczne zagadnienia dotyczące obserwacji lekcji i przekazywania/przyjmowania informacji zwrotnej
- koleżeńskie obserwacje lekcji lub obserwacje lekcji pokazowych, prowadzonych przez nauczycielki z innych szkół
- omówienie obserwowanych lekcji połączone z przekazywaniem informacji zwrotnej.

Metody sprzyjające uczeniu się uczniów (7 szkół)

W tym obszarze zajmowano się:

- wymianą pomysłów i dobrych praktyk
- pracą metodą projektu
- omówieniem różnych metod aktywizujących.

Ocena rozwojowa (5 szkół)

Tutaj uczestnicy zdobywali wiedzę i wymieniali się doświadczeniami w zakresie:

- oceniania kształtującego
- oceny opisowej
- przekazywania uczniom informacji zwrotnej.

Zarządzanie klasą (5 szkół)

W tym obszarze poruszane były zagadnienia związane z:

- integracją klasy
- wprowadzaniem i przestrzeganiem zasad obowiązujących w szkole
- rozwiązywaniem trudnych, konfliktowych sytuacji
- radzeniem sobie z emocjami dzieci
- zarządzaniem czasem i organizacją lekcji
- aranżacją sali lekcyjnej.

Praca z dziećmi na świetlicy (5 szkół)

To bardzo istotny obszar szczególnie trudny w szkołach, w których nauka odbywa się na dwie lub trzy zmiany. Spotkania dotyczyły:

- roli świetlicy w życiu szkoły
- urządzania świetlicy i planowania działań
- ustalania zasad obowiązujących na świetlicy
- radzenia sobie z emocjami podopiecznych
- metod pracy z dziećmi na świetlicy.

Budowanie zespołu (3 szkoły)

W każdej ze szkół uczestniczących w programie animatorzy zwracali uwagę na proces budowania zespołu. W trzech placówkach odbyły się warsztaty mające na celu zintegrowanie ZEW, podczas których zwrócono też uwagę na organizację pracy, budowanie na sukcesach oraz rozwój zawodowy nauczycieli oparty na grupach wsparcia (metoda *action learning*).

Ponadto w szkołach odbyły się sesje wymiany dobrych praktyk, doskonalono też umiejętności dotyczącą komunikacji, przekazywano wiedzę z zakresu neuropedagogiki oraz prezentowano metody uczenia się we współpracy.

Zachęcamy do korzystania z dorobku osób zaangażowanych w realizację programu.

Zapraszamy również na stronę www.1klasa.edu.pl

ILE JEST WART DOBRY NAUCZYCIEL EDUKACJI Wczesnoszkolnej?

Czy da się wyliczyć, ile jest wart współcześnie dobry nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej? Z pewnością każdy podpisałby się pod stwierdzeniem, że utalentowany i pracowity nauczyciel w najmłodszych klasach to prawdziwy skarb, ale jego faktyczna wartość rynkowa została oszacowana dopiero stosunkowo niedawno. Uczynili to Amerykanie, którzy lubią wiedzieć nie od dziś, pod który stolik potoczą się monety. Zespół naukowców z Harvardu pod kierownictwem znanego ekonomisty Raja Chetty, wziął się ostro do roboty i w 2010 r. ustalił, że **naprawdę skuteczny nauczyciel – specjalista od najwcześniejszej edukacji w ciągu roku swojej pracy przysparza swoim podopiecznym dochodów odłożonych w czasie w wysokości 320 tysięcy dolarów**. Taka suma bowiem zostaje w kieszeniach dwudziestu uczniów z jego dawnej klasy po kilkunastu latach kariery zawodowej i po wyjęciu z nich tego, co zarobiła ich równoliczna grupa kolegów i koleżanek, która niegdyś trafiła do klasy prowadzonej przez przeciwnego nauczyciela.

O tym, że dobra wczesna edukacja ma pozytywny wpływ na późniejsze osiągnięcia szkolne młodych ludzi, wiemy od dawna. Po raz pierwszy udało się zbadać w pomysłowy i wiarygodny sposób tak zwany efekt odroczoney. Kluczowe pytanie, jakie sobie postawił Raj Chetty i jego towarzysze, brzmiało: **Czy wyniki danej grupy na testach kończących etap najwcześniejszej szkolnej edukacji mają wpływ na późniejsze zarobki oraz inne elementy życia członków tej grupy?**

Rys. Marta Pucitowska, CEO.

Aby znaleźć odpowiedź, zespół badawczy przeszedł życiowe ścieżki 12 tysięcy uczestników Project Star, eksperymentu edukacyjnego z Tennessee, przeprowadzonego w tamtejszych szkołach w latach 80. XX w. (więcej o projekcie: <http://www.heros-inc.org/star.htm>). Najkrócej ujmując, całą obserwowaną populację pięcioletków podzielono losowo na grupy, tworząc starannie wymieszane pod względem socjoekonomicznym społeczności klasowe. Poszczególne klasy zostały zorganizowane na trzy sposoby: małe (13 do 17 uczniów przypadających na jednego nauczyciela), zwykłe (22 do 25 uczniów) oraz zwykłe z przydzielonym nauczycielowi na stałe pomocnikiem.

Okazało się, że najlepsze wyniki na egzaminach końcowych po pierwszym roku nauki osiągnęli uczniowie z klas, w których było mniej uczniów. Ale przy okazji potwierdziła się też stara opinia: nauczyciel nauczycielowi nie jest równy. Można byłoby oczekiwać, że klasy zorganizowane w podobny sposób, realizujące ten sam program i o podobnym składzie społecznym będą miały także porównywalne wyniki na testach końcowych. Tymczasem okazało się, że te różnice były znaczne. Wyszło na jaw, że **pewni nauczyciele w porównywalnych warunkach uczą swoich podopiecznych zdecydowanie lepiej niż inni.**

Ci uczestnicy eksperymentu, których ślepy los przypisał do mniej licznych klas i dobrych nauczycieli, osiągnęli wyższe wyniki w testach na kolejnych szczeblach drabiny edukacyjnej. Z biegiem lat jednak ta tendencja zaczęła zanikać i wybrańcy zwolna równali do średniej szkolnej. Jak wspominałem, Raj Chetty postanowił jednak sprawdzić, czy wyniki intensywnej nauki pojawiły się także w życiu dorosłym tych uczniów. Był to strzał w dziesiątkę. Okazało się czarno na białym, że uczestnicy eksperymentu, którzy jako pięcioletki czy sześciolatki mieli przez rok znakomitych nauczycieli, częściej niż rówieśnicy szli później do koledzy oraz rzadziej byli samotnymi rodzicami. Więcej także odkładali na swoje emerytury, co nietrudno zrozumieć, gdyż dużo lepiej zarabiali niż ich dawni, mniej szczęśliwi koledzy z „zerówki”. Kiedy wkroczyli w 27. rok życia, owa różnica w zarobkach sięgała już tysiąca dolarów w skali rocznej i ciągle wzrastała. Efekt ten był przy tym lepiej widoczny w przypadku dzieci wychodzących się z uboższych rodzin.

Przyznasz, Drogi Czytelniku/Droga Czytelniczko, że 320 tysięcy dolarów czystego zysku po stronie klientów to suma robiąca wrażenie. A to przecież efekt tylko jednego roku porządnej pracy utalentowanego pedagoga! Zanim zacznie się on cieszyć zasłużoną emeryturą, przez jego ręce przejdzie kilkanaście lub kilkadziesiąt klas, co przysporzy społeczeństwu dochodów w wysokości milionów dolarów. Łatwo policzyć, że koszty jego studiów i wypłacanych mu z państwowej kasy zarobków zwrócą się w ciągu kilku lat jego pracy, a przez pozostałą część swojej kariery będzie się dokładał w sposób istotny do krajowego PKB.

Amerykańskie badania dostarczyły nowych dowodów na potwierdzenie starych tez. Po pierwsze, nauczyciele mogą mieć znaczący, pozytywny

wpływ na dalsze życie uczniów w egalitarnych społeczeństwach demokratycznych, a w każdym razie większy niż jakiegokolwiek na inne czynniki wewnętrzne. **Utalentowany pedagog edukacji wczesnoszkolnej to jedna z najlepszych rzeczy, jakie mogą się człowiekowi w życiu trafić oraz jedna z najlepszych inwestycji społecznych.**

Po drugie, **dobra wczesnoszkolna edukacja stanowi życiowy kapitał**, i to nie jest przenośnia. Wychodzący się z niej rdzeń pozostaje ugruntowany na tyle, że uruchamia się i działa dobroczynnie po dziesiątkach lat również w pozaszkolnych sytuacjach. Składają się na niego między innymi takie uniwersalne postawy i umiejętności, jak cierpliwość, samodyscyplina, kultura osobista, wytrwałość czy wiara w siebie. Na nauczycieli, którzy potrafią wyposażyć młodych ludzi w ten cenny zasób, można spojrzeć jako na współczesnych realizatorów przesłania zawartego w znanej rzymskiej maksymie: *non scholae sed vitae discimus* (uczymy się nie dla szkoły, lecz dla życia).

**PRACUJEMY ZESPOŁOWO -
RAZEM MOŻEMY WIĘCEJ**

Teoria jest wtedy, kiedy wiemy wszystko, a nic nie działa!

Praktyka jest wtedy, kiedy wszystko działa, a nikt nie wie dlaczego.

W tym pomieszczeniu łączymy teorię z praktyką. Nic nie działa i nikt nie wie dlaczego.

Czy da się połączyć teorię z praktyką inaczej niż zaproponował profesor Jan Miodek? Co zrobić, żeby szkoła działała sprawnie i żebyśmy wiedzieli, że dzieje się tak dzięki naszym pomysłom i świadomym działaniom?

Jedną z odpowiedzi na te pytania jest praca zespołowa. Grupa nauczycieli pracujących razem w szkole staje się zespołem, gdy spełnionych jest kilka warunków:

- mają wspólnie wyznaczony cel, rozumieją i akceptują potrzebę jego realizacji;
- wypracowują sposoby realizacji celu, każdy ma poczucie, że jego rola w tym procesie jest ważna;
- wzajemnie wspierają się w realizacji celu;
- posiadają odpowiednie zasoby (wiedzę, umiejętności, środki techniczne i finansowe, wsparcie ekspertów) umożliwiające realizację celu;
- są świadomi zagrożeń, jakie mogą się pojawić podczas realizacji celu, mają pomysł, jak ich unikać albo jak sobie z nimi poradzić;
- poddają refleksji swoje działania, obserwują, czy te działania zmierzają do realizacji celu, potrafią zmodyfikować wypracowany plan;
- mają poczucie, że wspólne działanie jest, zarówno dla zespołu, jak i dla każdego z członków osobno, szansą na rozwój.

Działanie w takich warunkach wymusza stałe podnoszenie kompetencji zespołu, wzmacnia poczucie sprawstwa, niweluje przeszkody utrudniające pracę szkoły. Wnioski wyciągane z analizy wspólnie zrealizowanych działań pomagają realizować kolejne cele bardziej skutecznie i sprawnie i tym samym podnosić jakość pracy i umacniać pozytywny wizerunek szkoły.

Jakie są widoczne efekty działania zespołowego nauczycieli?

- W szkole panuje przyjazna atmosfera – nauczyciele lepiej znają się wzajemnie, wiedzą do kogo można się zwrócić w razie potrzeby, nie mają oporów, żeby dzielić się zarówno problemami, jak i pomysłami.
- W zespole pojawia się efekt synergii – okazuje się, że zasoby zespołu to więcej niż suma doświadczeń, wiedzy, pomysłów, umiejętności pojedynczych nauczycieli.
- Wzrasta efektywność pracy – wspólnie wypracowane rozwiązania, procedury, podział zadań powodują, że nie trzeba „wyważać otwartych drzwi”.
- Pojawia się współpraca, a tym samym przestrzeń do realizacji ambitnych celów przez szkołę rozumianą jako społeczność.
- Uczniowie, widząc zespołową pracę nauczycieli i biorąc przykład z dorosłych, przystępują do pracy zespołowej z większą łatwością i motywacją.
- Nauczyciele, którzy znają, rozumieją i stosują w praktyce pracę zespołową, mogą łatwiej przekazać uczniom kluczową we współczesnym świecie umiejętność współpracy.
- Praca w zespole zwiększa motywację do pracy i poczucie odpowiedzialności za realizację wspólnych celów.

Wszystkie wymienione wyżej korzyści mogą złożyć się na lepsze efekty wychowawcze, wyższe wyniki nauczania i lepsze przygotowanie uczniów do przyszłych działań.

BUDOWANIE ZESPOŁU

To co jest istotne w takim programie, jak „Edukacja I klasa”, to budowanie zespołu, budowanie kultury pracy – koleżeńskie obserwacje, wymiana pomysłów, dobrych praktyk, wewnętrzne szkolenia prowadzone przez nauczycielki lub wicedyrektorki.

Wicedyrektorka warszawskiej szkoły podstawowej uczestniczącej w programie „Edukacja I klasa”

Zespół edukacji wczesnoszkolnej (ZEW) to wszyscy pracownicy szkoły opiekujący się dziećmi w klasach I–III: wychowawcy klas, nauczyciele wychowania fizycznego, języków obcych, religii i etyki, bibliotekarze, nauczyciele świetlicy. Model idealny to taki, w którym wszystkie te osoby współpracują ze sobą, wymieniają się informacjami, wspólnie wypracowują strategie działania oraz rozwiązują problemy, będąc w stałym kontakcie. W wielu szkołach (szczególnie w tak dużych, jak te uczestniczące w programie „Edukacja I klasa”) zbudowanie takiego zespołu jest trudnym zadaniem. Warto jednak podejmować starania w tym kierunku.

Z doświadczenia pań wicedyrektorek, liderek ZEW, oraz nauczycieli wynika, że są takie działania, które w znaczący sposób motywują nauczycieli do współpracy, poprawiają atmosferę w grupie i podnoszą efektywność pracy.

Wsparcie kadry zarządzającej w programie „Edukacja I klasa” polegało w dużej mierze na motywowaniu nauczycieli oraz ukierunkowaniu roli lidera w kolejnych etapach procesu grupowego, jaki ma miejsce w kształtującym się zespole.

MOTYWOWANIE NAUCZYCIELI

Bardzo ważnym zadaniem lidera jest motywowanie nauczycieli oraz tworzenie atmosfery sprzyjającej pracy zespołowej. Warto pamiętać, że działania te podejmowane są nie tylko w wyniku planowanych działań, ale również podczas codziennej wymiany zdań.

Wprowadzanie nieformalnych elementów na spotkaniach zespołu takich jak: przygotowanie poczęstunku na zebranie rady pedagogicznej, symboliczne celebrowanie ważnych wydarzeń w życiu prywatnym nauczycieli (np. urodzin, imienin, ślu-

bu, narodzin dziecka itp.) spaja zespół, ułatwia komunikację, pozwala na lepsze poznanie, buduje wzajemne zaufanie.

Docenianie przez lidera działań nauczycieli, chwalenie lub podziękowania za dobrze wykonaną pracę, wspierają wewnętrzną motywację, umacniają wiarę w sens podejmowanych działań i wzmacniają poczucie własnej wartości.

Przekazywanie informacji zwrotnej powinno być częścią szkolnej kultury uczenia się¹.

Umiejętne przeprowadzenie rozmowy dyscyplinującej to trudne, ale bardzo ważne dla rozwoju zespołu zadanie lidera.

DOBRA PRAKTYKA

Nasze spotkania wzbogacamy o część kulinarną: dziewczyny przygotowują sałatki, kanapki, ciasta, zawsze siadamy przy wspólnym stole i zawsze na tym stole coś mamy. To bardzo integruje zespół i stwarza dobrą atmosferę.

Dałam nauczycielkom możliwość wypowiedzenia się. Przygotowałam ankietę dla swojego zespołu z krótkimi trzema pytaniami na temat pracy w pierwszym półroczu. Powiem szczerze, że dużo mi to dało. Nauczycielki napisały konkretne przykłady, co funkcjonuje dobrze, z czego są zadowolone, a nad czym jeszcze musimy popracować.

Dla dobrej atmosfery organizujemy różne spotkania: wigilijne, wielkanocne. Ostatnio byliśmy na wyjeździe integracyjnym, wybawiłyśmy się!

Wicedyrektorki warszawskich szkół podstawowych biorących udział w programie „Edukacja I klasa”

Na następnej stronie przedstawiamy zasady przekazywania informacji zwrotnej i prowadzenia rozmowy dyscyplinującej. Zachęcamy do korzystania z tych materiałów z nadzieją, że pobudzą do refleksji.

POLECAMY

A. Kaptcia, M. Wojnarowska (2015), *W drodze do przywództwa edukacyjnego. Wybór materiałów z projektu Przywództwo i zarządzanie w oświacie – system kształcenia i doskonalenia dyrektorów szkół/placówek*. Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Wiele innych publikacji dedykowanych kadrze zarządzającej znajdziecie na stronie ORE: <https://www.ore.edu.pl/225-projekty-efs/przywodztwo>

¹ M. Fullan (2011), *Wybór złych sterowników w całościowej reformie systemu edukacji*, Warszawa: Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej. Dostępny w Internecie: https://glowna.ceo.org.pl/sites/default/files/wybor_zlych_sterownikow_w_calosciowej_reformie_systemu_edukacji.pdf

INFORMACJA ZWROTNA²

Informacji zwrotnej udzielamy najczęściej w celu:

- skorygowania zachowania pracownika, który popełnia błędy w swojej pracy;
- uczenia nowych zachowań, umiejętności;
- motywowania do podjęcia działań, wysiłku;
- zmiany w efektywności pracy;
- oceny.

Wartościowa informacja zwrotna może dodać motywacji i energii do działania. Dlatego należy uwzględnić w niej tak pozytywne, jak i negatywne aspekty zachowań pracowników.

Informacja zwrotna przekazywana z pozytywną intencją

Aby informacja zwrotna była wartościowa, lider powinien okazywać szczerze zainteresowanie i troskę o odbiorcę – informacji udziela się po to, aby wesprzeć pracownika w rozwoju, a nie aby mu udowodnić, że jest niekompetentny.

Informacja zwrotna jest przekazywana w odpowiednim czasie

Należy zwrócić uwagę na to, kiedy przekazuje się informację zwrotną. Nie warto robić tego w przelocie, pośpiechu, czy w stresującej sytuacji. Zadbaj o dobrą atmosferę w trakcie rozmowy.

Informacja zwrotna jest oczekiwana przez odbiorcę

Informacja zwrotna dociera do odbiorcy tylko wtedy, kiedy on jej oczekuje. Zgoda na nią stanowi platformę dla otwartości i przekazywania informacji zwrotnej w dobrej atmosferze. Stwórz takie środowisko pracy, w którym informacja zwrotna będzie czymś zupełnie naturalnym i oczekiwanym.

Informacja zwrotna odnosi się do konkretnych zachowań i faktów

Dobra informacja zwrotna jest konkretna i dotyczy zaobserwowanych przypadków i zachowań. Przedstawianie niejasnych określeń przynosi więcej szkód niż korzyści. Najbardziej przydatna informacja jest bezpośrednia i otwarta. Aby to osiągnąć, mów w swoim imieniu, bazując na faktach, unikając insynuacji czy domysłów.

Informacja zwrotna uwzględnia poziom emocji

Skuteczna informacja zwrotna wymaga więcej niż tylko stwierdzenia faktów – warto otwarcie wyrażać odczucia (pozytywne oraz negatywne) w taki sposób, aby odbiorca mógł poznać w pełni twój punkt widzenia.

Informacja zwrotna unika kategorię osądzania i oceniania

Mów ze swojej perspektywy. Jeśli chcesz oceniać, należy wyraźnie powiedzieć, że jest to subiektywna ocena, a następnie opisać sytuację tak, jak ją widzisz i pozwolić, aby osoba zainteresowana przyjęła ocenę.

Informacja zwrotna jest dobrze zsynchronizowana w czasie

Informacja zwrotna jest najbardziej przydatna, gdy przekazywana jest odbiorcy, który chce ją wysłuchać lub jest skoncentrowany na konkretnym wydarzeniu, którego informacja dotyczy. Jeśli gromadzi się uwagi przez dłuższy czas i ich się nie przekazuje od razu może to doprowadzić do niejasności i zmniejszyć skuteczność informacji zwrotnej w momencie jej przekazu. Odbiorca po prostu nie będzie pamiętać, czego dotyczyła konkretna uwaga.

Informacja zwrotna jest przydatna w życiu

Najbardziej przydatna informacja zwrotna to ta, która dotyczy zachowań, na które odbiorca ma wpływ. Informacja zwrotna odnosząca się do spraw, które znajdują się poza kontrolą odbiorcy, nie jest już tak przydatna i efektywna.

Informacja zwrotna jest sprawdzona i wyjaśniona

Informacja zwrotna, którą się przekazuje, powinna być sprawdzona i uzasadniona, a jednocześnie wolna od niedomówień czy manipulacji.

² Opis metody opracowany został przez Ewę Borgosz w ramach programu „Edukacja I klasa”.

ROZMOWA DYSCYPLINUJĄCA³

Reakcja na niewłaściwe zachowanie nauczyciela powinna być natychmiastowa. Im wcześniej to zrobimy, tym prędzej pracownik będzie miał okazję do poprawy.

Rozmowa dyscyplinująca najczęściej jest przeprowadzana, gdy nauczyciel:

- wykonuje w niewłaściwy sposób dane zadanie;
- popełnia błędy, które przysparzają dodatkowych zadań pozostałym członkom zespołu;
- jest konfliktowy, co przyczynia się najczęściej do powstania napiętej i negatywnej atmosfery w pracy;
- swoim zachowaniem obraża kolegów lub uczniów;
- nie stosuje się do zaleceń i popełnia błędy w wykonywanych zadaniach;
- spóźnia się do pracy lub przedłuża sobie przerwy.

Rozmowa dyscyplinująca wpływa na morale zespołu oraz pozwala poznać prawdziwe przyczyny zachowania nauczyciela – czasami dana osoba może nie wywiązywać się z powierzonych obowiązków, ponieważ nie posiada odpowiednich umiejętności i wiedzy lub ma problemy osobiste.

Celem rozmowy nie jest zdeprecjonowanie pracownika i obniżenie jego poczucia wartości. Najważniejsze jest przekonać nauczyciela, żeby zdobył się na refleksję i zmienił swój sposób postępowania, do tej pory niewłaściwy.

Pamiętaj, aby przekazując informację zwrotną:

1. Zaprosić pracownika do swojego gabinetu bądź miejsca, w którym nikt nie będzie wam przeszkadzał. Negatywne informacje należy przekazywać w cztery oczy.
2. Opisać, co pracownik wykonuje niewłaściwie; wskazać przykłady jego nieodpowiedniego zachowania. Postaraj się, aby twój ton głosu był neutralny. Nie oceniaj, nie daj się ponieść emocjom. Przekazuj komunikat w taki sposób, jakbyś sam był nauczycielem i prezentował temat, do którego nie jesteś nastawiony osobiście np.: „Zauważyłam, że spóźniła się pani dzisiaj o pięć minut na dyżur, to samo zaobserwowałam w ubiegłym tygodniu”.
3. Wyjaśnić, jakie emocje budzi zachowanie nauczyciela lub jakie są twoje potrzeby np.: „Zależy mi, żeby w naszej szkole dzieci czuły się bezpieczne. Dlatego właśnie organizujemy dyżury. Jeśli jednej osoby nie ma – inne mają więcej pracy”. Na tym pierwsza rozmowa może się zakończyć. Najprawdopodobniej nauczyciel cię przeprosi i zadeklaruje zmianę postępowania lub wyjaśni przyczyny, a wówczas będziecie mogli wspólnie zastanowić się nad rozwiązaniem. Jeśli jednak poprawa nie nastąpi, to powtarzamy punkty 1–3 i dodajemy kolejny.
4. Określić wyraźnie swoje oczekiwania. Jeśli zwrócimy się do nauczyciela z uprzejmą prośbą, wtedy odniesiemy większy skutek niżbyśmy stosowali tryb rozkazujący np.: „Proszę, żeby pani przychodziła na dyżur punktualnie”.
5. Jeśli nauczyciel nie zmieni swojego postępowania, trzeba podczas kolejnej rozmowy wprowadzić następny element – konsekwencje. Planując konsekwencje musimy postępować zgodnie z przepisami prawa oraz wziąć pod uwagę własne możliwości. Nie możemy skupić się tylko na negatywnych konsekwencjach, ale zaplanować również nagrodę. Pamiętajmy jednak, że zapowiedziane konsekwencje muszą zostać wykonane np.: „Jeśli na kolejny dyżur przyjdiesz na czas, zrobię ci herbatę”, „Jeśli na kolejny dyżur nie przyjdzie pani punktualnie, zmniejszę pani dodatek motywacyjny lub zamienię pani poranny dyżury na dwa dyżury w czasie długich przerw”.

³ Opis metody opracowany został przez Ewę Borgosz w ramach programu „Edukacja I klasa”.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ ZESPOŁU

Mam bardzo liczny zespół, przez co bardzo różnorodny. Chociaż czasem może być to wadą, myślę że niejednokrotnie jest też mocną stroną. Zespół składa się z aktywnych, często twórczych i energicznych nauczycieli, którzy podejmują wiele ciekawych inicjatyw.

Wicedyrektorka warszawskiej szkoły podstawowej biorącej udział w programie „Edukacja I klasa”

W skład zespołu, który ma rozpocząć wspólne działanie, wchodzi ludzie z różnym doświadczeniem, pomysłami, określonym stylem pracy. Taka grupa posiada ogromny potencjał.

Docieranie się nowego zespołu to proces grupy, podczas którego w kolejnych etapach ulegają zmianie zachowanie oraz wzajemne relacje między uczestnikami. Jego przebieg został wielokrotnie opisany. Warto sobie przypomnieć ten proces, by skutecznie wspierać zespół w kolejnych fazach.

PRZEBIEG PROCESU GRUPOWEGO⁴

FAZA I. FORMOWANIE

Fazę formowania (orientacji) charakteryzuje wyraźna tendencja do upodabniania się, kształtowania tych samych norm (zwłaszcza pod wpływem modelujących zachowań prowadzącego/nauczyciela oraz innych ważnych osób w grupie), tworzenia „kultury grupowej”. Członkowie grupy pomijają różnice pomiędzy sobą, szukając podobieństw unikają, jeśli się da, konfliktów, które mogłyby rozbić tworzącą się grupę i/lub narazić jej członków na odtrącenie. Kontakty wewnątrz grupy są poprawne i na ogół dość powierzchowne. Ci, którzy się już znają, trzymają się razem. Reszta rozgląda się w poszukiwaniu osób podobnych do siebie, w czym im pomagają różne symbole przynależności społecznej czy subkulturowej. Mało kto się wychyla, ludzie poznają się nawzajem, sprawdzając, co jest akceptowane, a co nie. Podstawowym celem każdego jest to, aby dołączyć do grupy i poczuć się w niej bezpiecznie. Grupą na tym etapie można stosunkowo łatwo sterować; jest w dużym stopniu zależna od prowadzącego. Lider budzi obawy, ale jego podopieczni chcą go zadowolić, pokładając w nim

nadzieję, że wyznaczy cel i wskaże, jak go osiągnąć.

Uczucia: niepokój, obawa, lęk, niechęć lub agresja wobec osób, które różnią się od nas w dużym stopniu, ciekawość.

Członkowie grupy przeżywają trudne uczucia, a zarazem bardzo im zależy, aby tego nie okazać, czują się niekompetentni, zdezorientowani.

Zachowania, postawy: okazywanie przesadnej pewności siebie, pseudointegracja wynikająca z zaciekawienia, duże ugrzecznienie – sympatia okazywana ludziom, których mało znamy, przypinanie im po cichu rozmaitych etykietek („zarozumialec”, „ignorant”, „kujon”, „pozer”), a zarazem pokazanie się na zewnątrz z możliwie przyjaznej i przyjemnej strony; szukanie kogoś, kto jest do nas podobny, atrakcyjny, ma dobrą pozycję. Rzadko dochodzi do sytuacji, kiedy podejmowane jest ryzyko lub wyraźniejsze wystąpienia. Dają się niekiedy zauważyć szczególne zachowania i manifestacje osób: silne wycofanie, nerwowość, bardzo wyrazista realizacja niektórych ról, które zanikają w miarę rozwoju procesu grupowego. Ci, którzy mają za sobą traumatyczne doświadczenie odtrącenia przez grupę, mogą zachowywać się agresywnie, nieprzyjaźnie, jakby szukali potwierdzenia, że nikt ich nie chce. Ale często pod tym odpychającym zachowaniem kryje się lęk przed niezaakceptowaniem.

Problemem w tej fazie może się stać małe zaangażowanie członków grupy, bierność, nieufność, lęk przed innymi, opór – pewne osoby mogą się nie ujawniać przed grupą w obawie, aby nie powstały znaczące interakcje. Również niektóre nadmiarowe zachowania mogą być trudne dla grupy (mogą ją blokować) lub dla lidera.

FAZA II. DOCIERANIE (RÓŻNICOWANIE)

Wzrost poczucia bezpieczeństwa w grupie daje paradoksalne efekty: jej członkowie stają się odważniejsi, bardziej niezależni, więc zaczynają sprawdzać, na co mogą sobie pozwolić. Ujawniają swoje uczucia, potrzeby i stanowiska, które wcześniej skrywali. Na tym tle rodzą się konflikty, dochodzą do głosu antagonizmy wewnątrzgrupowe, m.in. walka o pozycję. Rysują się wyraźniej osobiste cechy i możliwości poszczególnych osób. Szybko okazuje się, że członkowie grupy różnią się od siebie, czasem nawet bardzo. Uwidaczniają się podziały w grupie: „popularni”

⁴ Opis przebiegu procesu grupowego przygotowany został przez Janusza Żmijskiego dla liderów ZEW w programie „Edukacja I klasa”.

nauczyciele kontra „mniej popularni”, „pracowici” kontra „obiboki”, „poważni” kontra „dziecinni”. Przychodzi czas na niezadowolenie, krytykowanie innych osób czy lidera. Członkowie grupy zaczynają się zastanawiać, czy mogą w grupie zrealizować swoje oczekiwania i potrzeby, jaką są zbiorowością jako grupa i o co im chodzi. Poszukiwanie tożsamości przez grupę sprawia, że przestaje ona tolerować niejasność i różnorodność, przygotowuje się do podjęcia trudnych wyborów. Często pojawia się pewien niedosyt, który przeradza się w bunt – członkowie grupy artykułują, co im się nie podoba. Początkowo nie robią tego otwarcie, lecz w podgrupach. Grupa oraz przynależność przestały być dla nich najważniejszą wartością, teraz ważne jest by zdominować zespół. Skrywanym celem poszczególnych członków jest kontrolowanie sytuacji, aby grupa nie narzuciła im swoich zasad. Próbuje zawłaszczyc dla siebie jak największe terytorium, przyjąc odpowiednią dla siebie rolę i miejsce w grupie, aby móc potem współtworzyć odpowiadające im normy.

Uczucia: drażliwość, niezadowolenie, złość, zaciękanie, satysfakcja; duże wahania nastroju, wrogość.

Zachowania, postawy: uważna obserwacja, wzrastająca skłonność do angażowania się, wyrażania własnych opinii, wyraźne dzielenie członków grupy na tych, którzy budzą sympatię i na wszystkich innych, kłótniowość.

Problemem w tej fazie może być uzyskanie przez niektórych członków grupy statusu tzw. osób kłopotliwych, pozostałe osoby same mogą przyklejać sobie ograniczające etykiety. Niekiedy członkowie grupy mogą powstrzymać się przed ujawnianiem trudnych problemów i emocji, co może doprowadzić do powstania klimatu nieufności. Grupa może ulec fragmentacji, powstaną kliki i podgrupy, część spraw, zwłaszcza trudnych, będzie omawiane na boku.

FAZA III. NORMOWANIE

Po etapie konfliktów i tarć, uczestnicy tworzą przestrzeń do konstruktywnego działania. Członkowie grupy stają się bardziej otwarci. Zespół zaczyna działać harmonijnie.

W tej fazie wyraźny jest już podział ról w grupie. W sposób naturalny wyłaniają się role, podobnie jak wewnątrzni liderzy, koordynujący pracę innych. Pozycja grupy się umacnia dzięki ustaleniu wspólnych wartości i zasad, celów i norm

postępowania. Przyjęte przez grupę w fazie integracji normy i zasady, później zakwestionowane w fazie konfliktu, są teraz aktualizowane lub budowane od nowa, w oparciu o dotychczasowe doświadczenia.

Grupa zaczyna się posługiwać własnym „slangiem”, staje się hermetyczna, posiada własną tożsamość, co eliminuje wewnętrzne różnice. Jednocześnie pojawia się satysfakcja z przezwyciężenia kryzysu, a przebywanie razem daje przyjemność. Członkowie grupy mają większe poczucie bezpieczeństwa, są bardziej skłonni do otwartej komunikacji, chętniej wspierają się w pracy. Ważne, aby przyjęte normy były adekwatne do potrzeb i sytuacji grupy, jej charakterystyki. W tej fazie często dochodzi do ustalenia nowego podziału obowiązków lub wypracowania standardów, które ułatwiają pracę.

Przyjęte zasady zwiększają zaangażowanie poszczególnych osób w pracę firmy/organizacji, zachęcają do brania odpowiedzialności. Wzmacnia się też poczucie tożsamości grupowej, ludzie chcą ze sobą spędzać czas i porównują się do innych grup.

Przejście do tej fazy nie musi oznaczać, że każdy lubi każdego, i że wszyscy zapraszają się wzajemnie na chrzciny lub pogrzeby. Jednak nawet jeśli pewne osoby z grupy nadal nie będą się lubiły, to prawdopodobnie ustalą jakieś zasady wzajemnej komunikacji (lub unikania tejże), tak by przynajmniej nie próbować się ranić.

Uczucia: satysfakcja, przyjemność, poczucie bezpieczeństwa.

Zachowania, postawy: branie odpowiedzialności, aktywność, zaangażowanie, wzajemna otwartość i zrozumienie, gotowość do współdziałania.

FAZA IV. WSPÓŁDZIAŁANIE (DOJRZAŁOŚĆ)

Jest to faza, w której grupa zdobywa najciekawsze i najgłębsze doświadczenia. Współpraca i wzajemna pomoc opierają się na rzeczywistych rolach i pozycjach w grupie. Aktywność zorganizowana jest wokół zadań, które są realizowane solidarnie, a grupa kompetentnie sobie z nimi radzi. W zespole utrzymuje się wysoki poziom zaufania i spójności, otwarta komunikacja, swobodny przepływ informacji zwrotnych. W „dojrzałej” grupie przyjemnie jest funkcjonować. Od czasu do czasu zdarzają się kryzysy, ale członkowie grupy potrafią już o nich rozmawiać i szukać rozwiązań. Zada-

nia i cele są realizowane. Rozwija się współpraca. Pracująca grupa osiąga teraz wspaniałe efekty. Wzrasta poczucie własnej wartości i możliwości. Role i obowiązki są podejmowane elastycznie. Występuje akceptacja relacji i zależności. Dominuje wzajemne zaufanie i życzliwość.

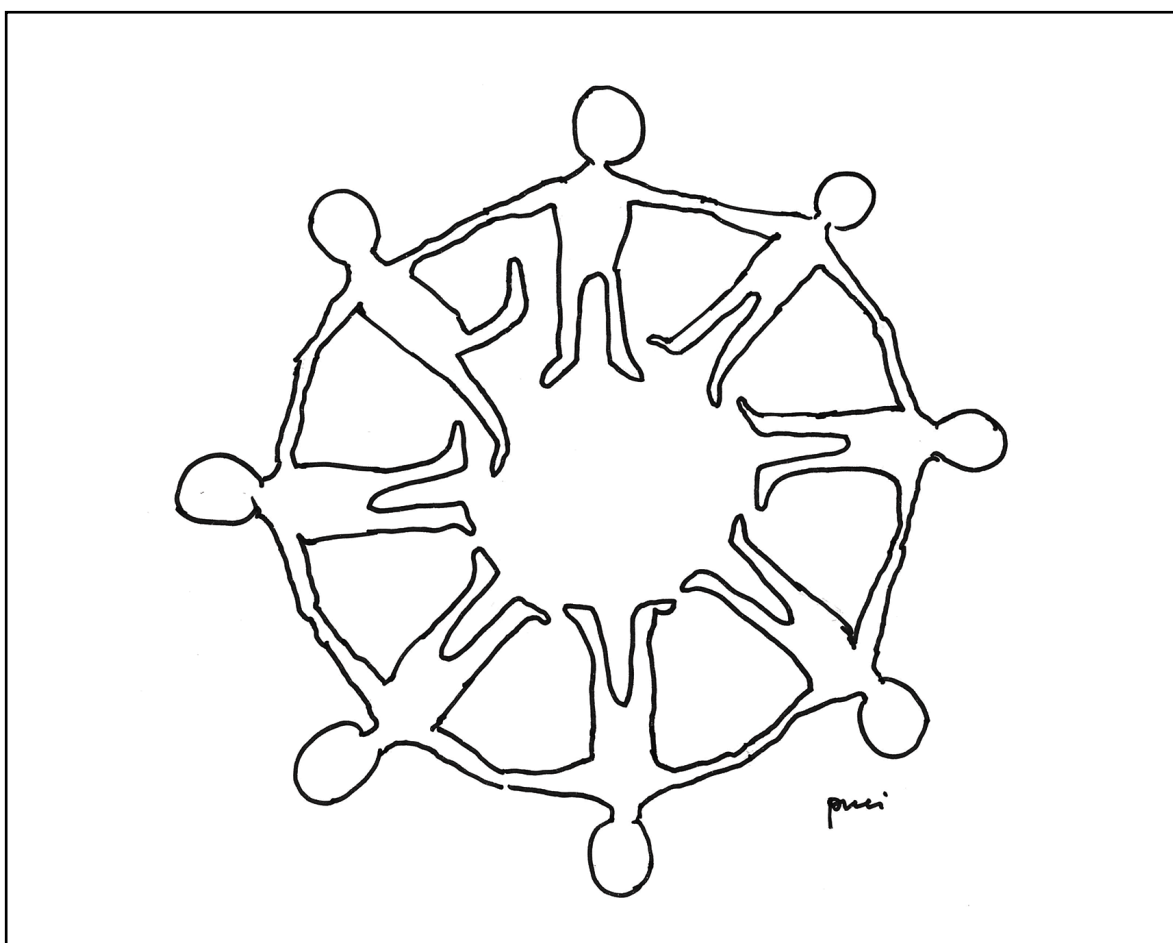
Uczucia: przyjemność, samoakceptacja, satysfakcja.

Zachowania, postawy: wysoki poziom wzajemnego zaufania, członkowie grupy dostrzegają swoją rolę, udział, faktyczną odpowiedzialność zarówno indywidualną, jak i zbiorową, w realizowaniu celów. Potrafią dać sobie oparcie, czerpać siłę z bycia razem i respektować indywidualne dążenia. Pojawia się gotowość do odważnego ujawniania

trudnych tematów, zauważania i nazywania konfliktów w grupie, konfrontowania się bez etykietek, sądów i ocen.

Problemem w tej fazie może się stać niepisana umowa, żeby „już niczego nie zepsuć”, gdy pojawią się nowe trudności, a także dążenie do pracy w stałych, najbezpieczniejszych konfiguracjach, unikanie konfrontacji lub stawiania sobie nowych wyzwań oraz wycofanie się słabszych, mniej aktywnych członków grupy w sytuacji, gdy pozostali świętować będą sukces.

Zachęcamy do refleksji nad tym, na co powinien zwracać uwagę lider grupy, na co powinien być wrażliwy i jak powinien pracować z zespołem w kolejnych fazach jej rozwoju.

rys. Marta Puciłowska CEO

Nauczycielki ze Szkoły Podstawowej nr 4 w Warszawie podczas realizacji wspólnego celu.

ZESPÓŁ W DZIAŁANIU

Przy każdej okazji warto się spotkać i porozmawiać: czy będzie to omówienie wyników sprawdzianów, czy podsumowanie projektu, organizacja uroczystości szkolnej lub wycieczki, rozwiązywanie bieżących problemów. Warto przyjrzeć się zagadnieniu z różnych stron, zastanowić, co ułatwia, a co przeszkadza nam w realizacji zadań, jakie mamy zasoby, kto może być naszym sojusznikiem, a przede wszystkim, jaki jest sens naszych wspólnych działań. Jeżeli taka rozmowa nie będzie klasyczną rozmową o szkole pełnej wspomnień, anegdot i narzekania, a stanie się analizą konkretnego zagadnienia, może przynieść naprawdę cenne rezultaty.

JAK PRACUJE ZESPÓŁ?

Na początku najważniejsza jest **diagnoza** potrzeb zespołu i wyznaczenie na jej podstawie obszaru wspólnego działania. Powinna się ona odbyć w kilku etapach.

Dobrze jest najpierw przeprowadzić wśród nauczycieli badanie (np. ankietowe), żeby rozpoznać ich indywidualne potrzeby. Na podstawie ankiet, rozmów, wywiadów oraz innych narzędzi zbierania opinii, można zorientować się, jakie ważne sprawy należy – zdaniem poszczególnych osób – zmienić, a jakie załatwić, zrealizować.

Kolejnym krokiem jest wybór obszarów najistotniejszych, którymi trzeba się koniecznie zająć jak najszybciej. Najczęściej na tym etapie wykorzy-

stuje się metody rankingowania (np. kula śnieżowa, „termometr”, cenki, ranking trójkątny, ranking diamentowy). Opisy narzędzi załączamy na końcu rozdziału.

Na trzecim etapie należy doprecyzować, jakie są potrzeby zespołu w wytypowanych obszarach. Na warsztatach diagnozujących nauczyciele ze szkół uczestniczących w programie „Edukacja I klasa” wykorzystywali najczęściej do tego celu metaplan, „rybi szkielet” oraz metodą „3 x dlaczego”.

Następnie kolej na **cele**. Określenie celu działań powoduje, że zespół wie, dokąd zmierza. Cel jest drogowskazem, który wyznacza działania zespołu, dlatego powinien być sformułowany wspólnie i powinna temu towarzyszyć refleksja, z jednej strony nad potrzebami i oczekiwaniami zespołu, z drugiej – nad realnymi możliwościami i zasobami. Dobrze sformułowany cel motywuje do podjęcia działań, w związku z tym powinien być:

konkretny – wiemy, co będzie efektem działań zespołu;

ambitny i osiągalny – wiemy, że realizacja celu będzie od nas wymagała wysiłku, ale przy pewnych nakładach, nasze zasoby pozwolą na osiągnięcie tego celu;

istotny – wiemy, że to, co zaplanowaliśmy jest dla nas ważne i jesteśmy gotowi zaangażować nasz czas, energię, a być może też i inne zasoby w realizację celu;

Zespoły uczestniczące w programie „Edukacja I klasa” realizowały swoje cele:

- spotykając się na warsztatach przygotowywanych przez animatorów;
- obserwując wzajemnie swoje lekcje i udzielając informacji zwrotnej;
- uczestnicząc w spotkaniach przygotowywanych przez członków ZEW;
- dzieląc się swoimi pomysłami i dobrymi praktykami;
- obserwując i omawiając lekcje pokazowe;
- biorąc udział w zajęciach integracyjnych;
- wspólnie oglądając filmy i dyskutując;
- uczestnicząc w konsultacjach grupowych i indywidualnych.

W każdym działaniu ważne jest celebrowanie sukcesu. Kiedy osiągnięty zostanie zamierzony cel, warto ten moment świętować w szczególny sposób. Jest to czas na podsumowanie, podziękowania, fanfary i bukiety. Dla zgranego, refleksyjnego, uczącego się zespołu to również pora, by przeanalizować cały proces i wyciągnąć wnioski na przyszłość. Refleksja nad przebiegiem realizacji przedsięwzięcia jest potrzebna, by mogły się narodzić pomysły na dalsze działania. Wnioski z dotychczasowych doświadczeń mogą pomóc odpowiedzieć na kolejne pytania:

- Czym chcemy się zająć w najbliższej przyszłości?
- Co nam się udało w poprzednim działaniu? Co nam pomogło osiągnąć sukces?
- Jakie cechy naszego zespołu powodują, że udaje nam się osiągać zamierzone cele?
- Jakie mocne strony widzimy w naszym zespole? Jak możemy je wykorzystać w dalszym działaniu?

- Co nam przeszkadzało/utrudniało działania? Jak sobie radziliśmy z trudnościami?
- Co zrobić, żeby w przyszłości uniknąć/ominać podobne przeszkody?
- Czy jest coś, co warto zmienić w naszych działaniach i komunikacji?

Poszukiwanie odpowiedzi na te pytania pozwala podjąć skutecznie kolejne działania.

Na początku praca zespołowa wydaje się bardzo trudna, ale zespół realizując kolejne zadania, zaczyna korzystać ze zdobytych doświadczeń, wypracowanych rozwiązań, metod pracy i o jakimś czasie praca zespołowa staje się codziennością.

POLECAMY

Jak wspomagać pracę szkoły? Poradnik dla pracowników instytucji systemu wspomagania (2015), zeszyt 2: Diagnoza pracy szkoły, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji

Jak wspomagać pracę szkoły? Poradnik dla pracowników instytucji systemu wspomagania (2015), zeszyt 3: Planowanie działań, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji

Jak wspomagać pracę szkoły? Poradnik dla pracowników instytucji systemu wspomagania (2015), zeszyt 4: Realizacja i podsumowanie działań, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji.

Poradniki dostępne są na stronie internetowej ORE: www.ore.edu.pl/component/phocadownload/category/136-poradnik-metodyczny

Zarządzanie projektem. Pakiet szkoleniowy (2000), seria T-Kit, nr 3, Wyd. Rada Europy i Komisja Europejska i Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji. Dostępny na stronie: http://pjp-eu.coe.int/documents/1017981/1667969/tkit3_polish.pdf/2f-95402c-4e52-4868-a387-cf88dd08258a

Dyrektorki szkół uczestniczących w programie „Edukacja I klasa” podczas pracy zespołowej

PLANOWANIE NA ŻYWO. PROPOZYCJA PRZEBIEGU SPOTKANIA⁶

Realizację zadań usprawnia dobre planowanie. Zdarza się, że zespół spotyka się, aby zaplanować jakieś wydarzenie, np. uroczystość szkolną lub wycieczkę. Oto lista pytań, na które powinniśmy sobie odpowiedzieć, zanim rozpoczniemy planowanie kolejnych działań lub przeanalizujemy postępy swoich prac:

- Jaki jest cel spotkania?
- Jakie informacje są nam potrzebne na początku naszego spotkania?
- Na jakim etapie procesu jesteśmy, co jest za nami, a co przed nami?
- Co powinno być wynikiem naszego spotkania, które właśnie zaczynamy?
- Kto powinien być jeszcze tu obecny razem z nami? Kto będzie nam potrzebny jako sojusznik?
- Jakie metody i narzędzia wykorzystamy, aby osiągnąć zamierzony wynik?
- Jakie alternatywne metody i narzędzia możemy wykorzystać, jeśli nasz plan nie powiedzie się?
- W jakiej kolejności najlepiej ustalić działania?
- Ile czasu potrzebujemy na realizację działań?
- Jakie problemy lub przeszkody mogą się pojawić? W jaki sposób będziemy mogli sobie z nimi radzić?
- Po czym poznamy, że osiągnęliśmy sukces?

METODY RANKINGOWANIA

METODA ŚNIEŻNEJ KULI

Nauczyciele samodzielnie wybierają spośród zgłoszonych przez grupę obszarów jeden, który ich zdaniem należy jak najszybciej zrealizować, i zapisują go na kartce. Następnie dobierają się w pary, prezentują wybrane przez siebie obszary i wspólnie ustalają, który z nich jest najistotniejszy, po czym zapisują go na kolejnej kartce. Pary łączą się w czwórki, a czwórki w ósemki, powtarzając poprzednie czynności. W ten sposób zostaje uzgodniony obszar, który będzie objęty wspomaganiami.

TERMOMETR

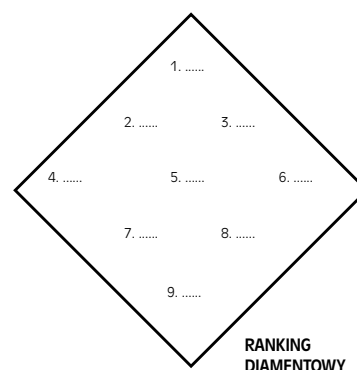
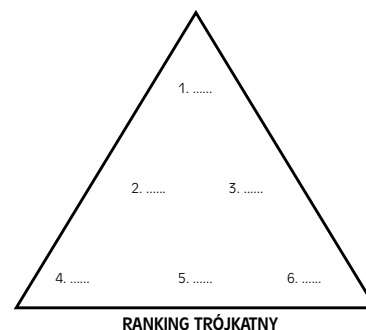
Na dużej kartce papieru rysujemy termometr. Każdy z uczestników zapisuje na kartce ten obszar, który uważa za najistotniejszy i przykleja kartkę obok termometru. Osoba prowadząca porządkuje kartki i zostawia po jednej z każdego obszarów. Następnie uczestnicy wspólnie decydują, jak ułożyć kartki na termometrze, aby obszary „najgorętsze” znalazły się najwyżej.

CENKI

Wypisujemy na tablicy lub dużej kartce papieru obszary wybrane przez zespół. Następnie każdy z nauczycieli wybiera spośród nich trzy, jego zdaniem najpilniejsze, przypisując im wagi (cenki), gdzie 3 oznacza najistotniejszy, 2 – mniej istotny, a 1 – najmniej istotny. Po czym zapisujemy cenki na liście oraz dodajemy punkty. Obszar, który otrzyma najwięcej punktów, będzie realizowany.

RANKING DIAMENTOWY LUB TRÓJKĄTNY

Uczestnicy warsztatu porządkują wybrane przez siebie obszary, układając je w kształt „diamentu” lub trójkąta w taki sposób, aby na górze znalazł się obszar ich zdaniem najważniejszy, niżej obszary mniej istotne, a jeszcze niżej – średnio- i najmniej pilne.

⁶ Opis metody opracowany został przez Aleksandra Pawlickiego w programie „Edukacja I klasa”.

UCZYMY (SIĘ) WE WSPÓŁPRACY

Czy dwa plus dwa może dać więcej niż cztery? Tak, na tym polega efekt synergii, który pojawia się wtedy, gdy zaczynamy pracować zespołowo.

Uczenie się we współpracy to dla zespołu nauczycielskiego okazja do wymiany doświadczeń, wiedzy, pomysłów, dobrych praktyk oraz do wypracowania rozwiązań, które są dostosowane do realiów szkoły.

NA CZYM POLEGA UCZENIE SIĘ WE WSPÓŁPRACY?⁷

Uczenie się we współpracy charakteryzuje się czterema współwystępującymi i powiązаныmi ze sobą elementami. Są to:

- **kooperatywna struktura zadania:** członek grupy uczącej się we współpracy może w pełni zrealizować cele edukacyjne wtedy i tylko wtedy, kiedy pozostali jej członkowie zrealizują swoje zadania;
- **kooperatywna forma socjalna** (społeczna): uczestnicy pracują w małych grupach; jeśli grupa taka sprawnie funkcjonuje, akceptując założone cele i osiągając je, możemy mówić o „zespole uczącym się we współpracy”;
- **kooperatywne relacje:** praca powiązana jest ze współdziałaniem z innymi uczestnikami i/lub pomaganiem im;

- **kooperatywne motywy:** podstawą psychologiczną uczenia się we współpracy są naturalne ludzkie predyspozycje do współpracy lub altruistycznego działania w sytuacjach, w których możliwy jest wybór między współpracą lub działaniem indywidualnym.

Różne formy uczenia się we współpracy są stosowane zarówno przez edukacyjne grupy dorosłych, jak i studentów czy uczniów. Można się z nimi spotkać na lekcjach wszystkich przedmiotów we wszystkich typach placówek szkolnych, zarówno tych tradycyjnych, jak i alternatywnych, na każdym poziomie edukacyjnym, także w przedszkolach. Uczenie się we współpracy jest więc elementem praktyki każdego niemal nauczyciela, a zarazem obiecującym obszarem badań i teorii edukacyjnej.

Uczenie się we współpracy jest efektywne, co oczywiście nie oznacza, że wszystkie jego zastosowania są równie skuteczne i pozwalają zawsze maksymalizować rezultaty.

Warto pamiętać, że w przypadku autentycznego uczenia się we współpracy, sukces jest zawsze uzależniony od wkładu pracy każdego z członków zespołu.

Nie każda grupa będzie zatem grupą efektywnie współpracującą. Istnieje współzależność pomiędzy rezultatami aktywności a różnymi typami grup. Grupy dzieli się ze względu na poziom umiejętności współpracy, wyznaczany jakością posiadanych przez jej członków tzw. umiejętności społecznych, oraz w odniesieniu do poziomu ich motywacji i gotowości do współdziałania.

W Szkole Podstawowej nr 4 w Warszawie nauczycielka prowadzi zajęcia dla ZEW dotyczące planu daltońskiego.

⁷ Opis metody opracowany został przez Janusza Żmijskiego w programie „Edukacja I klasa”.

Pseudogrupa	Tradycyjna grupa ćwiczeniowa	Grupa współdziałająca	Supergrupa (ucząca się grupa współdziałająca na najwyższym poziomie)
Członkowie:			<p>Grupa spełnia wszystkie kryteria zespołu uczącego się we współpracy, a ponadto charakteryzuje się:</p> <ul style="list-style-type: none"> wysokim poziomem wzajemnego zaufania jego członków; głębokim poczuciem odpowiedzialności; szczerą troską okazywaną sobie nawzajem, nieograniczającą się do funkcjonowania zadaniowego.
<ul style="list-style-type: none"> w małym stopniu dysponują sprawnościami i umiejętnościami potrzebnymi do pracy zespołowej; mają za sobą liczne negatywne doświadczenia w pracy zespołowej; sądzą, że po pracy zespołowej nie zostaną ocenieni bądź będą oceniani indywidualnie, a ich oceny mogą decydować o miejscu w jakimś rankingu. 	<ul style="list-style-type: none"> oczekują, że po pracy zespołowej będą oceniani indywidualnie; sądzą, że ich poziom aktywności jako członków zespołu nie będzie podlegał ocenie bądź nie ma znaczenia dla wykonywanego zadania. 	<ul style="list-style-type: none"> oczekują, że ich indywidualny sukces zależy od wkładu wszystkich członków zespołu; wiedzą, że jedynie wysoka jakość pracy poszczególnych członków pozwoli osiągnąć wspólny cel. 	
W czasie pracy zespołowej:			
<ul style="list-style-type: none"> postrzegają innych członków zespołu jako potencjalnych rywali i/lub nie ufają im; pozorują proces uczenia się, nie angażują się; czasem ukrywają ważne informacje. 	<ul style="list-style-type: none"> usiłują wspólnie ustalić, jak należy wykonać zadanie; poszukują razem z innymi członkami zespołu ważnych z tego punktu widzenia informacji; niektórzy starają się eksploatować lepiej poinformowanych lub aktywniejszych członków grupy. 	<ul style="list-style-type: none"> udzielają sobie nawzajem osobistego i merytorycznego wsparcia; stosują różne społeczne umiejętności; czują się odpowiedzialni wobec siebie; analizują efektywność pracy zespołu i poszczególnych jego członków. 	

Nauczyciele uczestniczący w programie „Edukacja I klasa” pracowali zespołowo, ucząc się we współpracy. Najczęściej uczenie się we współpracy polegało na:

- prowadzeniu przez chętnych nauczycieli spotkań ZEW w formie warsztatów (np. motywowanie uczniów, współpraca z rodzicami, rozwiązywanie trudnych sytuacji wychowawczych);
- dzieleniu się dobrymi praktykami, pomysłami, umiejętnościami (np. warsztat origami przed świętami Bożego Narodzenia);
- prowadzeniu wzajemnych obserwacji lekcji i udzielaniu informacji zwrotnej;
- wykorzystaniu metod uczenia się we współpracy podczas spotkań ZEW razem z animatorem/animatorką.

DZIELIMY SIĘ DOBRYMI PRAKTYKAMI

Jednym z założeń programu „Edukacja I klasa” była wymiana dobrych praktyk. Dotyczyły one bardzo różnych zagadnień, poczynając od pomysłów na proste zadania, poprzez sposoby na prowadzenie rozmów z rodzicami, aż po scenariusze lekcji. Przykłady wypracowanych przez uczestników dobrych praktyk prezentujemy w różnych miejscach niniejszej publikacji, wszystkie znajdują się na stronie www.1klasa.edu.pl.

Niemal we wszystkich szkołach powstały „banki dobrych praktyk”. Przybrały one różną postać: segregatora, do którego wkłada się opisane pomysły, wspólnego adresu mailowego, folderu na dysku lub platformy internetowej.

W kilku szkołach zorganizowano sesje wymiany dobrych praktyk.

DOBRA PRAKTYKA

Efekty wymiany dobrych praktyk dało się zauważyć już w trakcie trwania projektu. Dobrym przykładem jest pomysł nauczycielek z Szkoły Podstawowej nr 4 w Warszawie: „Przesadzanie uczniów co 2–3 tygodnie”. Pomaga to zintegrować się różnym uczniom, poprawia atmosferę w klasie, a także może pomóc dzieciom samodzielnie rozwiązywać swoje problemy z rówieśnikami. A propozycja na piątek: „Siadamy z kim chcemy” przyjęła się w Szkole Podstawowej nr 342 w Warszawie, w której na początku dwie panie spośród 56 postanowiły wypróbować to rozwiązanie; po miesiącu zostało ono wprowadzone we wszystkich klasach.

POLECAMY

Opisy obserwacji lekcji, spaceru edukacyjnego i innych praktyk nauczycieli są na stronie Szkoły Uczącej Się: <https://sus.ceo.org.pl/sus/praktyki-pracy-nauczycieli>

Materiał dotyczący uczenia współpracy i we współpracy na lekcjach: <https://www.szkoiazklasa.org.pl/wp-content/uploads/2016/11/uczenie-sie-we-wspolpracy.pdf>

W Szkole Podstawowej nr 4 w Warszawie nauczyciel bibliotekarz prowadzi dla koleżanek i kolegów warsztat z origami.

MIKRONAUCZANIE⁸

Sesja mikronauczania składa się z kilkunastu mikrolekcji, realizowanych jedna po drugiej, z nauczycielami w roli klasy. Podczas całej sesji powtarzamy ten sam, opisany niżej, schemat jednej mikrolekcji.

Część 1. Nauczyciel/ka prowadzi 10-minutową lekcję z użyciem wybranej techniki/metody (alternatywnie np. 10-minutowe spotkanie z rodzicami) dla 8–10 osób wybranych z grona uczestniczących. Pozostałe osoby wchodzą w rolę obserwatorów.

Jeżeli warunki techniczne na to pozwalają, a osoba prowadząca lekcję się zgodzi, nagrywamy „10 minut” do użytku własnego.

Przedmiotem mikrolekcji może być technika ćwiczona w poprzednim miesiącu przez wszystkich/technika, którą dana osoba pragnie innym zaprezentować/technika, w odniesieniu do której dana osoba pragnie uzyskać informację zwrotną/technika, która będzie przedmiotem eksperymentów w kolejnym miesiącu.

Część 2. „Uczniowie” udzielają prowadzącemu/cej lekcję informacji zwrotnej według wspólnie przyjętej formuły. Można przyjąć na przykład – zwłaszcza w pierwszym okresie – że pełną informację zwrotną zapisują na karteczkach przekazywanych prowadzącej, a na forum prezentują tylko część związaną z pozytywami.

Część 3. Wszystkie osoby uczestniczące, które chciałyby spróbować zaprezentowanej techniki/jej wariantu mogą zaprezentować swoje plany, ewentualnie zadać pytania, wzbogacić koncepcję. Na tym etapie należy unikać już jakiegokolwiek oceniania.

Część 4. Nagranie przekazujemy osobie prowadzącej lekcję. Staramy się wyrobić nawyk obejrzenia nagrania i zestawienia go z otrzymanymi na piśmie informacjami zwrotnymi.

Po zamknięciu mikrolekcji oraz jej omówieniu (czas ok. 20 min), przechodzimy do kolejnej. Jeżeli zadbamy o zróżnicowanie tematów i zmienianie składu „uczniów” doświadczenie nie powinno być nużące dla uczestników.

PROWADZENIE SPOTKANIA ZESPOŁU NAUCZYCIELI

Taka forma współpracy to doskonała okazja do uporządkowania swojej wiedzy, doskonalenia warsztatu pracy, a przy okazji do wymiany doświadczeń z koleżankami i kolegami z pracy.

Nauczyciele, którzy prowadzili w ramach programu „Edukacja I klasy” spotkania dla ZEW w swoich szkołach, układali scenariusze, poszukiwali metod pracy adekwatnych do tematu, przeglądali literaturę. Ogromną wartością tych spotkań była możliwość odwołania się do wspólnych doświadczeń, analiza konkretnych problemów, które pojawiają się w szkole.

Tak nauczyciele, jak i animatorzy zwracali uwagę, że na kolejnych spotkaniach dało się zaobserwować coraz większą otwartość i gotowość do dzielenia się doświadczeniami.

Przekonałam się, że nauczyciele zaczęli współpracować ze sobą w wymianie doświadczeń i dzieleniu się wiedzą. Zobaczyłam, że stopniowo wprowadzili wiele zmian, przy czym najpierw podejmowali próby nieliczni (2–3 osoby), a potem upowszechnili swoją praktykę wśród innych. Zaobserwowałam, że przełamali opory w mówieniu o swoich dobrych praktykach. Mam wrażenie, że na początku tylko „gwiazdy” występowały, tłumiąc jednocześnie aktywność innych. Teraz uważnie słuchają siebie nawzajem i czerpią pomysły również od osób, które na początku здаwały się być „szarymi myszkami”.

Refleksja animatorki

Osoby prowadzące warsztaty miały też okazję wysłuchać informacji zwrotnych od swoich koleżanek i kolegów. Dla wielu nauczycieli zarówno formułowanie, jak i odbieranie informacji zwrotnych, było trudnym doświadczeniem.

⁸ Opis metody opracowany został przez Aleksandra Pawlickiego w programie „Edukacja I klasa”.

AKTYWNE METODY UCZENIA⁹

SCENARIUSZ SPOTKANIA ZESPOŁU EDUKACJI Wczesnoszkolnej

Wprowadzenie

Stosowanie aktywnych metod w procesie dydaktycznym sprzyja pogłębieniu zdobytej wiedzy, jej operatywności i trwałości. Dzieci muszą myśleć podczas wykonywanych działań. Angażują się emocjonalnie, są aktywne w sferze percepcyjnej, ruchowej, werbalnej i emocjonalno-motywacyjnej. Wykorzystując metody aktywne, uczymy dzieci właściwych zachowań, zrozumienia, tolerancji wobec innych. Ważne jest, by umiejętnie stosować aktywne metody w procesie nauczania, znać ich zalety, a także wiedzieć, jakie niosą za sobą trudności i ograniczenia. Dzięki temu nauczyciel wie, jak należy wprowadzać aktywne metody, kiedy można, a kiedy nie należy ich stosować. Każdy, kto jest kreatywny, odnajdzie w sobie inspirację i motywację do przyjmowania nowych wyzwań, odkryje nieznaną wcześniej możliwości pedagogiczne i metodyczne.

Cele

1. Uporządkowanie i poszerzenie wiedzy na temat aktywnych metod uczenia.
2. Dzielenie się praktycznymi metodami aktywizującymi do zastosowania na lekcjach.

Przebieg zajęć

Co to są aktywne/aktywizujące metody uczenia/nauczania? Dyskusja na forum grupy.

1. Korzyści i trudności, jakie niesie stosowanie metod aktywnych podczas zajęć. Praca w zespołach – zanotowanie opinii na arkuszach papieru.
2. Prezentacja opracowanych list na forum grupy. Dyskusja.
3. Trudności wynikające ze stosowania metod aktywizujących w nauczaniu. Dyskusja w grupie. Spisanie wniosków na tablicy.

Formułowanie w zespołach odpowiedzi na pytanie: *Jak możemy zniwelować te trudności?*
Prezentacja na forum grupy.

4. Wymiana pomysłów, doświadczeń ze stosowania metod aktywizujących podczas lekcji:
  - edukacja matematyczna – praca w zespole
  - edukacja polonistyczna – praca w zespole
  - edukacja przyrodnicza – praca w zespole

Prezentacja wypracowanych materiałów na forum grupy.

5. Podsumowanie zajęć: Czego nowego dowiedziała/em się podczas dzisiejszych zajęć? Co wprowadzę do swojego warsztatu nauczania?

Uwaga: Slajdy do tego scenariusza znajdziesz na stronie: www.1klasa.edu.pl

Polecana literatura:

- I. Dzierzgowska (2004), *Jak uczyć metodami aktywnymi*, Warszawa: Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna.
- E. Brudnik, A. Moszyńska, B. Owczarska (2000), *Ja i mój uczeń pracujemy aktywnie. Przewodnik po metodach aktywizujących*, Kielce: Wyd. Jedność.
- K. Rau, E. Ziętkiewicz (2000), *Jak aktywizować uczniów. Burza mózgów i inne techniki w edukacji*, Poznań: Oficyna Wydawnicza.
- M. Jąder (2013), *Efektywne i atrakcyjne metody pracy z dziećmi*, Kraków: Impuls.
- M. Taraszkiewicz (2000), *Jak uczyć lepiej?, czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa: Wydawnictwa CODN.

⁹ Scenariusz opracowany został w programie „Edukacja I klasa” przez Angelikę Ferenc i Annę Pyc ze Szkoły Podstawowej nr 356 w Warszawie.

OBSERWACJE KOLEŻEŃSKIE

Obserwacje oparte na zasadach oceniania kształtującego nie są hospitacjami ani koleżeńskimi lekcjami otwartymi w tradycyjnym tego słowa rozumieniu. Nie mają na celu przekazywania sobie wzajemnie dobrych praktyk, ich celem nie jest też ocena pracy nauczyciela.

Obserwacja ma wspierać najważniejsze zadanie szkoły, czyli efektywne uczenie się uczniów. Nauczyciele, którzy planują lekcje, stawiają sobie i uczniom cele, przygotowują zadania edukacyjne, które pomogą dzieciom je zrealizować, dobierają szereg metod, które zaangażują uczniów w realizację zaplanowanych działań oraz uwzględnią

techniki i metody pozwalające uczniom na refleksję, nie tylko nad tym, czego się uczą, ale również w jaki sposób.

Prowadzenie zajęć i jednoczesna obserwacja procesu uczenia się uczniów jest trudnym zadaniem. Dlatego nauczyciele zapraszają na lekcję koleżankę/kolegę nauczyciela, aby obserwował, na ile im się te plany udaje realizować i jakie są tego efekty, czy uczniowie naprawdę lepiej się uczą.

Główne korzyści z obserwacji opartej na zasadach oceniania kształtującego powinna mieć osoba obserwowana, czyli nauczyciel prowadzący lekcję. Relacja pomiędzy obserwowanym a obserwującym powinna być oparta na zaufaniu. Obserwujący nie musi być zaprzyjaźniony z autorem lekcji ani też osobą z większym doświadczeniem nauczycielskim.

OBSERWACJA LEKCJI OPARTA NA ZASADACH OCENIANIA KSZTAŁTUJĄCEGO (OK)¹⁰

Obserwacja oparta na zasadach oceniania kształtującego (OK) składa się z trzech etapów: planowania, bezpośredniej obserwacji i rozmowy po obserwacji.

Planowanie. Spotkanie przed obserwacją. W trakcie planowania obie strony ustalają, jaki element lekcji będzie przedmiotem obserwacji. Planowanie powinno być konkretne polegać na odpracowaniu listy działań nauczyciela i przewidywanych zachowań uczniów, w czasie obserwowanej lekcji. Ustalenie takiej listy gwarantuje nauczycielowi prowadzącemu lekcję, że tylko te elementy będą brane pod uwagę oraz omawiane po lekcji. Lista umożliwi również obserwatorowi skoncentrowanie się na uzgodnionym obszarze.

Obszar do obserwacji: Ocena koleżeńska i samoocena	
To co chciałabym/chciałbym, aby pojawiło się po stronie nauczyciela prowadzącego lekcję	To co chciałabym/chciałbym, aby pojawiło się po stronie uczących się uczniów
<ul style="list-style-type: none"> • Nauczyciel poleca uczniom dokonanie oceny koleżeńskiej. • Nauczyciel poleca uczniom dokonanie samooceny. • Nauczyciel określa NACOBZU do pracy ocenianej koleżeństwo lub samooceną. • Ocena koleżeńska nie jest stosowana w formie wystawiania przez uczniów stopni. • Nauczyciel poleca uczniom proste formy oceny koleżeńskiej i samooceny (np.: „dwie gwiazdy i jedno życzenie”). • Nauczyciel uczy uczniów oceny koleżeńskiej i samooceny (np. omawia dobre przykłady). 	<ul style="list-style-type: none"> • Uczniowie oceniają się koleżeństwo w trakcie procesu uczenia się. • Uczniowie dokonują samooceny. • Uczeń dzięki ocenie koleżeńskiej wie, co zrobił dobrze, co i w jaki sposób ma poprawić. • Uczeń dzięki samoocenie wie, co zrobił dobrze oraz co i w jaki sposób ma poprawić.

Obszar do obserwacji: Docenianie pracy uczniów, świętowanie sukcesów	
To co chciałabym/chciałbym, aby pojawiło się po stronie nauczyciela prowadzącego lekcję	To co chciałabym/chciałbym, aby pojawiło się po stronie uczących się uczniów
<ul style="list-style-type: none"> • Nauczyciel docenia osiągnięcia poszczególnych uczniów w trakcie procesu uczenia się. • Nauczyciel docenia postępy poszczególnych uczniów w osiąganiu celów lekcji. • Nauczyciel docenia osiągnięcia i postępy całej klasy w procesie uczenia się. • Nauczyciel docenia osiągnięcia i postępy całej klasy w osiąganiu celów lekcji. • Nauczyciel docenia sukces (ucznia i całej klasy) na wiele sposobów, np. wyróżnienie słowne, brawa. 	<ul style="list-style-type: none"> • Uczniowie są dumni ze swoich osiągnięć. • Uczniowie chcą dalej czynić postępy. • Uczniowie potrafią określić, w czym osiągnęli sukces. • Uczniowie doceniają sukces innych uczniów, są zadowoleni, wyrażają słowem lub gestem uznanie dla swoich koleżanek i kolegów.

¹⁰ Opis metody opracowany został przez Laurę Piotrowską w programie „Edukacja I klasa”.

Obszarów do obserwacji jest wiele, warto jednak koncentrować się na tych, które mają największy wpływ na proces uczenia się uczniów. Są to m.in. cele lekcji, kryteria sukcesu, informacja zwrotna, współpraca uczniów, formułowanie pytań przez uczniów, atmosfera w klasie.

W trakcie planowania można ustalić różne szczegóły dotyczące końcowego podsumowania, np. czy notatki obserwatora będą przekazywane nauczycielowi obserwowanemu oraz ustalić czas i miejsce spotkania, podczas którego ma się odbyć rozmowa podsumowująca.

Bezpośrednia obserwacja. Dobrze jest, żeby obserwator zajął w sali miejsce, z którego będzie dobrze widział nie tylko nauczyciela, ale również uczących się uczniów.

Podczas lekcji obserwator notuje wszystkie działania nauczyciela i uczniów, zwracając szczególną uwagę na niezrealizowane przez nauczyciela założenia. Śledzi przebieg całej lekcji, skupiając się wyłącznie na zaplanowanych zagadnieniach, w rozmowie po obserwacji tylko do nich nawiązuje.

Największym wyzwaniem dla obserwatora jest używanie języka obserwacji: „zauważyłam, że nie wszyscy uczniowie słyszeli polecenie”, „uczniowie z dwóch ostatnich ławek dopytywali się wzajemnie, próbując zapisać polecenie nauczycielki w zeszytach” i powstrzymywanie się od konkluzji i ocen typu: „działania nauczyciela były nieskuteczne” lub „uczniowie byli niegrzeczni”.

Notatki sporządzone przez obserwatora pomogą mu w czasie rozmowy, która powinna się odbyć po obserwacji. Notatki nie są udostępniane osobom trzecim.

Rozmowa po obserwacji. Rozmowa powinna dotyczyć tylko ustaleń, ma być rzetelna i poparta przykładami, być pozytywnym przekazem, na którego podstawie obserwowany będzie mógł zaplanować swój dalszy rozwój i zmianę. Do rozmowy po obserwacji lekcji powinno dojść jak najszybciej. Warto ustalić czas i miejsce spotkania w trakcie planowania obserwacji. Należy jednak pamiętać, że obserwator potrzebuje czasu na przygotowanie się do rozmowy, dlatego lepiej nie planować rozmowy zaraz po obserwacji. Długość rozmowy zależy od umowy między partnerami, z reguły nie powinna przekroczyć 45 minut.

W trakcie rozmowy obserwator informuje nauczyciela o swoich spostrzeżeniach – co z tego, co wspólnie zakładali, udało mu się zaobserwować i jakie ma na to przykłady.

Obserwowany może się zapytać o szczegóły obserwacji lub jak zachowali się konkretni uczniowie.

Autor lekcji, po wysłuchaniu tego, co miał do powiedzenia obserwator, określa, nad czym chciałby w przyszłości pracować, co chciałby osiągnąć i jakie działania podejmie, aby osiągnąć założony cel.

Tylko na wyraźną prośbę obserwator może dać autorowi rady dotyczące jego lekcji, może „przerobić” lekcję, którą obserwował lub zasugerować obszary do rozwoju nauczyciela.

Na zakończenie rozmowy obserwator może opowiedzieć, w jaki sposób skorzystał z obserwacji lekcji.

DOBRE RADY DLA OBSERWATORA

1. Pamiętaj o kolejności przedstawiania wyników swoich obserwacji, najpierw przedstaw to, co służyło procesowi uczenia się uczniów, a potem omów to, co hamowało ten proces.
2. Słuchaj. Daj przestrzeń rozmówcy - postaraj się, aby nauczyciel sam doszedł do wniosku, co chciałby zmienić w swojej pracy.
3. Nie doradź.
4. Jeżeli postawisz jakieś pytania, pamiętaj, aby dotyczyły one tylko tego, co nauczyciel i uczniowie robili podczas lekcji.
5. Nie krytykuj i nie staraj się być ekspertem.
6. Odnos się tylko do tego, co ustaliliście wcześniej.

ARKUSZ OBSERWACJI ZAJĘĆ EDUKACYJNYCH¹¹

Imię i nazwisko nauczyciela		
Klasa:	Przedmiot:	Data:
Temat:		
Cele operacyjne lekcji:		
Obszar obserwacji: Motywowanie uczniów poprzez wyznaczanie celów i stosowanie odpowiednich metod pracy.		

1.	W jaki sposób podawane są cele lekcji?	
	Nauczyciel/nauczycielka Podaje cele lekcji, wzbudzając zaciekawienie uczniów przez: <ul style="list-style-type: none"> • zagadki • zastosowanie rekwizytów • pytania • wprowadzenie tajemnicy • sprowokowanie sytuacji inne	Uczniowie <ul style="list-style-type: none"> • słuchają • patrzą na nauczyciela z zaciekawieniem • zadają pytania • rozwiązują problemy • są skupieni • inne ....
2.	Jak wygląda współpraca z uczniami nad uświadomieniem i realizacją celów?	
	Zadaje pytania odnoszące się do celów.	Odpowiadają na pytania.
	Zachęca uczniów do formułowania celów własnymi słowami.	Układają pytania.
	Ustala z uczniami, co będą robić najpierw, a co później.	Przekształcają cele.
	Stawia pytania, który z celów będzie najtrudniejszy do osiągnięcia, a który najłatwiejszy.	Odpowiadają.
	Zachęca uczniów do opisywania swoimi słowami, co będziemy robić.	Opowiadają innym, o czym będą zajęcia.
	Inne:	

¹¹ Arkusz został opracowany przez Ewę Stolarczyk, wicedyrektorkę Szkoły Podstawowej nr 316 w Warszawie, w ramach programu „Edukacja I klasa”. Inne arkusze przygotowane podczas warsztatu dla kadry zarządzającej szkół, uczestniczących w programie, znajdziesz na stronie www.1klasa.edu.pl.

3. Jakimi metodami pracuje nauczyciel?	
Nauczyciel/nauczycielka	Uczniowie
Wyznacza zadania edukacyjne (treści i metody), które służą realizacji celów.	Rozmawiają ze sobą.
Organizuje współpracę uczniów.	Mają możliwość pracy w grupach, parach, w innej przestrzeni.
Podaje kryteria do ćwiczeń i zadań.	Pracują nad zadaniami (karty pracy).
Udziela uczniom bieżącej informacji zwrotnej.	Otrzymują informację zwrotną. Modyfikują swoje zadania.
Wskazuje mocne strony w informacji zwrotnej.	Są zadowoleni z tego, co wiedzą. Reagują na wskazówki, podejmują działania, zadają pytania.
Szczegółowe zapisy związane z tematyką zajęć.	
4. W jaki sposób nauczyciel podsumowuje lekcję?	
Wykorzystuje różne techniki metapoznawcze.	Kończą zdania otwarte. Wskazują swoją opinię (kapelusze, kosz itp.).
Wykorzystuje techniki poznawcze (pokaz, recytacja).	Recytują, pokazują efekty swojej pracy.
Inne:	Inne:
Wnioski:	
Rekomendacje:	

UCZYMY (SIĘ) W KLASIE

Dobry wychowawca, który nie wtłacza a wyzwala, nie ciągnie a wznosi, nie ugniata a kształtuje, nie dyktuje a uczy, nie żąda a zapytuje – przeżyje wraz z dziećmi wiele natchnionych chwil.

Janusz Korczak

Początek roku szkolnego to czas, kiedy dzieci ciekawe świata i pełne entuzjazmu spotkają się z nauczycielem, który jest dla nich „mądrym dorosłym”. Procesy edukacyjne w nauczaniu wczesnoszkolnym stanowią połączenie nauki, zdobywania wiedzy, umiejętności i kompetencji społecznych z zabawą.

- Jak nie wdrażać dzieci do schematycznego myślenia?
- Jak pielęgnować kreatywność, rozwijać wyobraźnię i wrażliwość, uczyć współpracy?
- Co zrobić, żeby nie stłamsić ciekawości i chęci poznawania świata?
- Jak pomóc rozkwitnąć talentom?

Im więcej wiemy o rozwoju małego człowieka, im bardziej jesteśmy gotowi, aby wspierać dzieci w rozwoju, tym łatwiej nam jest im pomagać i rozwijać w nich kreatywność, ciekawość poznawczą, pasję, zainteresowania i talenty. Warto pogłębiać wiedzę, obserwować efekty swojej pracy, wprowadzać zmiany na bieżąco i – co bardzo ważne – wymieniać się pomysłami, doświadczeniami, dobrymi praktykami z koleżankami i kolegami z Zespołu Edukacji Wczesnoszkolnej (ZEW).

POLECAMY

M. Lisicki, M. Skura (2012), *Na progu. Ile w dziecku ucznia, a w nauczycielu mistrza? O co chodzi w pierwszej klasie*, Warszawa: Biblioteka Cyfrowa Ośrodka Rozwoju Edukacji. Dostępny w Internecie: www.bc.ore.edu.pl/Content/405/na+progu+--+klasa+i.pdf

INTEGRACJA KLASY

Spotykasz się po raz pierwszy z dziećmi, które właśnie zaczęły swoją przygodę ze szkołą. Są na pewno przestraszone, niepewne, a równocześnie zaciekawione, przejęte, jednym słowem pełne emocji. Dobrze, jeżeli były wcześniej w szkole na spotkaniu lub zajęciach integracyjnych. Poznały już trochę salę, wychowawczynię, koleżanki i kolegów z klasy. Jednak sytuacja, w której się znalazły, jest dla nich zupełnie nowa. Twoim zadaniem jest przede wszystkim zadbać o ich poczucie bezpieczeństwa.

Dzieci poczuć się pewniej i bezpieczniej w szkole, gdy:

- będą znali swoje koleżanki i kolegów;
- zdobędą zaufanie do wychowawczynie, poznają innych pracowników szkoły;
- poznają szkołę i wszystkie ważne miejsca, w których będą przebywać: salę lekcyjną, salę gimnastyczną, stołówkę, bibliotekę, świetlicę, wszystkie pracownie, łazienkę, szatnię, szkolne boisko i plac zabaw;
- poznają w przyjemnej atmosferze zasady obowiązujące w szkole i w klasie.

Pierwsze dni w szkole powinny być poświęcone realizacji powyższych celów.

Zachęcamy do przeprowadzania zabaw integracyjnych, które odprężają, relaksują, wprowadzają dobry nastrój i życzliwą atmosferę, zapewniają

bezpieczeństwo w grupie oraz uczą efektywnej komunikacji. Mogą być dobrą okazją do zaobserwowania zachowań dzieci, ról, jakie odgrywają w grupie, talentów oraz mocnych stron, a także trudności, z jakimi przyjdzie się zmierzyć w ciągu roku szkolnego.

DOBRA PRAKTYKA

Pomysłem na integrację klasy jest częste zmienianie uczniów siedzących razem w ławkach.

W mojej klasie uczniowie robią to z różną częstotliwością – jedne raz w tygodniu, inne codziennie i w różny sposób: wyznaczają, stawiają wizytówki lub losują patyczkami – co bardzo podoba się dzieciom. Uczniowie bardzo szybko zaakceptowali zmianę, witają się z nowym kolegą/koleżanką, czasami rozmawiają chwilę na wyznaczony temat, np. moje ulubione zwierzątko.

Nie tak łatwo było z rodzicami – niektórzy pytali o powody, protestowali – i tu okazało się przydatne uzasadnienie, o którym rozmawialiśmy na zajęciach, że jest to sposób nie tylko na integrację, ale doskonała profilaktyka przeciw ewentualnym wykluczeniom i przemocy rówieśniczej. Jedna z mam była zadowolona, bo córka poznaje nowe koleżanki i nie musi ciągle siedzieć z jedną osobą, której nie lubi.

*Magdalena Górczyńska,
Szkoła Podstawowa nr 4 w Warszawie*

POLECAMY

Opisy gier integracyjnych na stronie:
www.edukacja.edux.pl/p-4950-zabawy-integracyjne-poznanie-sie-grupy.php

AKTYWNOŚCI BUDUJĄCE ZESPÓŁ KLASOWY¹²

1. Budowanie mostów przyjaźni

Symbolem przyjaźni jest most. Poproś uczniów, aby przyniosły na lekcję swoje zdjęcia lub sfotografuj każde dziecko i wydrukuj portrety. Naklejcie zdjęcia na papier i połączcie je rysunkiem mostu. Możecie też zbudować mosty z pudełek, książek lub klocków i za ich pomocą połączyć zdjęcia. Najlepiej zorganizować kilka „brygad budowlanych”. Mosty oznaczamy imionami „inżynierów” i organizujemy zwiedzanie. Na koniec przeprowadź krótką rozmowę: czy lepiej budować most samodzielnie, czy w zespole?

2. Kolaż o przyjaźni

Poproś dzieci o przyniesienie tego, co kojarzy im się z przyjaźnią. Wyjaśnij, że mogą to być zdjęcia, wycinanki z czasopism, książeczki o przyjaciotach. Zróbcie wspólny kolaż o przyjaźni. Koniecznie zawieście go w klasie.

3. Co nas łączy?

Może nas łączyć na przykład kolor włosów, oczu, pierwsza litera imienia, posiadanie psa, zainteresowanie gramami komputerowymi, ulubione potrawy. Poproś kolejno, żeby wstały (podniosły rękę) te dzieci, które mają młodszą siostrę, lubią pić mleko, mają psa albo lubią rysować. Zadbaj, aby każde dziecko przynajmniej raz wstało. Podsumujcie zabawę rozmową o tym, jak wiele nas łączy.

Jest to także dobre ćwiczenie rozwijające umiejętność klasyfikowania.

4. Co lubię robić najbardziej?

Poproś, aby dzieci narysowały, co najbardziej lubią robić. Zbierzcie wszystkie rysunki i je pogrupujcie, aby pokazać, że wiele osób ma podobne zainteresowania. Porozmawiajcie o ulubionych zajęciach dzieci. Zwróć uwagę, że wiele z nich ma związek ze szkołą, a przynajmniej może pomóc w uczeniu się.

5. Czarodziejska różdżka

Dla dzieci niezmiernie ważna jest umiejętność wyrażania emocji oraz radzenie sobie z nimi. Zorganizuj w grupach zabawę w „Czarodziejską różdżkę”, która zmienia emocje. Poproś, aby w każdej grupie jedno z dzieci pokazało za pomocą mimiki i gestów różne uczucia: smutek, radość, złość, strach. Pozostali mają odgadnąć, o jaką emocję chodzi, i również ją okazać. Uczeń, który zademonstrował emocję jako pierwszy, mówi, co ją mogło wywołać, na przykład: „Cieszę, bo lubię, kiedy się bawimy”, albo „Mogę być smutny, bo moja drużyna przegrała”. Jeśli uczucie jest negatywne, potrzebujemy sposobu na poradzenie sobie z nim. Można w tym celu użyć czarodziejskiej różdżki. Dziecko, które ma pomysł, jak pomóc w smutku czy strachu, bierze do ręki różdżkę i wypowiada zaklęcie: „Nie martw się, pomogę ci”, „Nie smuć się, będziemy się razem bawić, opowiem ci coś śmiesznego”, „Nie bój się, jesteśmy z tobą”, „nie gniewaj się”, „przepraszam” itp. Porozmawiaj z grupą o emocjach i o tym, co je wywołuje.

¹² Materiał pochodzi z kursu internetowego „Nauczycielka I klasa” realizowanego od kilku lat przez Centrum Edukacji Obywatelskiej i Fundację Szkoła z klasą.

O KLASOWYCH ZASADACH ZACHOWANIA

W literaturze przedmiotowej problem z dyscypliną w klasie jest określany jako zachowanie, które „zakłóca akt nauczania, zakłóca prawa innych do nauki, jest psychicznie lub fizycznie niebezpieczne, polega na niszczeniu czyjejs własności”¹³.

Aby zapobiegać takim zachowaniom uczniów, dobrze jest rozpoznać przyczyny łamania zasad przez dzieci i procesy, które sprzyjają utrzymaniu dyscypliny.

Uczniowie łamią dyscyplinę wtedy, gdy:

- zasady zachowania nie są dla nich jasne
- nie mają poczucia, że nauczyciel konsekwentnie pilnuje przestrzegania zasad
- mają wrażenie, że nauczyciel sam nie przestrzega zasad
- nie są zaspokojone ich potrzeby
- nudzą się.

Na pewno w utrzymaniu dyscypliny pomocne jest ustalenie z dziećmi zasad zachowania i konsekwentne ich przestrzeganie. Grupa, która zna, akceptuje i stosuje wspólnie ustalone zasady, pracuje efektywniej. Dlatego warto na początku poświęcić dużo czasu na wypracowanie oczekiwanych zachowań uczniów, nawet kosztem realizacji programu. Do-

brze zorganizowana klasa będzie w stanie nadrobić zaległości. Warto przy tym pamiętać, że zasad nie powinno być zbyt wiele. Bardzo szczegółowego regulaminu dzieci nie są w stanie przyswoić.

Dzieci czują się bezpiecznie, gdy grupa lub klasa działa według ustalonych zasad. Chętniej przestrzegają reguł na które wspólnie się umówiły i które są dla nich zrozumiałe. Oczywiście, cechą młodych ludzi jest potrzeba sprawdzania, czy reguły działają, jak bardzo można poza nie wykraczać, jak również buntowanie się przeciwko zasadom niezrozumiałym czy – ich zdaniem – bezsensownym. Dlatego ważne jest, żeby rozmawiać z dziećmi o zasadach, wyjaśniać, dlaczego są ważne.

Zasady zachowania i postępowania są oparte na kilku ważnych filarach: wzajemnym szacunku, bezpieczeństwie i możliwości uczenia się. W tym kontekście konsekwencja w ich przestrzeganiu polega na pilnowaniu, by ustalone zasady były przestrzegane w każdej sytuacji (np. zawsze myjemy ręce przed jedzeniem, podczas czytania książki zachowujemy się cicho, przechodząc przez ulicę trzymamy się za ręce). Jeżeli nie będziemy na to konsekwentnie zwracać uwagi, damy dzieciom sygnał, że zasada nie jest ważna.

Jeżeli w regulaminie pojawiają się takie słowa, jak: „obowiązek”, „zabrania się”, „nie wolno” stawiamy siebie w roli policjanta. Ograniczamy też pole do roz-

DOBRA PRAKTYKA

Nauczycielki Szkoły Podstawowej nr 4 w Warszawie
Laurkę wykonała Marta Puciłowska CEO

¹³ J. Kołodziejczyk (2005), *Dyscyplina w klasie. Metody i techniki interwencji*. Kraków: SOPHIA, s. 5.

mowy na temat właściwego zachowania, tworzymy system nakazowo–zakazowy a nie spis wspólnie przyjętych, zrozumiałych i akceptowanych reguł, możliwych do przestrzegania.

Pamiętaj, że konsekwentne przestrzeganie zasad przez nauczyciela nie polega na wyciąganiu konsekwencji, ale na konsekwentnym pilnowaniu, żeby te zasady nie były łamane.

Końcowym efektem wprowadzania reguł powinno być spisanie ich w formie klasowej umowy. Dobrze

jest ją umieścić w widocznym miejscu sali i wystać rodzicom. Niektóre z zasad można przedstawić w formie graficznej.

Powieszona w widocznym miejscu klasy piktogramy lub rysunki oznaczające „CISZEJ” (np. rysunek gałki radiowej lub suwaka), „PODNIĘŚ RĘKĘ” (rysunek dłoni), „SŁUCHAMY” (ucho z przyłożoną dłońią), mogą okazać się bardzo pomocne.

Innym rozwiązaniem mogą być ustalone sygnały niewerbalne.

PRZYKŁADOWY KONTRAKT MIĘDZY WYCHOWAWCĄ I UCZNIAMI¹⁴:

Szkoła jest miejscem nauki i zależy nam na tym, żebyśmy wszyscy mogli uczyć się w jak najlepszych warunkach. Powinniśmy więc zawrzeć następujący kontrakt:

1. Jesteśmy wobec siebie uprzejmi i życzliwi.
2. Unikamy zachowań niebezpiecznych dla siebie i innych.
3. Jesteśmy zawsze przygotowani do lekcji.
4. Staramy się osiągnąć cele lekcji.
5. Pomagamy sobie nawzajem.
6. Zachowujemy się na lekcjach spokojnie i rozmawiamy cicho.
7. W czasie pracy indywidualnej milczymy i wykonujemy zadanie.
8. Jeśli mamy kłopot z wykonaniem zadania, pokazujemy czerwoną kartkę i spokojnie czekamy na pomoc nauczyciela.
9. Jeśli skończymy zadanie, pokazujemy zieloną kartkę i spokojnie czekamy na nauczyciela.
10. W czasie dyskusji słuchamy uważnie innych i wypowiadamy się, gdy przyjdzie na nas kolej.

DOBRE PRAKTYKI

Nigdy nie pamiętam, kto w danym miesiącu jest dyżurnym. Stąd pomysł na pomocną dłoń ze zdjęciami dzieci. Moi uczniowie są dumni, kiedy przychodzi na nich kolej i ich zdjęcia pojawiają się na konturze dłoni.

*Magdalena Górczyńska,
Szkoła Podstawowa nr 4 w Warszawie*

Wszyscy, co chcą być z nami...

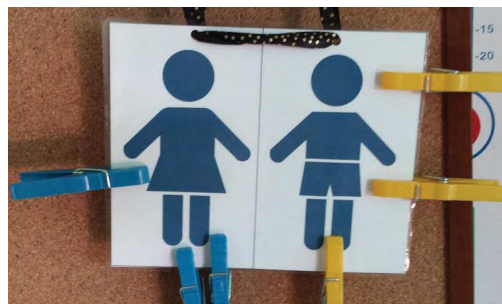
Dobrym pomysłem jest wprowadzanie klasowych zwyczajów, rytuałów, które pomagają dzieciom zorientować się, jakich zachowań od nich oczekujemy.

W mojej klasie, kiedy chcę przywołać uczniów do pracy po przerwie, zaczynam śpiewać piosenkę: „Wszyscy, co chcą być z nami, niech siadają między nami i podajmy sobie ręce, będzie nas więcej”. Powtarzam ją kilka razy, kolejne dzieci stopniowo się włączają w śpiew i siadają w ławkach. Stopniowo ściszam śpiew, wyciszając jednocześnie uczniów. Kiedy jest już cisza, zaczynam zajęcia.

Aneta Hynowska, Szkoła Podstawowa nr 316 w Warszawie

Dzieci nie pytają mnie, czy mogą wyjść (bo oczywiście, że mogą), podchodzą do kartki i zaznaczają spinaczem swoje imię. Kiedy podchodzi kolejna osoba i widzi, że np. wyszły 3 osoby, wie, że musi poczekać na powrót kolegi/koleżanki. Po powrocie z toalety odznaczają się. Ja nie muszę wtedy pamiętać, ile osób wyszło i ile może wyjść. Dzieci same to kontrolują i to się sprawdza. Polecam!

*Magdalena Górczyńska,
Szkoła Podstawowa nr 4 w Warszawie*

¹⁴ Materiał opracowała Ewa Borgosz w ramach programu „Edukacja I klasa”.

ZASADY NASZEJ WSPÓŁPRACY¹⁵

Warto przypominać dzieciom ogólne zasady, według których będziecie razem pracować. Można na przykład przygotować (dla każdego dziecka lub dla całej klasy) pudełko. Znajdzie się w nim m.in. gumka do ścierania, która będzie przypominać, że wolno się pomylić i zrobić coś lepiej następnym razem. Mogą to być również rysunki przedstawiające zwierzęta wykonujące dobrze różne czynności, aby pokazać, że my też się różnimy i mamy swoje mocne strony. Może być też zegarek – symbol punktualności i obowiązkowości. Kiedy omówisz z dziećmi jakąś zasadę, niech do pudełka trafi rekwizyt będący jej symbolem, ilustracją. Potem wystarczy tylko po niego sięgnąć, gdy będzie trzeba komuś przypomnieć o umowie.

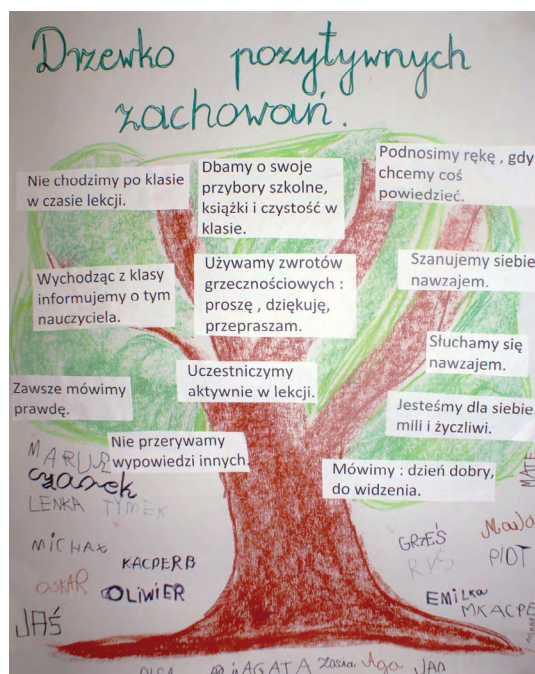
DOBRA PRAKTYKA

Każda klasa w naszej szkole opracowuje swoje klasowe zasady. Również w mojej pierwszej klasie odbyła się na ten temat dyskusja, w trakcie której zebraliśmy ważne dla nas ustalenia. Następnie zastanawialiśmy się, jaką formę nadać spisowi naszych klasowych norm i podjęliśmy decyzję, że będą to tylko pozytywne zachowania stanowiące żywe drzewo, takie „Drzewo Pozytywnych Zachowań”.

To drzewo nie tylko ładnie wygląda i przypomina zimą o przyjemnych chwilach w plenerze, ale bardzo się nam sprawdziło, zwłaszcza w pierwszych miesiącach, kiedy moje pierwszaki wdrażały się do bycia w szkole. Powiesiliśmy je w widocznym miejscu.

Początkowo, kiedy na lekcji została naruszona jakaś nasza klasowa norma, przerywałam zajęcia, podchodziłam do drzewa i prosiłam dzieci, żeby również się do niego zbliżyły. Każdy odszukiwał na drzewie zapis zasady, która akurat nie była przestrzegana, po czym rozmawialiśmy o tym. Później, jeśli poszczególni uczniowie na lekcji zrobili coś niewłaściwego – na przykład, ktoś głośno rozmawiał, kiedy nie powinien albo ktoś kogoś popchnął czy uderzył – to wysyłałam taką osobę, aby pokażała, którą zasadę właśnie złamała.

Jolanta Jakubiak, Szkoła Podstawowa nr 94 w Warszawie

POLECAMY

Cenne uwagi dotyczące budowania relacji z dziećmi znajdziecie na blogu Joanny Kalembki w artykule:

Czy dzieci naprawdę potrzebują żandarma? www.edukowisko.pl/?p=1272

Wiele przydatnych informacji na temat dyscypliny w klasie, przyczyn niepożądanych zachowań uczniów, sposobów wprowadzania dyscypliny znajdziesz w publikacji; J. Kołodziejczyk (2005), *Dyscyplina w klasie. Metody i techniki interwencji*, Kraków: SOPHIA www.nodnsophia.pl/download/dyscyplina-w-klasie-wydawnictwo-sophia.pdf

¹⁵ Materiał opracowała Greta Drożdziel-Papuga.

SCENARIUSZ ZAJĘĆ „NASZE ZASADY ZACHOWANIA”¹⁶

Zanim poprowadzisz zajęcia, na których wspólnie z uczniami ustalisz zasady, przygotuj odpowiednio salę. Zastanów się, w jaki sposób ustawisz krzesła, jakie materiały będą wam potrzebne, kogo z nauczycieli poprosisz o współprowadzenie zajęć, ile czasu poświęcisz na zajęcia.

Powitanie i integracja. Zaplanuj integrację zespołu klasowego. Warto w każdej klasie pobawić się w zabawę „Wszyscy, którzy tak jak ja...”. Wszyscy siedzą na krzesłach w kręgu, nauczyciel odstawia swoje krzesło na bok i staje pośrodku kręgu, rozpoczynając zabawę. Mówi np. „wszyscy, którzy tak jak ja lubią siatkówkę (albo potrafią pływać, jedzą śniadanie, lubią muzykę rockową, byli nad morzem), zmieniają miejsca”. Osoba, która nie znajdzie wolnego miejsca, pozostaje w kręgu i kontynuuje zabawę. Po pewnym czasie uczniowie są już przemieszani i możemy przystąpić do kolejnych aktywności.

Cele spotkania. Przedstaw uczniom cel spotkania, którym jest ustalenie zasad i reguł zachowania w klasie.

Ustalenie zasad zachowania w klasie. Przedstaw i wyjaśnij uczniom cel wprowadzenia zasad i reguł zachowania. Każdy uczeń czuje się w klasie i szkole bezpiecznie, każdy zasługuje w szkole na szacunek ze strony innych ludzi (uczniów, nauczycieli, pracowników administracyjnych) i z szacunkiem odnosi się do innych osób (uczniów, nauczycieli i innych pracowników szkoły), każdy ma też możliwość uczenia się w klasie.

W zależności od wieku uczniów zaplanuj sposób przedstawienia i wyjaśnienia uczniom zasad i reguł ustalonych przez nauczycieli. Zaprojektuj aktywności uczniów, np. wykonanie ilustracji, napisów, plakatów lub piktogramów do poszczególnych reguł. Pamiętaj, że uczniowie mogą sami zaproponować swoje reguły i zasady.

Formułując zasady i reguły zachowania **w obszarze bezpieczeństwa**, należy wziąć pod uwagę warunki, w jakich funkcjonuje szkoła. Zasady te będą dotyczyć nie tylko zachowania uczniów w sali lekcyjnej podczas zajęć, lecz również na przerwach, w różnych pomieszczeniach budynku. Można zapytać dzieci: „w jakich sytuacjach czujesz się bezpiecznie, a w jakich nie?”. Nauczyciel w tej „rozgrywce” ma taki sam głos jak uczniowie i może przedstawiać swoje propozycje. Najczęściej zwracamy uwagę, żeby dzieci nie biegały po schodach i korytarzach, nie popychały się, nie wchodziły na parapety okienne itp. W określaniu zasad zachowania postaramy się wszystkie reguły formułować w sposób pozytywny – bez słowa „nie”. W niektórych przypadkach będzie to trudnym zadaniem. Możemy stworzyć listę zachowań niebezpiecznych, których należy unikać. Bezpieczeństwo emocjonalne obejmuje takie aspekty, jak prawo do popełniania błędów, prawo do zadawania pytań, gdy uczeń czegoś nie rozumie, a także możliwość uzyskiwania w takich przypadkach pomocy. W szkole nikt nie powinien być wyśmiewany, a sarkazm i ironia bywają dla ucznia bardziej bolesne niż fizyczna agresja. Bezpieczeństwo oznacza również akceptację ze strony innych — uczniów i nauczycieli. Z pewnością nie wszyscy uczniowie w klasie będą się lubić, jednak każdy ma prawo być akceptowanym oraz powinien sam akceptować innych. Zasady i reguły zachowania dotyczące akceptacji łączą się z okazywaniem szacunku.

Zachowywanie się z szacunkiem wobec innych oznaczać będzie stosowanie zwrotów grzecznościowych, pytanie o pozwolenie wzięcia rzeczy innych osób, stosowanie określonych zasad dyskusji. Szacunek obejmuje nie tylko zachowanie wobec innych, ale też poszanowanie mienia szkolnego. Jasne określenie oczekiwań w tym zakresie ułatwi nauczycielom pracę, wprowadzi lepszą atmosferę, a przede wszystkim umożliwi uczniom wykształcenie nawyków dobrego wychowania. Rozmowa w klasie na ten temat (co to znaczy szacunek?) pozwoli zorientować się, jaką wiedzę mają uczniowie.

Warto poświęcić więcej uwagi **prawu dziecka do nauczania i uczenia się**, ponieważ głównym celem szkoły jest wykształcenie u uczniów nawyku uczenia się i zapewnienie możliwości zdobywania wiedzy i umiejętności przewidzianych w podstawie programowej. Wymaga to stworzenia w klasie warunków sprzyjających uczeniu się. Od pierwszych minut lekcji w klasie powinien panować ład i porządek. Ustalenie reguł dotyczących wchodzenia do klasy oraz czasu przygotowania do zajęć i sposobu rozpoczęcia właściwej lekcji, pomaga wytworzyć jasne rytuały, do których uczniowie powinni przyzwyczaić się na początku roku szkolnego i przestrzegać ich w kolejnych miesiącach nauki.

Uwaga! Reguły zachowania powinny uwzględniać odpowiedzi na kilka pytań:

- W jaki sposób uczniowie wchodzi do klasy?
- Jak będą siedzieć (plan miejsc)?
- Czego oczekujemy od uczniów w fazie instruktażowej?
- Jak uczniowie mają zachowywać się w czasie pracy indywidualnej? W jaki sposób sygnalizują wykonanie zadania? Co robią po wykonaniu zadania, kiedy część klasy jeszcze pracuje?
- Jak mają się zachowywać w czasie pracy w grupach? Jaki poziom natężenia hałasu w czasie pracy w grupach jest do przyjęcia?

Nauczyciele młodszych klas powinni sami postanowić, jakie reguły i zasady będą obowiązywać w szkole.

Zamiast słów można wykorzystać znaki drogowe:

Rozmawiamy cicho

Stop, przerywamy pracę i patrzymy na nauczyciela

Uwaga, przerywamy rozmowy i słuchamy

Do tej sali wchodzimy parami

Na korytarzu szkolnym możemy umieścić w kilku miejscach znak przypominający o zasadach bezpiecznego zachowania: Bawimy się tak, by nie przeszkadzać innym

Chodzimy, a nie biegamy

JĘZYK STEROWANIA ZACHOWANIEM UCZNIÓW¹⁷

Jak reagować w przypadku, gdy uczniowie nie przestrzegają zasad? Przedstawiamy propozycje, które można wykorzystać adekwatnie do sytuacji.

Taktyczne ignorowanie. Jest to świadome działanie nauczyciela polegające na niereagowaniu na niektóre zachowania uczniów, takie jak wzdychania, miny i fochy, w reakcji na jego polecenia. Nas interesuje wykonanie polecenia, skupienie się na sprawach wtórnych nie służy niczemu, a powoduje niepotrzebną stratę czasu i energii. Takie zachowania uczniów są często prowokacyjne, są wstępem do swoistej gierki. Ich zignorowanie i spokojne kontynuowanie lekcji lub życzliwe potraktowanie, np. uśmiechem, wyraźnie pokaże uczniom, że nauczyciel jest skupiony na nauczaniu, że jest pewny siebie i rozluźniony, a tym samym – bardziej godny zaufania i szacunku.

Taktyczne ignorowanie przydatne jest również w sytuacji, gdy niektórzy uczniowie wykrzykują odpowiedzi. Spokojne wskazanie ucznia, który ma udzielić odpowiedzi, pochwalenie go (nawet jeśli tylko powtórzył usłyszane od wrywających się kolegów zdanie), daje uczniom wyraźny sygnał, że nauczyciel przestrzega zasad i tego samego oczekuje od klasy.

Taktyczna pauza. To krótkie zawieszenie głosu po pierwszych słowach. W ten sposób nauczyciel daje uczniom czas, by skupili swoją uwagę na nim. Taktycznej pauzie powinien towarzyszyć kontakt wzrokowy z uczniami. Zwykle uczniowie sami zwracają uwagę rozgadany lub zajęty własną pracą kolegom.

Sygnaly niewerbalne. Są najczęściej wykorzystywane przez nauczyciela, by pokazać uczniom, czego od nich oczekuje w danej chwili (np. zasada podniesionej ręki oznacza kończymy pracę, jesteśmy cicho, słuchamy nauczyciela). Może to być też wskazanie na umieszczony w klasie piktogram, oznaczający „ciszej” lub „słuchamy”.

Instrukcja dotyczące zachowania. To najprostsza i najczęściej stosowana forma komunikowania uczniom swoich oczekiwań. Powinna być krótka, zwięzła i pozytywna, czyli określać zachowanie pożądane. Zamiast użycia trybu rozkazującego, warto stosować pierwszą lub drugą osobę liczby mnogiej, nawet jeśli zwracamy się do jednej osoby, która w tym momencie zachowuje się niewłaściwie. Na przykład, zamiast „Darku, nie patrz przez okno, nie rozpraszaj się!” można powiedzieć „Darku, teraz czytamy, dziękuję”. Używanie słowa „dziękuję” zamiast „proszę” sygnalizuje, że nauczyciel jest pewny, że uczeń wykona jego polecenie.

Przypomnienie o zasadach. Polega na odwołaniu się do umowy: „Mamy zasadę, że pracujemy głosem partnerskim” lub „Jaką mamy zasadę na zgłaszanie się do odpowiedzi?”.

Pozytywny wstęp/odwrócenie uwagi. Sposób ten szczególnie sprawdza się w klasach, które chętnie pracują i z którymi mamy dobry kontakt. Polega on na okazaniu zainteresowania i docenieniu pozytywnych aspektów tego, co uczniowie robią. Na przykład w czasie pracy grupowej uczniowie rozmawiają zbyt głośno, z dużym zapałem dyskutują na temat możliwych rozwiązań. Nauczyciel podchodzi i mówi cicho i spokojnie: „Widzę, że macie mnóstwo pomysłów i jesteście podekscytowani, świetnie. Pamiętajcie o partnerskim głosie, ciszej!”. Przy okazji chciałabym zwrócić uwagę na małe słówko „ale” – unikajmy go w takich sytuacjach, może zniweczyć bowiem pozytywne znaczenie naszej wypowiedzi.

Pytania bezpośrednie. Tego rodzaju pytania służą, by uczniowie sami określili, czy postępują właściwie: „Co teraz robisz?”, „Co powinieneś robić?”, „Jak to zrobisz?”. Pytanie „dlaczego” w sytuacji dyscyplinującej mija się z celem i brzmi z reguły oskarżycielsko: „Dlaczego patrzysz przez okno, zamiast czytać?” Jakiej spodziewamy się odpowiedzi? Bo za oknem dzieją się ciekawsze rzeczy?

Kierowany wybór. Daje uczniowi możliwość „wyjścia z twarzą” z niezręcznej sytuacji. Jeśli uczeń na lekcji wyjął telefon komórkowy (często dzieci sprawdzają, która jest godzina), można pozwolić mu, by sam zdecydował, gdzie go odłożyć: „Michale, połóż telefon na moim biurku albo schowaj go do plecaka, dziękuję”.

Częściowa zgoda. Przydaje się szczególnie w sytuacjach, kiedy uczniowie dają nam do zrozumienia, że inni nauczyciele tolerują zachowania, których my zabramy.

¹⁷ Materiał opracowała Ewa Borgosz w ramach programu „Edukacja I klasa”.

Przykład: Uczniowie grają na korytarzu w piłkę, a gdy zwracamy im uwagę: „Odłóżcie piłkę, nie gramy na korytarzu”, stwierdzają: „A pani Lewicka pozwala”. Dyskusja z uczniami na ten temat mija się z celem, bo może podważyć autorytet pani Lewickiej, uczniowie mogą kłamać, poza tym bezpieczeństwo dzieci na korytarzu jest najważniejsze. Odpowiadamy: „Może i tak (częściowa zgoda). Zasada zachowania na korytarzu mówi, że tu nie gramy. Odłóżcie więc piłkę. Dziękuję”.

Asertywny komentarz. Może mieć on różne stopnie nasilenia w zależności od sytuacji i zachowania, na które reagujemy w ten sposób. Powinien zawierać opis faktu: „spóźniłeś się”, odwołanie do zasad: „przypominam ci o zasadzie punktualności” i oczekiwanie: „wierzę, że to się nie powtórzy”. W inny sposób będziemy rozmawiać z tym samym uczniem, jeśli naszego oczekiwania nie spełnił. Opis: „Kolejny raz spóźniłeś się. To niedopuszczalne. Chcę, żebyś został dziś po lekcjach”. Ważne jest, by nie przedłużać dyskusji z uczniem i jak najszybciej przywrócić normalny tok lekcji.

W TRAKCIE LEKCJI

W programach „Nauczycielka I klasa” i „Edukacja I klasa” promujemy model uczenia (się) najmłodszych dzieci według 10 kluczowych pól aktywności:

1. Uczymy się
2. Współpracujemy
3. Odkrywamy
4. Bawimy się
5. Ruszamy się
6. Robimy coś własnymi rękami
7. Śpiewamy i gramy
8. Odpoczywamy
9. Rozmawiamy ze sobą
10. Dbamy o klasę i szkołę.

Niezwykłym doświadczeniem są lekcje ciszy. Nie należy ich traktować jako zajęć budujących dyscyplinę, uspokajających chaos panujący w klasie, ale jako aktywność wspierającą umiejętność koncentrowania się, współpracy w grupie, usprawniającą zmysły.

Dzieci potrzebują ruchu, a pozytywne efekty zajęć ruchowych dla dzieci można wymieniać bardzo długo, dotyczą one zarówno samych maluchów, jak i kondycji społeczeństwa w przyszłości.

Aktywne słuchanie (połączone z ruchem), śródlekcyjne płąsy oraz inne zabawy ruchowe pozwalają dzieciom na „wybrykanie się”, rozładowanie emocji, rozruszanie ciała po rozwiązywaniu trudnego zadania, są też dobrym przerywnikiem, który pozwala „uwolnić głowę” między kolejnymi zajęciami. I oczywiście kształtują sprawność ruchową, umiejętność działania w grupie, koordynację, kreatywność, odwagę.

Warto pochylić się nad potrzebami, które są niezwykle ważne dla rozwoju dzieci: odpoczynkiem i ruchem. Te biegunowe aktywności powinny być wplecione w plan szkolnego dnia.

W ciągu dnia potrzebne są chwile odprężenia, odpoczynku, wyciszenia po emocjonującym zadaniu, nabrania sił do dalszej pracy, zrelaksowania po trudnym dniu.

Ćwiczenie umiejętności wyciszenia może dać niezwykle efekty w postaci lepszej koncentracji, umiejętności zrelaksowania się, zwrócenia większej uwagi na świat dźwięków, zapachów, dotyku.

POLECAMY

Scenariusze lekcji ciszy, oparte na metodzie Marii Montessori znajdziesz w wielu miejscach w Internecie, m.in. na stronie: www.mielec.pl/przedszkole16/artikul19.pdf

Zabawy ruchowe, tak zwane „energizery”, opisane w ramach projektu „Młodość w działaniu”: http://www.mlodziest.org.pl/sites/mlodziest.org.pl/files/publication/557/energizery_pdf_78177.pdf

Ciekawe zabawy dla maluchów zostały zaproponowane na stronie: www.aktuwuj.smyka.pl/2014/07/31/garsc-zabaw-ruchowych-dlaczego-sa-takie-wazne/
150 zabaw na każdą okazję znajdziecie w „Zabawniku”: www.zabawnik.org/

DOBRA PRAKTYKA

W trakcie lekcji często stosuję jedną z zabaw „paluszkowych”, dostosowaną do potrzeb moich uczniów i klasy. Stanowi ona przerwę pomiędzy poszczególnymi aktywnościami na lekcji. Jest to dynamiczna sytuacja dająca możliwość relaksu, rozruszania się i wyciszenia, lubiana przez moich uczniów i uczennice.

Aby zaśpiewać „Koło małe, koło duże” dzieci wychodzą z ławek na dywanik klasowy i ustawiają się w krąg. Tekst jest śpiewany przez dzieci na melodię piosenki „Pszczółka Maja sobie lata...”: „Koło małe, koło duże, ooo (dzieci rysują rękoma w powietrzu małe i duże koło; przy „ooo” schodzą do przysiadu, kręcąc biodrami). Ręce w dole, ręce w górze (dzieci opuszczają ręce i unoszą je do góry). Najpierw w lewo, potem w prawo, maszerują dzieci żwawo” (dzieci najpierw robią krok w lewo i w prawo, potem przechodzą z jednej strony kręgu na drugą). Tekst ten powtarzamy trzykrotnie: po raz pierwszy jest odśpiewywany w sposób normalny z umiarkowaną gestykulacją; po raz drugi śpiewamy głośno oraz poruszamy się szybko i mocno gestykulujemy; po raz trzeci śpiewamy cichutko, poruszamy się i gestykulujemy delikatnie, po czym dzieci wracają wyciszone na swoje miejsca.

Anna Kiesner, Szkoła Podstawowa nr 217 w Warszawie

MOTYWUJEMY UCZNIÓW

Jak podtrzymać motywację uczniów? Jak ich nie zniechęcić do nauki? Co zrobić, żeby nie przestawali być aktywni?

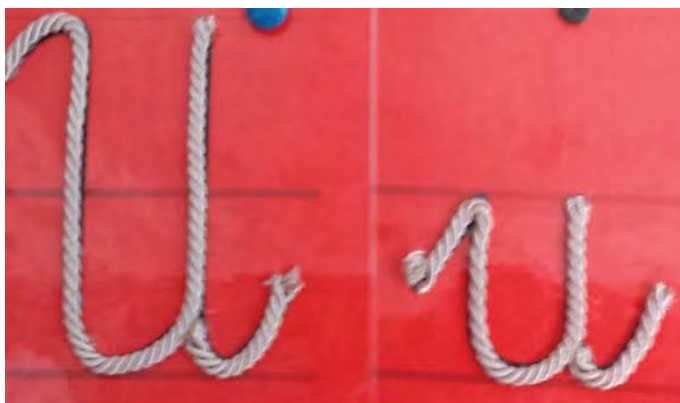
Naszymi sprzymierzeńcami w procesie edukacji są dziecięca ciekawość świata, potrzeba poznawania otaczającej rzeczywistości wszystkimi zmysłami,

chęć zabawy, potrzeba budowania dobrych relacji.

Dostarczając dzieciom doświadczeń, które sprzyjać będą nabywaniu umiejętności warto uwzględnić fakt, że dziecko przetwarza bodźce wieloma zmysłami. Nauczanie pisania i czytania, liczenia i rachowania przebiega lepiej, jeśli towarzyszy temu obraz, dotyk, ruch, dźwięki¹⁸.

DOBRA PRAKTYKA

Uczniowie pani Magdaleny Górczyńskiej ze Szkoły Podstawowej nr 4 w Warszawie wykonują literki sensoryczne. Można je tworzyć z włóczki, rysować na pisaku, lepić z plasteliny, itp.

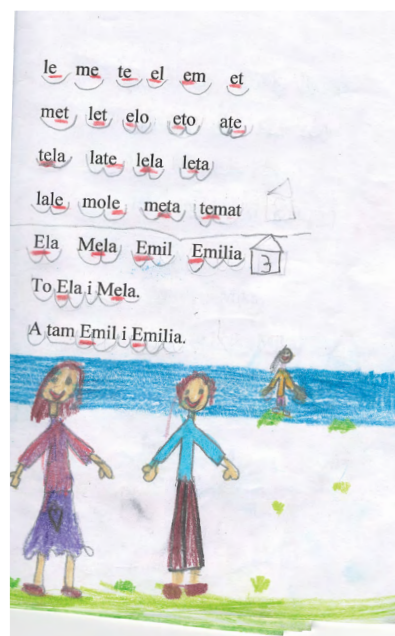

DOBRA PRAKTYKA

Do klasy pierwszej przychodzą dzieci o zróżnicowanym poziomie dydaktycznym. Niektóre nie znają liter, inne już płynnie czytają. Przez pierwsze tygodnie w elementarzu zamieszczone są tylko krótkie wyrazy do czytania lub dłuższe teksty dla dzieci dobrze czytających. Brakuje tekstów dla dzieci, które dopiero poznają litery i są spragnione czytania.

Postanowiliśmy z dziećmi w klasie stworzyć własne teksty z liter, które stopniowo poznawaliśmy. Tak powstały „Moje czytanki” uzupełniane stopniowo o kolejne teksty z nowymi literami. Teksty układaliśmy z dziećmi wspólnie, zaczynaliśmy od sylab (języka kosmitów), potem układaliśmy zdania. Wszystkie teksty z braliśmy w książeczkę (każde dziecko miało swoją). Dzieci samodzielnie rysowały ilustracje do każdego tekstu. Dzięki temu nawet najbardziej „oporne” dzieci zaczęły chętnie czytać.

W ten sposób zaspokoiłmy „głód czytania”, a dzieci były dumne, że zostały autorami i ilustratorami książki.

Aneta Hynowska,
Szkoła Podstawowa nr 316 w Warszawie

¹⁸ Ewa Borgosz, *Co nauczyciele powinni wiedzieć o mózgu?* Materiał przygotowany w ramach programu „Edukacja I klasa”.

DOBRA PRAKTYKA

Do czego mogą się przydać klamerki do bielizny i patyczki do uszu? Jeżeli do tego zestawu dodamy klej, kolorowy papier i inwencję twórczą mogą wyjść np. hasające po łące owieczki. Baranki wykonane przez uczniów to przykład, jak zrobić coś z niczego albo twórczo wykorzystać dziwne przedmioty.

Taka praca może być ilustracją opowiadania, podsumowaniem lekcji przyrody, początkiem opowiadanej przez dzieci historii....

*Marlena Trochymiak
Szkoła Podstawowa nr 316 w Warszawie*

Dzięki wieloletnim obserwacjom, badaniom i osiągnięciom neurodydaktyki wiemy sporo na temat warunków, które sprzyjają uczeniu się, zdobywaniu

wiedzy i umiejętności, gromadzeniu doświadczeń. Wiemy też, co sprzyja wewnętrznej motywacji do rozwoju oraz co ją niszczy.

MOTYWATORY:¹⁹

- włączenie emocji
- pobudzenie ciekawości
- znajomość celu lekcji i najistotniejszych elementów, na które należy zwrócić uwagę
- doświadczanie, uruchomienie zmysłów
- świadomość możliwości zastosowania zdobytej wiedzy i umiejętności w praktyce
- odpowiednie wzorce zachowań
- poczucie przyjemności, satysfakcji
- informacja zwrotna
- możliwość uczenia się na błędach
- odpoczynek, sen, dieta
- aranżacja przestrzeni do nauki.

DEMOTYWATORY:

- niezgodny z potrzebami dzieci system lekcyjny (takie same 45-minutowe lekcje, niezależnie od wieku ucznia)
- konieczność siedzenia w ławkach
- wyjaśnianie abstrakcji inną abstrakcją
- przymus uczenia się tego, co nie interesuje dziecko akurat w tym momencie
- ograniczanie lub zakazywanie wspólnego uczenia się
- nieciekawe otoczenie
- niezrozumienie przydatności uczenia się
- ocenianie stopniem („marchewki”²⁰)
- brak odpowiedzi na pytania ucznia.

POLECAMY

D. Sterna (2014), *Uczę (się) w szkole*, Warszawa: Centrum Edukacji Obywatelskiej. Dostępny w Internecie:

<http://www.ceo.org.pl/sites/default/files/news-files/ucze-sie-w-szkole.pdf>

Nietypowy pomysł na zachęcenie podopiecznych do pisania wierszy proponują nauczyciele na portalu:

www.scholastic.com/teachers/top-teaching/2016/04/picture-perfect-poetry-projects

Źródłem wielu pomysłów i inspiracji jest strona www.zamiastkserowki.edu.pl/

¹⁹ Tamże.

²⁰ „Marchewki” to określenie, którego użył prof. A. Blikle, stwierdzając, że „Kijem może być pozbawienie marchewki. Marchewką może być pozbawienie kija” (por. A. Blikle, *Dylemat lidera – przemoc czy partnerstwo*). Dostępny w Internecie: http://www.moznainaczej.com.pl/Download/StrefaSluchacza/MBA_INEPAN_2013_kwi/Dylemat_lidera_110_min.pdf

JAK PRZEPROWADZIĆ DOBRĄ LEKCJĘ?

Efektywna lekcja to taka, w czasie której dzieci uczą się, zapamiętują i utrwalają zdobytą wiedzę i umiejętności, a nauczyciel realizuje podstawę programową. Taka lekcja nie może być nudna, powinniśmy zainteresować nią każde dziecko. Dla początkującego nauczyciela to bardzo trudne zadanie.

Przeprowadzenie efektywnej lekcji wymaga dobrego zaplanowania, na które składa się:

- określenie celów lekcji wraz z kryteriami osiągnięcia celów,
- pomysł na zainteresowanie uczniów tematem lekcji,
- dobór metod i zadań (wraz z przemyśleniem poleceń),
- przygotowanie materiałów,
- ułożenie pytań sprawdzających, czy cele lekcji zostały osiągnięte.

O CELACH I KRYTERIACH OCENIANIA²¹

Cele lekcji

Każdy człowiek lepiej się uczy, gdy wie, po co się uczy i jaki jest tego cel. Nauczyciele często mówią, że uczeń powinien się sam zorientować na podstawie tematu, jaki jest cel lekcji. Ale temat to nie jest cel.

Nauczyciel przed lekcją powinien wiedzieć:

- Po co uczyć uczniów danego tematu?
- Co chciałby, aby jego uczniowie umieli i dlaczego mają to umieć?

Świadomość celów powoduje u uczniów świadomość uczenia się, nadaje sens uczestniczenia w lekcji. Nie ma żadnego powodu, aby trzymać cel lekcji przed uczniami w tajemnicy, musi on być dla nich zrozumiały.

Zanim przystąpisz do planowania lekcji zastanów się: Po co chcesz właśnie tego nauczyć swoich uczniów? Do czego przyda im się ta wiedza? Jak wykorzystają ją w przyszłości? Co będą umieć po lekcji? Co będą pamiętać z tej lekcji za kilka lat?

W edukacji wczesnoszkolnej formułowanie i podawanie celów lekcji uczniom może wydawać się trudne. Uczniom nieumiejącym czytać można cel przeczytać, a następnie wkleić do zeszytu, aby rodzice mogli skontrolować pracę dziecka. Cel lekcji dla młodszych uczniów można też przedstawić w formie graficznej, korzystając z materiałów graficznych dostępnych w Internecie (z zachowaniem praw autorskich). Cele zajęć można podawać też uczniom przed każdymi zajęciami (ustnie i w formie ilustracji), a rodzicom przekazywać listę celów raz w tygodniu.

Dla uczniów, którzy już czytają, można zawieszać cel lekcji przy tablicy. Wydruk z zapisem celu można potem powiesić z tyłu klasy w widocznym miejscu, aby uczniowie widzieli, co zrobili przez cały tydzień. Przy formułowaniu celów należy być precyzyjnym i oszczędnym. Im mniej celów, prostych i zrozumiałych, tym większa szansa, że uczeń je zrozumie i zapamięta.

Jak sprawdzę osiągnięcie celów?

Bardzo ważne jest sprawdzenie wraz z uczniami pod koniec lekcji, czy cele zostały osiągnięte. Uczeń musi mieć poczucie sensownego spędzenia czasu w szkole. Jedną z metod są zdania podsumowujące. Pod koniec lekcji poproś uczniów, by dokończyli zdanie: „Dziś na lekcji dowiedziałem się, że...”, „Po dzisiejszej lekcji potrafię...”, „Dziś nauczyłem się...”, „Zrozumiałem, że...”, „Przypomniałem sobie, że...”, „Zaskoczyło mnie, że...”.

Kryteria oceny

Kryteria oceniania powinny stanowić dla nauczyciela odpowiedź na pytanie „Co będę sprawdzać?”, lub „Czego uczeń ma się nauczyć?”. Powinny być przedstawione w drugiej osobie liczby pojedynczej: umiesz, wymieniasz. Nie warto podawać uczniom wszystkich kryteriów oceniania naraz (dla większych partii materiału), w ten sposób możemy je przedstawiać tylko rodzicom. Uczeń powinien otrzymywać kryteria oceny osobno, do każdego zadania, które będzie oceniane. Najważniejsze – to, co nie zostało podane uczniowi w kryteriach oceniania, nie powinno podlegać ocenie.

²¹ Materiał pochodzi z kursu internetowego „Nauczycielka I klasa”, realizowanego przez Centrum Edukacji Obywatelskiej i Fundację Szkoła z klasą.

CZY OCENIANIE MUSI BYĆ STRESUJĄCE?

Ocenianie nie musi być dla dzieci stresujące, jeżeli większą wagę przyłożymy do wskazywania tego, co się udało. Tradycyjne podkreślanie błędów na czerwono powoduje, że wzrok pada na to, co zostało wykonane nieprawidłowo – może doprowadzić do utrwalenia np. błędów ortograficznych. Widok pokreślonej czerwonym długopisem pracy działa przygnębiająco. Podejście odwrotne – zaznaczenie na pracy najlepiej wykonanych zadań, może być sygnałem pozytywnie motywującym.

Pamiętajmy, że ocena pracy to pełna informacja zwrotna o tym, co już jest opanowane i nad czym trzeba jeszcze popracować. Zachęcamy do skorzystania przy ocenianiu z metody zielonego ołówka²².

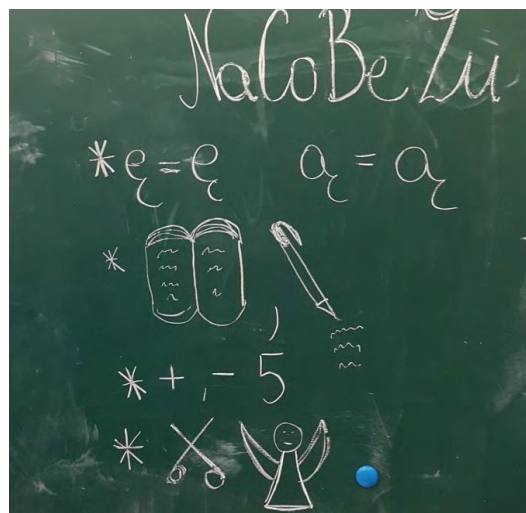
Metoda zielonego ołówka polega na wprowadzeniu zasadniczej zmiany w tradycyjnej metodzie oceniania – zamiast zaznaczać błędy na czerwono, zaznaczymy na zielono to, co się udało. Ta prosta zmiana pomaga dziecku i nauczycielowi skoncentrować się na tym, co dobre, wywołuje pozytywne emocje i zachęca do kolejnych sukcesów.

Profesor Carol Dweck²³ zachęca do oceniania motywującego, które sprzyja podejmowaniu wyzwań oraz uczeniu się również na błędach. Proponuje ocenę „jeszcze nie”, mówiąc: „Jeśli dostaniesz ocenę niedostateczną, myślisz: Jestem niczym, nic nie osiągnąłem. Ale jeśli dostaniesz jeszcze nie, to wiesz, że jesteś na drodze do sukcesu, na ścieżce wiodącej w przyszłość”.

DOBRA PRAKTYKA

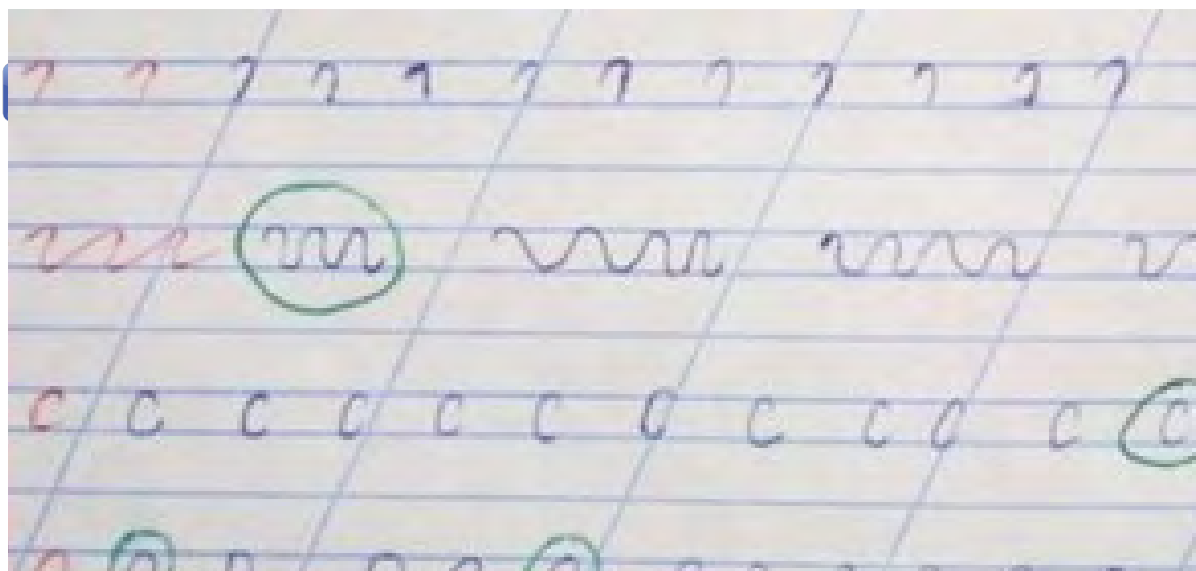
Tego dnia zwracałam uwagę na to, aby literki „ą” oraz „ę” wyglądały prawidłowo, aby pisanie było staranne. Ponadto uczyliśmy się dodawania i odejmowania w zakresie „5”. Na koniec wycinaliśmy aniołki. Tablica została omówiona z dziećmi na początku, oraz na koniec dnia.

Monika Paplińska
Szkoła Podstawowa nr 316 w Warszawie

POLECAMY

Ocenianie kształtujące zostało opisane w wielu materiałach programu Centrum Edukacji Obywatelskiej, „Szkoła Ucząca Się”. Zachęcamy do lektury: www.sus.ceo.org.pl/

Zdjęcie pochodzi ze strony <http://uptoclouds.pl/metoda-zielonego-olowka>

²² Metoda ta opisana jest na stronie <http://uptoclouds.pl/metoda-zielonego-olowka/>

²³ Wystąpienie prof. Carol Dweck możesz obejrzeć na platformie TED: https://www.ted.com/talks/carol_dweck_the_power_of_believing_that_you_can_improve

METODY AKTYWIZUJĄCE

Metody aktywizujące i motywujące, które angażują często różne zmysły i uruchamiają różne aktywności oraz odpowiadają różnym stylom uczenia się, mogą być sprzymierzeńcem w edukacji zarówno dla uczniów, jak i dla nauczycieli. Jeżeli potraktujemy je jako narzędzie edukacyjne (nie bawimy się plasteliną tylko uczymy wykorzystując plastelinę), uzyskamy efekt nauki przez zabawę i zapanujemy nad dyscypliną w klasie.

Entuzjazm, zapał, emocje, ciekawość, zachwyt, doświadczenie, poznanie, zrozumienie, odkrywanie

Materiały do warsztatów realizowanych przez Fundację Szkoła z klasą.

– to słowa, które od dzieciństwa kojarzą nam się z doświadczeniami, eksperymentami, poszukiwaniem i odkrywaniem odpowiedzi na intrygujące pytania.

EKSPERYMENTY

Niektórym nauczycielom nauka przez zabawę i doświadczenie, wykorzystujące różne formy aktywności, wydaje się zbyt czasochłonna. Jednak zarówno doświadczenia, jak i wyniki badań²⁴ wskazują, że emocjonalne zaangażowanie, uruchomienie wielu zmysłów, współpraca, poczucie bezpieczeństwa i kontakt z przedmiotem poznania sprzyjają zdobywaniu wiedzy.

Prowadząc zajęcia z wykorzystaniem eksperymentów i doświadczeń, oszczędzamy czas, który moglibyśmy przeznaczyć na powtarzanie i utrwalanie materiału.

Zachęcamy do mieszania, przesypywania, budowania, burzenia, obserwowania, sprawdzania, co się stanie, zadawania pytań oraz szukania na nie odpowiedzi.

DOBRA PRAKTYKA

W ciągu jednego dnia, robimy różne eksperymenty z balonami, np. wystawiamy za okno i obserwujemy, co się z nimi dzieje, pocieramy o ubranie, skaczemy na nich i sprawdzamy, czy pękną itp. Zastanawiamy się, dlaczego tak się dzieje, szukamy odpowiedzi.

Warto, by uczniowie przygotowywali prezentacje, np. dotyczące swoich pasji czy książek, które chcieliby polecić (przy takim temacie mogą pracować w parach). Zachęćmy ich, by je opracowywali w ciekawej formie, która pomoże innym zrozumieć temat. Postarajmy się wykorzystać potencjał poszczególnych uczniów, jeśli wiemy, że czymś się interesują, mają pasje, zachęćmy do podzielenia się nimi, nauczania innych.

Nauczycielki ze Szkoły Podstawowej nr 4 w Warszawie

POLECAMY

Pomysły na eksperymenty zaproponowane przez nauczycielki w programie „Edukacja I klasa” prezentujemy na stronie internetowej: www.1klasa.edu.pl.

Kopalnią pomysłów dotyczących eksperymentów na lekcjach jest blog „Nauczycielki 1. klasa”: www.blogiceo.nq.pl/edukacja1klasa/.

Zachęcamy też do odwiedzenia strony programu: www.edukacja.edux.pl/p-11400-mali-badacze-doswiadczenia-i-eksperymenty.php

²⁴ Wyniki badań przedstawił m.in. Manfred Spitzer, por. M. Spitzer (2012), *Jak uczy się mózg*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

PROPOZYCJE KLASOWYCH DOŚWIADCZEŃ²⁵

Kapsuła życia

Składniki:

- plastikowy kufel
- 2 słomki
- 1 metr taśmy klejącej
- 1 jajko
- taśma miernicza lub miarka krawiecka do monitorowania wysokości
- nożyk lub nożyczki.

Przebieg:

Za pomocą ww. składników skonstruuj kapsułę życia, która bezpiecznie przeniesie jajko, symbol życia, na nową planetę.

Na potrzeby eksperymentu przyjmujemy, że na nowej planecie grawitacja jest taka, jak na Ziemi. Kapsuła upuszczona z wysokości 1 metra na powierzchnię nowej planety uchroni jajko przed rozbitciem. Ale można też spróbować wrzucić kapsułę do pojemnika z wodą.

Doświadczenia z powietrzem

Ciepłe powietrze unosi się do góry

Materiały:

- mała spirala wycięta z papieru lub gazety (im cieńszy papier, tym lepiej widać)
- świeczka (my wykorzystaliśmy podgrzewacz).

Spiralę umieść nad świeczką. Co zaobserwowałeś?

Zimne powietrze jest na dole

Materiały:

drzwi.
Kładziemy się pod drzwiami lub moczymy delikatnie palec i przykładamy do szpary pod drzwiami (o ile nie mamy ogrzewania podłogowego, powinno nam się zrobić zimno).

Ciepłe powietrze „wychodzi” górą, a zimne „wchodzi” dołem

Materiały:

świeca.
Po ustaleniu, które powietrze znajduje się na górze, a które na dole, przystawiamy palącą się świeczkę do drzwi i patrzymy na płomień świecy. Ważne, aby okno było zamknięte i nie doszło do przeciągu – w sali szkolnej niestety nie wyszło nam to zbyt dobrze przez przeciąg na korytarzu (zjawisko było trudno zaobserwować).

Gdy nie ma tlenu świeca gaśnie

Materiały:

- podgrzewacz
- przezroczyste naczynie (nie plastik).

Przypominamy skład chemiczny powietrza. Na potrzeby eksperymentu zwracamy też uwagę, że wdychamy tlen, a wydychamy dwutlenek węgla. Zapalamy świecę i obserwujemy, co się stanie. Następnie świecę przykrywamy naczyniem i znowu obserwujemy. Przykrywaj świecę naczyniami różnej wielkości – im większe naczynie, więcej będzie tlenu i dłużej będzie się palić świeca.

²⁵ Opracowała Kinga Kalbarczyk-Smarż, nauczycielka ze Szkoły Podstawowej nr 350 w Warszawie.

PROJEKTY EDUKACYJNE

W polskich szkołach coraz bardziej popularna staje się praca metodą projektu. Jej zalety i efekty są trudne do przecenienia. Przede wszystkim ta metoda daje wiele satysfakcji nauczycielom i uczniom.

Ponadto:

- sprzyja integracji grupy/klasy, umożliwia lepsze wzajemne poznanie uczniów i nauczycieli;
- kształtuje umiejętność działania w zespole;
- wzmacnia poczucie odpowiedzialności;
- wzmacnia kompetencje w zakresie komunikacji;
- doskonali umiejętność planowania pracy, uczy systematyczności;
- pozwala dzieciom na wykazanie się różnorodnymi talentami i umiejętnościami;
- jest doskonałą okazją do uczenia się w działaniu, kształtuje umiejętność uczenia się;
- daje możliwość zaproszenia do współpracy rodziców, dziadków.

Pracując metodą projektu, możemy realizować przedsięwzięcia duże, trwające nawet kilka tygodni (np. poświęcone jakiemuś obszernemu tematowi, jak np. wodzie, elektryczności, epoce średniowiecza, prawom dziecka albo przygotowaniu uroczystości szkolnej czy przedstawienia). Możemy też realizować projekty mniejsze, jedno- czy kilkudniowe. Ważne, żeby nasi uczniowie brali udział we wszystkich etapach projektu, którymi są:

Planowanie, czyli: wymyślenie tematu projektu, wyznaczenie celu, zaplanowanie działań, podział na grupy, przydzielenie zadań do wykonania, uzgodnienie formy prezentacji efektów pracy.

Realizacja, czyli: zbieranie i porządkowanie informacji, przygotowywanie prezentacji.

Prezentacja, czyli: prezentacja i upowszechnienie efektów pracy (np. wystawa prac, informacja o projekcie na stronie internetowej, wystawienie przedstawienia na zebraniu z rodzicami).

Podsumowanie, czyli: omówienie tego, co się wydarzyło, co się nam udało, co było trudne, czego się nauczyliśmy; ocena koleżeńska i samoocena.

DOBRA PRAKTYKA

W Szkole Podstawowej nr 94 w Warszawie co roku realizowane jest ogólnoszkolne przedsięwzięcie „Ogrody nauki i sztuki”. Umożliwia uczniom podejmowanie twórczych działań, kształtuje wyobraźnię plastyczną, muzyczną, pomaga w rozumieniu historii Polski i świata. Ponadto uczy zespołowego podejmowania decyzji, rozwiązywania problemów, ćwiczy sprawność językową oraz, tak ważną dziś, umiejętność wykorzystywania wiedzy w praktyce.

Uczniowie, realizując klasowe projekty pod baczny okiem wychowawców i przy wsparciu rodziców, biorą czynny udział w licznych warsztatach i zajęciach organizowanych przez warszawskie ośrodki kultury i sztuki, m.in. teatry, muzea, lokalną bibliotekę, domy kultury. Przygotowują prezentacje multimedialne, prace plastyczne, spektakle, audycje, reportaże. Wiele klas uczestniczy w warsztatach tematycznych, poszerzając tym samym swoje horyzonty. Zwieńczeniem całorocznej pracy uczniów jest uroczysta gala projektów, połączona ze świętem szkoły i festynem rodzinnym.

Szkoła Podstawowa nr 94 w Warszawie

POLECAMY

Wiele ciekawych inspiracji, gotowych scenariuszy i wskazówek dotyczących realizacji projektów w edukacji wczesnoszkolnej znajdziesz na stronie programu „Z małej szkoły w wielki świat”: www.malaszkoła.pl

Bardzo ciekawe projekty realizuje i dokumentuje na swojej stronie internetowej Zespół Szkół we Włodowicach: www.zspwłodowice.szkołnastrona.pl/index.php?p=m&idg=zt,154

MATEMATYCZNE ĆWICZENIA

Specjaliści, którzy analizują wyniki testów matematycznych z nauczania wczesnoszkolnego, zwracają uwagę na fakt, że uczniowie zazwyczaj dobrze radzą sobie z zadaniami do rozwiązania których mogą zastosować poznane w szkole, gotowe schematy. W zadaniach wymagających samodzielnego rozumowania lub zastosowania poznanych narzędzi w rozwiązaniu nowego problemu, uczniowie często się gubią.

Jak uczyć, żeby pomóc dzieciom rozwijać samodzielne logiczne rozumowanie i umiejętności poszukiwania własnych strategii i rozwiązań?

Oto refleksja jednej z nauczycielek: *Okazuje się, że edukacja matematyczna może być ekscytująca dla uczniów w każdym wieku, pod warunkiem, że pozwolimy im błędzić, popełniać błędy, pracować samodzielnie. Pod warunkiem, że będzie przebiegać w przyjaznej, motywującej do działania atmosferze. [...] Pozwólmy dzieciom myśleć... Nie wyręczajmy, nie dawajmy gotowych rozwiązań. Pozwólmy im popełniać błędy. Pracujmy tak, aby lekcja matematyki była dla naszych uczniów przygodą i radosnym odkrywaniem.*

Nauczanie/uczenie się matematyki może być niezwykłą przygodą, jeżeli będziemy pamiętać o tym, że umysł dzieci nie jest przygotowany do opero-

wania abstrakcyjnymi pojęciami, że dzieci uczą się doświadczając („myślą rękami”), rozmawiając, wyciągając wnioski, wielokrotnie powtarzając jakieś zadanie lub czynność.

Doskonałym ćwiczeniem kształcącym wiedzę matematyczną są zabawy w przeliczanie, dopasowywanie, porównywanie, mierzenie, ważenie, budowanie, układanie i sortowanie.

Zadania matematyczne powinny być dla dziecka naturalne w jego kontekście życiowym.

Dla przykładu porównajmy polecenia: „podziel papierową pizzę (lub tort) na cztery równe części” i „podziel papierowe koło na cztery równe części”. Matematyczny sens obu tych poleceń jest taki sam, jednak dziecko rozumie praktyczny, życiowy sens tego pierwszego, spotkało się już z takimi sytuacjami, wie, czego się od niego oczekuje. Podział figury geometrycznej, jaką jest koło – dla dorosłego bardzo prosty – dziecko odbiera jako bardziej abstrakcyjny. Osiągnięcie tego wyższego poziomu jest wprawdzie naszym celem edukacyjnym, ale droga do niego wiedzie przez przykład pojęciowo bliższy dziecku.

Podobnie można porównać dwa polecenia: „oblicz długość płotu” i „oblicz obwód prostokąta”. Czasem mała zmiana sformułowania, dla dorosłego nieistotna, zmienia treść zadania ze zrozumiałego dla ucznia na zadanie zbyt trudne lub odwrotnie.

DOBRA PRAKTYKA

Pokazową lekcję o trójkątach, przeprowadzoną z sześć- i siedmiolatkami przez nauczycielki Szkoły Podstawowej Montessori im. Urszuli Ledóchowskiej w Warszawie, możesz obejrzeć na kanale Youtube CEO https://www.youtube.com/watch?v=CYS3It-ML_i8.

Film „Świat trójkątów – lekcja matematyki w klasie I” pokazuje, w jaki sposób można rozwijać u dzieci samodzielne, logiczne myślenie, angażując różne zmysły, narzędzia i metody.

Film został nakręcony w ramach programów edukacji wczesnoszkolnej prowadzonych przez CEO i jest dostępny na stronie www.1klasa.edu.pl

Lekcja otwarta przeprowadzona w ramach programu „Edukacja I klasa” w Szkole Podstawowej nr 316 w Warszawie

POLECAMY

Ciekawe, inspirujące scenariusze lekcji matematyki znajdziesz na naszej stronie www.1klasa.edu.pl w zakładce „Materiały”, a także na portalu www.scholaris.pl

Pracę prof. Zbigniewa Semadeniego poświęconą nauczaniu matematyki na poziomie wczesnoszkolnym, w kontekście badań naukowych: Z. Semadeni (2016), *Podjęcie konstruktywistyczne do matematycznej edukacji wczesnoszkolnej*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji. Dostępny w Internecie: <https://www.ore.edu.pl/materiay-do-pobrania-74508/matematyka>

Jak to zmierzyć?

TEMATYKA ZAGADNIENIA

Mierzenie i porównywanie długości i wielkości.

OBSZAR EDUKACJI I KLASA

uczymy się

współpracujemy

ruszamy się

rozmawiamy

odkrywamy

CELE

- zapoznanie uczniów i uczennic z pojęciem miary i mierzenia;
- ćwiczenie umiejętności mierzenia z wykorzystaniem różnych przedmiotów.

CELE W JĘZYKU UCZNIA

Po zajęciach:

- będziesz umiał/a zmierzyć wybrane przedmioty (długość);
- będziesz porównywał/a różne długości przedmiotów, używając określeń: „krótszy”, „dłuższy”, „tej samej długości”, „mniejszy”, „większy”, „najmniejszy”.

MATERIAŁY DYDAKTYCZNE

- linijka, miarka krawiecka, taśma miernicza, sznurek/ włóczka.

ORGANIZACJA PRACY UCZNIÓW

1

Zaproś dzieci do kręgu. Na środku połóż kilka (ok. 10) przedmiotów o różnej wysokości. Poproś dzieci o pomoc w ułożeniu ich w taki sposób, by po twojej lewej stronie była najmniejsza/najkrótsza rzecz, a po prawej największa/najdłuższa.

Gdy zadanie zostanie wykonane zapytaj dzieci za pomocą jakiego przyrządu można dokładnie sprawdzić, który przedmiot jest najwyższy, a który najniższy.

W czasie, kiedy dzieci będą podawały nazwy narzędzi, wyciągaj po kolei wymieniane przez dzieci przedmioty. Zapytaj, czy wiedzą, jak się nimi posłużyć. Za każdym razem inne dziecko może wziąć przyrząd do mierzenia i pokazać, jak można nim zmierzyć wybrany przedmiot.

2

Podziel dzieci na czteroosobowe zespoły. Ich zadaniem będzie zmierzenie klasy przy pomocy: długości dłoni, długości stopy, kroków, sznurka/włóczki, przedramienia (każda grupa używa jednej „miary”).

3

Po zakończeniu ćwiczenia zapytaj dzieci do kręgu; zapytaj o wyniki pracy. Zapiszcie je na tablicy i porównajcie. Wspieraj dzieci, jeśli będzie potrzebna pomoc w zapisaniu liczby.

4

Następnie ponownie poproś dzieci o zmierzenie klasy, tym razem rozdając im rzeczy, które już poznali: metr krawiecki, linijkę, taśmę mierniczą. Wyniki ponownie zapiszcie i porównajcie.

Zapytaj dzieci: *W czasie, których pomiarów było im łatwiej, a kiedy trudniej? Który wynik jest ich zdaniem dokładniejszy – z pierwszego, czy z drugiego pomiaru? Jak myślą, dlaczego?*

ORGANIZUJEMY PRZESTRZEŃ

Sala lekcyjna to miejsce, w którym dzieci spędzają po kilka godzin dziennie – tu pracują, bawią się, odpoczywają, przechowują swoje prace. Powinny więc czuć się tutaj swobodnie, bezpiecznie i wygodnie. Dobrze jeżeli w sali znajduje się miejsce, w którym mogą się skupić nad rozwiązywaniem trudnego zadania (nie koniecznie muszą siedzieć w ławce), znaleźć odrobinę prywatności, pobiegać i poskakać, porozmawiać z rówieśnikami, popracować w grupie.

Specjaliści od organizowania przestrzeni do uczenia się zwracają uwagę na dźwięki, jakie towarzyszą przebywaniu w szkole. Oprócz hałasu dobiegającego ze szkolnego korytarza (kroków lub głosów uczniów) oraz z zewnątrz budynku szkolnego (ruchu ulicznego lub odgłosów z boiska szkolnego), dźwiękiem, który często zakłóca pracę maluchów, jest szkolny dzwonek.

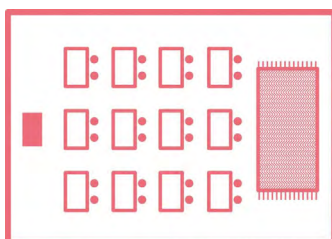
Jak sobie radzić z hałasem? Na to pytanie warto poszukać odpowiedzi w swojej placówce. Proste rozwiązania, takie jak wypełnienie ścian korytarza pracami plastycznymi uczniów, mogą pomóc wytłumić część dźwięków. Nie jest łatwo zrezygno-

wać z dzwonka, warto więc docenić tych dyrektorów, nauczycieli i uczniów szkół, którzy podjęli taką decyzję. Brak dzwonka ułatwia planowanie zajęć w edukacji wczesnoszkolnej, w starszych klasach uczy samodzielności i pilnowania czasu. Doświadczenia pokazują, że zamiast dzwonka wystarczy powiesić w widocznych miejscach zegary. Wersją pośrednią, stosowaną przez niektóre szkoły, jest wprowadzenie tylko dzwonek sygnalizujących koniec przerwy.

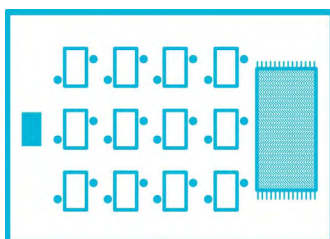
Urządzenie sali może mieć istotny wpływ na jakość pracy, poczucie komfortu i bezpieczeństwa. Mogłoby się wydawać, że jest to kosztowne, a przez to nierealne, przedsięwzięcie. W praktyce okazuje się jednak, że już sama zmiana aranżacji, przedstawianie ławek, ułożenie dywanu w innym miejscu, wyjście poza schemat stolików ustawionych w rzędy, powoduje ożywienie, zaktywizuje uczniów, włączając tych, którzy dotychczas siedzieli poza strefą oddziaływania nauczyciela (czyli w ostatnim rzędzie).

Poniżej przedstawiamy kilka przykładów ustawienia ławek w sali lekcyjnej, wypracowane w Centrum Edukacji Obywatelskiej.

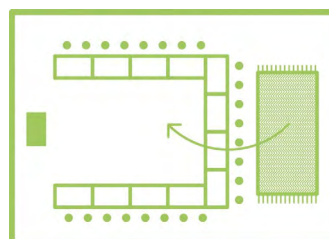
USTAWIENIA STOLIKÓW W SALI LEKCYJNEJ

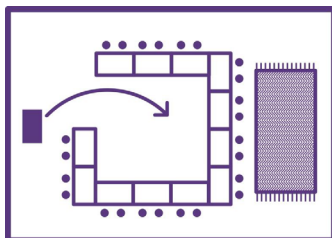
1. **TRADYCYJNE**, najczęstsze przy pracy samodzielnej lub w parach.

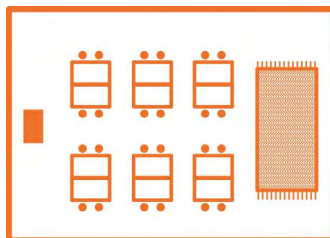
2. **LABORATORYJNE**, sprzyja pracy w parach. Uczniowie siedzą naprzemiennie - na przeciwko siebie, mogą pracować z różnymi przedmiotami.

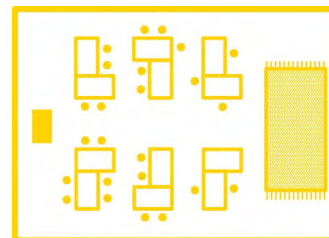
3. **W PODKOWĘ**, ułatwia komunikację z całą klasą, świetne do omawiania różnych zagadnień na forum. Dywan może być z tyłu lub z przodu. Nauczyciel/ka ma swobodny dostęp do wszystkich uczniów.

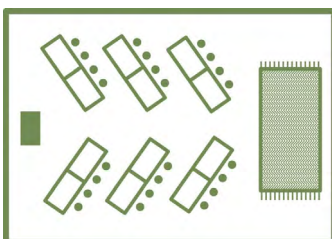
4. **W KWADRAT**, tworzy przestrzeń do rozmów. Przy tym ustawieniu nie korzystamy z tablicy.

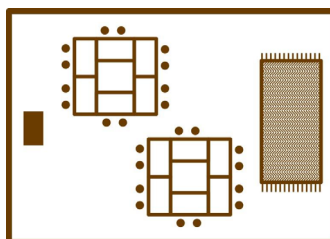
5. **BLIŹNIACZE**, sprzyja pracy w większych grupach, sprawdza się przy pracy metodą projektu.

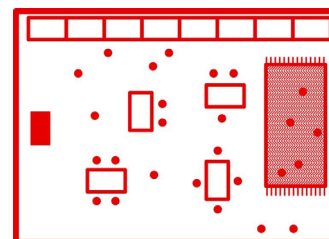
6. **W LITERKĘ L**, do zajęć grupowych/projektowych różnego typu, łatwo się modyfikuje.

7. **W JODEŁKĘ**, do pracy w grupach, z dobrą widocznością nauczyciela/ki i uczniów.

8. **ZESPOŁOWE**, do pracy w dużych grupach.

9. **SWOBODNE**, do pracy projektowej, twórczej, swobodnej.

DOBRA PRAKTYKA

W naszej szkole, na każdej ławce stoi pudełko na prace uczniów. Dzięki takiemu rozwiązaniu uczniowie z łatwością odnajdują swoje „dzieła”, a podczas zebrań, rodzice mogą przejrzeć efekty pracy swoich pociech.

Szkoła Podstawowa nr 316 w Warszawie

Do współpracy w urządzaniu sali warto zaprosić rodziców. Można zapytać ich, czy mają pomysł na zmianę, czy mogą pomóc. Popołudnie spędzone na malowaniu ścian, oklejaniu mebli, ozdabianiu poduszek, wieszaniu zasłon, może być świetną okazją do integracji rodziców i lepszego poznania z wychowawcą klasy. To też dobry początek udanej, kilkuletniej współpracy.

Wyposażenie sali w dywan, dywaniki, poduszki, parawany, lampki, pudełka, dekoracja ścian, okien, a nawet sufitu to dobra okazja do wspólnej pracy i zabawy. Warto porozmawiać z dziećmi, jak się czują, jakie są ich potrzeby dotyczące warunków, w jakich uczą się, bawią, odpoczywają, przechowują swoje rzeczy itp., a następnie przejść do wspólnego organizowania przestrzeni w ramach pracy metodą projektu.

DOBRA PRAKTYKA

Dywan – ważna rzecz w każdej klasie, w której uczą się mniejsze dzieci. Kolorowy, wzorzysty czy jednobarwny nie ma większego znaczenia, ważne, by z niego korzystał jak najczęściej. Spotkania na dywanie mają różny charakter. To właśnie tu możemy zacząć dzień, przywitać się, ustalić zasady, przypomnieć, czego się uczyliśmy ostatnio, swobodnie porozmawiać o ważnych sprawach.

Więcej, na dywanie możemy się trochę pogimnastykować, zrelaksować, posłuchać muzyki, przeczytać, najwyciszniej odpocząć. Dywan ociepla przestrzeń klasy, dosłownie i metaforycznie

Zwiedziłam sporo szkolnych klas pierwszych, gdzie dywany były różnie rozmieszczone. Najczęściej leżały sobie z tyłu za ławkami. Wyraźnie tworzyły „strefę” wolną od ławek i krzesełek. Widziałam również, że w niektórych salach dywan jest z przodu, pod tablicą. Dzięki temu, dzieci siedzą na dywanie i jednocześnie mogą korzystać z tablicy multimedialnej, pisać na niej, grać w różne gry edukacyjne itp. Ponieważ nauczyciele bardzo często korzystali z tablicy, siłą rzeczy, dzieci często się przemieszczały i wychodziły z ławek.

Greta Drożdźiel-Papuga, autorka bloga „Nauczycielka 1. klasa”
www.blogiceo.nq.pl/edukacja1klasa/. Zdjęcie pochodzi ze strony www.speedofcreativity.org

POLECAMY

O znaczeniu organizacji przestrzeni w szkole można przeczytać na stronach CEO, szczególnie na stronie programu „Eduspaces 21”: www.ceo.org.pl/pl/1klasa/news/jak-przestrzen-klasy-wplywa-na-zachowania-uczniow/; www.ceo.org.pl/pl/eduspaces21

Wiele ciekawych rozwiązań i inspiracji dotyczących aranżacji sali lekcyjnej znajdziecie w publikacji IBE: A. Wieczorek, J. Stefańska, R. Kaczan, L. Rycielska, P. Rycielski (2015), *Katalog rozwiązań przestrzennych sali lekcyjnej w nauczaniu wczesnoszkolnym*, Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych. Dostępny w Internecie: <http://www.ibe.edu.pl/pl/component/content/article/38-aktualnosci/514-jaka-sala-przyjazna-i-inspirujaca-dla-uczniow>

**WSPÓŁPRACUJEMY
Z RODZICAMI**

Isnieje wspólny cel rodziców i nauczycieli: zarówno rodzicom jak i nauczycielom zależy na rozwoju dziecka ²⁶

Jrena Dzierżgowska

Dobra i konstruktywna współpraca między szkołą a rodzicami, oparta na wzajemnym szacunku i zaufaniu, daje dzieciom poczucie bezpieczeństwa i stwarza warunki odpowiedniego rozwoju. Doświadczenie wielu szkół oraz wyniki badań²⁷ wskazują, że nie jest łatwo tego dokonać. Przyczyny są różne, jednak najczęściej u podstaw problemu leży brak wzajemnego zrozumienia.

Kluczem do dobrej współpracy szkoły z rodzicami jest sprawna komunikacja. Rodzice dzieci, które po raz pierwszy pójdą do szkoły, nie znają szkolnych realiów, boją się często nowej sytuacji, kiedy będą musieli oddać swoje pociechy pod opiekę nieznanym osobom. Dopiero bliższe poznanie szkoły, wychowawczynie lub wychowawcy, nauczycieli, a także obowiązujących zasad daje im poczucie bezpieczeństwa. Warto od samego początku zadbać, aby szkoła stała się sprzymierzeńcem rodziców.

Nauczyciele powinni przygotować się do współpracy z rodzicami, powinni uświadomić sobie własne możliwości, potrzeby oraz cele; przeanalizować dotychczasowe doświadczenia i dobre praktyki; poznać rodziców, ich emocje, oczekiwania; poznać zasady funkcjonowania szkoły oraz przepisy prawne, także w zakresie współpracy z rodzicami oraz stworzyć przestrzeń do współpracy z rodzicami.

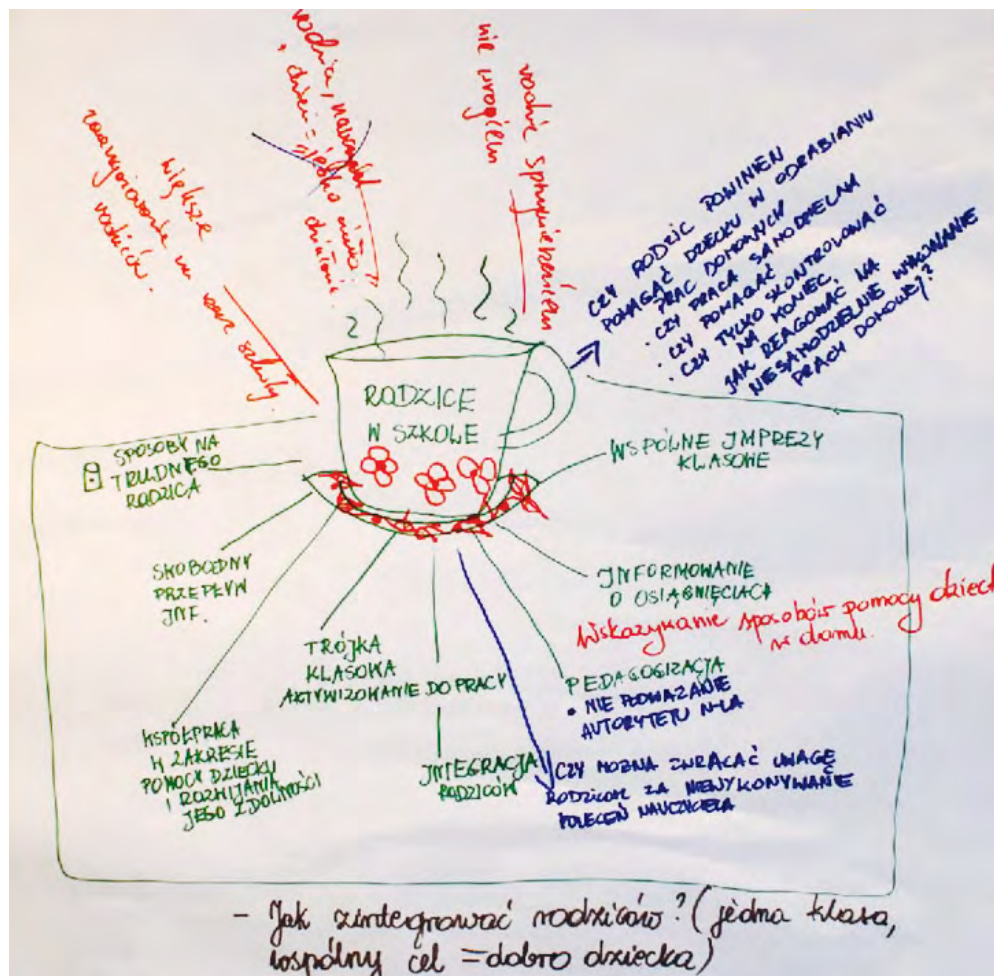
Zanim rozpoczniesz nowy rok szkolny, zastanów się:

- Jak zapewnić swobodny przepływ informacji między szkołą i rodzicami?
- Jak współpracować z rodzicami, aby pomóc dzieciom rozwijać ich zdolności?
- Jak informować rodziców o osiągnięciach dziecka?
- Jak przekazywać informacje o kierunkach pracy i wspierania dziecka w rozwoju?
- Jak integrować rodziców, aby czuli, że są grupą, która ma wspólny cel?
- Jak sprawić, aby rodzice angażowali się w większym stopniu na rzecz szkoły?
- Jak aktywizować rodziców do współpracy?
- Co zrobić, aby powstały dobre relacje między Tobą a rodzicami oraz między samymi rodzicami?
- Jak mierzyć się z trudnościami w kontaktach z rodzicami?

---

²⁶I. Dzierżgowska (1999), *Rodzice w szkole*, Warszawa CODN

²⁷H. Cieślak, J. Kołodziejczyk (2011), *Analiza wyników ewaluacji zewnętrznych w odniesieniu do wymagań RODZICE SĄ PARTNERAMI SZKOŁY w: Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym – refleksje* pod red. G. Mazurkiewicza, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, ss. 219-240 www.npseo.pl/data/various/files/tom4_roz11.pdf [online, dostęp dn. 13.09.2016].

Plakat, który powstał na spotkaniu nauczycieli ze Szkoły Podstawowej nr 217 w Warszawie, poświęconym współpracy z rodzicami

SPOTKANIE Z RODZICAMI

Stworzenie przyjaznej atmosfery na spotkaniu z rodzicami, zwłaszcza na pierwszym, sprzyja budowaniu długofalowej współpracy. Kluczem do dobrych relacji może być zarówno staranne przygotowanie się do takiego spotkania, jak i forma zaproszenia rodziców, aranżacja sali, drobny poczęstunek, nieformalne punkty spotkania (np. rozmowa o wakacjach, zainteresowaniach).

- Jak się przygotować do spotkania z rodzicami?
- Jak zaktywizować rodziców, zainicjować współpracę?
- Jak nie „utonąć w papierach”?

Odpowiedzi na powyższe pytania szukali nauczyciele uczestniczący w programie „Edukacja I klasa”, sprawdzając różne rozwiązania.

PIERWSZE SPOTKANIE

Najtrudniejsze jest pierwsze spotkanie z rodzicami. Stajesz przed grupą nieznaną osobą, które powierzyły tobie opiekę nad swoimi dziećmi. Czujesz stres i jednocześnie wielką odpowiedzialność.

Od tego momentu zaczynasz budować kilkuletnią współpracę. W czasie takiego spotkania na pewno zechcesz:

- przedstawić się i zaprezentować z jak najlepszej strony, zyskać zaufanie rodziców i ich szacunek;
- poznać rodziców, dowiedzieć się, kto jest czym tata, mamą lub opiekunem prawnym;
- poznać oczekiwania rodziców/opiekunów wobec wychowawcy i szkoły;
- przedstawić swoje oczekiwania i pomysły na pracę z dziećmi;
- ustalić zasady współpracy i komunikowania się pomiędzy zebranymi;
- dowiedzieć się czegoś więcej o dzieciach i ich rodzicach;
- umożliwić rodzicom wzajemne poznanie się i przełamanie lodów;
- zapoznać rodziców z zasadami obowiązującymi w szkole;
- przedstawić rodzicom inne osoby, które będą pracować z ich dziećmi.

Na pierwszym spotkaniu z rodzicami jest zazwyczaj dużo dokumentów do podpisywania. Nie sprzyja to integracji, budowaniu pozytywnej atmosfery i nie jest najlepszym sposobem na rozpoczęcie współpracy. Często nie starcza czasu, by się poznać. Dlatego pracy papierkowej na zebraniach z rodzicami mówimy NIE!

Można tego uniknąć, wysyłając wcześniej do rodziców e-mail z zaproszeniem na spotkanie, do którego załączymy ważne dokumenty szkolne lub linki do nich: deklarację wpłat na rzecz Rady Rodziców, zgodę na wykorzystanie wizerunku ich dziecka, zgodę na opiekę pielęgniarki lub lekarza, psychologa, pedagoga, potwierdzenie zapoznania się z dokumentami szkolnymi, deklarację dotyczącą uczęszczania na lekcje religii lub etyki itp. wraz z prośbą o ich przeczytanie, wydrukowanie oraz podpisanie. Oczywiście, się może zdarzyć, że rodzice nie dysponują drukarką, wówczas powinniśmy zaznaczyć w mailu, że mogą też odebrać dokumenty wcześniej (przed spotkaniem, np. z sekretariatu), zapoznać się z nimi i je podpisać.

Prostym rozwiązaniem jest również przygotowanie jednego kompletu dokumentów do podpisania, co może zapobiec „zasypaniu” rodziców papierami.

DOBRA PRAKTYKA

Tworzymy rodzicom przestrzeń do przedstawienia własnych oczekiwań, prosząc ich, aby dokończyli zdanie: „Dobry wychowawca to...”. Można też kontynuować tę aktywność, zmieniając pytanie na: „Rodzic w szkole...”.

Szkoła Podstawowa nr 350 w Warszawie

ORGANIZACJA SPOTKANIA KROK PO KROKU²⁸

Opracuj plan spotkania.

Zacznij od opracowania scenariusza spotkania, następnie dopracuj szczegóły organizacyjne. Zastanów się, co będzie potrzebne. Pomyśl o czasie – zebranie nie powinno być zbyt długie, ale z doświadczenia wynika, że nie skończy się wcześniej niż po 1,5 godziny. Myśląc o planie spotkania, pamiętaj o jego głównych celach (spisz je na kartce) i dobierz do nich odpowiednie metody.

Uwaga! Warto zadbać, aby dzieci w tym czasie były pod opieką np. pracownika biblioteki lub świetlicy; nie wszyscy rodzice mogą zapewnić opiekę nad dzieckiem.

Przygotuj zaproszenie.

Dla rodziców zachętą do przyścia na zebranie może być kilka ciepłych słów, nieoficjalny ton, informacja o dacie, godzinie i celu spotkania oraz przewidywanym czasie, możliwości spotkania po zebraniu z innymi osobami pracującymi z klasą, pozostawienie dziecka pod opieką na świetlicy itp. Można taką informację wysłać mailem, jednak będzie milej, jeśli przekażesz rodzicom na kartkach, specjalnie na tę okazję ozdobionych przez dzieci.

DOBRA PRAKTYKA

Rys. Helena Czczott Szkoła Podstawowa Montessori im. U. Ledóchowskiej w Warszawie

Przygotuj salę.

Zadbaj, aby sala, w której spotkasz się z rodzicami, była przewietrzona i posprzątana. Pomyśl nad ustawieniem krzeseł w taki sposób, który będzie sprzyjać wzajemnym kontaktom i lepszej słyszalności. Przygotuj dla każdego rodzica etykietkę (możesz rozdać kartki i flamastry z prośbą, żeby każdy sam się podpisał, np. „WIKTOR – TATA ZOSI”).

Zadbaj o atmosferę.

Jeżeli na spotkanie przyniesiesz ciasto, owoce lub przygotujesz jakiś inny drobny poczęstunek, jest duża szansa, że na następne któryś z rodziców także coś przyniesie i odtąd stanie się to waszą klasową tradycją.

Nawiązuj kontakt wzrokowy ze wszystkimi na zebraniu. Nie patrz na jedną osobę, ale też nie omiataj wzrokiem siedzących w sali. Nie patrz w sufit lub za okno. Postaraj się skierować wzrok na każdego przez chwilę. Uśmiechaj się, okazuj życzliwość i zrozumienie, zachowaj poczucie humoru.

²⁸ Opracowano na podstawie materiałów przygotowanych przez Ewę Borgosz w ramach programu „Edukacja I klasa”.

DOBRA PRAKTYKA

Przed zebraniem z rodzicami moich uczniów i uczennic starannie przygotowałam klasę z myślą o tym, by rodzice mieli wgląd w dokonania swoich pociech. Tam, gdzie się dało, rozwiesiłam prace dzieci. Dla każdego rodzica przygotowałam również teczkę z pracami jego dziecka, aby można było je podczas spotkania obejrzeć. Przygotowałam również wodę do picia i kubeczki, białe kartki i długopisy. Zadbłam o wygodniejsze, czyli wyższe, siedzenia dla mam w ciąży.

Na początku zebrania na ekranie wyświetliłam z projektora zdjęcie wszystkich uczniów z mojej klasy. Stałam przy drzwiach i wszystkim witałam, starając się przez chwilę z każdym porozmawiać.

Tak przygotowane zebranie bardzo się rodzicom spodobało. Dali temu wyraz na końcu, kiedy otrzymałam gratulacje.

Ewa Porycka, Szkoła Podstawowa nr 94 w Warszawie

Zapoznaj rodziców z tematem zebrania.

Przed zebraniem przedstaw rodzicom temat i cel zebrania (np. drogą mailową lub w formie listu), porządek i przewidywany czas. Nie zmieniaj bez powodu tematu i trzymaj się ustalonych ram czasowych. Nie ignoruj propozycji rodziców dotyczących przebiegu spotkania. Nie marnuj też czasu na zebraniu na przedstawianie informacji, które można np. podać w formie pisemnej. Wykorzystaj czas, aby poznać opinie rodziców i uzgodnić wspólne stanowisko.

Konsultuj decyzje z rodzicami.

Jeżeli chcesz coś zmienić na zebraniu, to rób to wspólnie z rodzicami, nie zaskakuj ich nagle swoją

decyzją. Jeśli widzisz, że nie możesz sprostać czyjemuś oczekiwaniu, powiedz mu o tym wprost i razem poszukajcie innego rozwiązania. Zaproponuj wówczas spisanie zasad dyskusji (np. „Mówi jedna osoba”, „Nie przerywamy sobie”).

Oddziel sprawy ogólne, od tych, które dotyczą pojedynczych uczniów.

Poruszaj sprawy dotyczące całej klasy, a nie indywidualnych problemów dziecka. Jeśli chwalisz uczniów, postaraj się powiedzieć coś dobrego o każdym z nich. Nie mów z uznaniem o pojedynczych uczniach, jeśli wiesz, że nie możesz o niektórych powiedzieć nic pozytywnego. Nie rozmawiaj też na forum o problemach konkretnych uczniów. Jeżeli są sprawy, które wymagają indywidualnej rozmowy z którymś z rodziców, ustal to wcześniej i poproś, żeby ta osoba została po zebraniu. Zamiast mówić na zebraniu: „Pani Wiśniewska, proszę zostać po zebraniu, musimy porozmawiać”, postaraj się to zrobić dyskretnie, aby inni nie słyszeli. Zaplanuj czas na sprawy różne oraz zachęcaj rodziców do zadawania pytań.

POLECAMY

Poradnik dla szkół i rodziców „Współpraca pomiędzy szkołą i rodzicem. Wsparcie procesu edukacyjnego” opracowany przez nauczycieli Zespołu Szkół im. W. Szybińskiego oraz Psychologów i Pedagogów z Zespołu Poradni Psychologiczno – Pedagogicznych w Cieszynie

http://www.szybinski.cieszyn.pl/szybinski_new/sites/default/files/wsp%C3%B3%C5%82praca%20z%20rodzicami%20-%20regio%20handout_0.pdf

PRZEĆWICZ Z RODZICAMI²⁹

1. Rozdaj rodzicom kartki formatu A4 i poproś, aby odrysowali kontur dłoni. Można też takie kontury dłoni, „odbite łapki”, przygotować wcześniej razem z dziećmi na zajęciach.

Kolejne zadanie rodziców polega na napisaniu na każdym palcu dłoni jednej zalety lub talentu, umiejętności, pozytywnej cechy charakteru swojego dziecka. Dzięki temu ćwiczeniu rodzice mogą pomyśleć pozytywnie o swoich dzieciach, przypomnieć sobie miłe sytuacje lub zdarzenia. Podsumuj wypowiedzi: „Czy to było łatwe czy trudne zadanie?”, „Dlaczego?”, „Na czym częściej skupiamy swoją uwagę: na dobrym czy złym zachowaniu naszych dzieci?”.

Podkreśl, że jako wychowawczynie starasz się widzieć pozytywne i mocne strony dzieci, ale nie zawsze jest je łatwo zaobserwować w dużej grupie, dlatego tak ważna jest informacja od rodzica, który najlepiej zna własne dziecko.

2. Każde dziecko w klasie przygotowuje rysunek, na którym odbija swoją rączkę, podpisuje go, a następnie przekazuje dalej, aby koledzy i koleżanki mogli zapisać na palcach te jego cechy, które są ich zdaniem pozytywne.

Ćwiczenie prowadzimy do momentu, aż na każdym palcu na rysunku umieszczone zostaną pozytywne informacje o danym dziecku (np. „Co lubię u Michała?”). Nauczyciel zbiera od dzieci wszystkie kartki, które może rozdać rodzicom na spotkaniu (w podsumowaniu ćwiczenia, kiedy rodzice mają napisać coś dobrego o swoim dziecku).

Dzięki temu rodzice będą mogli skonfrontować informacje: „W jaki sposób ja – rodzic, postrzegam dziecko, a jak go postrzegają rówieśnicy w klasie”. Ćwiczenie pozwoli też zobaczyć klasę jako grupę dzieci, które spędzają razem wiele czasu, i docenić rolę nauczyciela/ki w budowaniu atmosfery w klasie.

Można też prosić rodziców o odbicie lub odrysowanie własnej dłoni i wpisanie na palcach, w jaki sposób chciałby lub mógłby zaangażować się w życie klasy lub szkoły.

KOMUNIKACJA Z RODZICAMI

Sposoby i kanały komunikowania się z rodzicami zależą od możliwości i preferencji wychowawcy oraz rodziców. Z pewnością spotkania na wywiadówkach czy zebraniach są niewystarczające. Z drugiej strony, czasu nie da się „rozciągnąć” i żaden nauczyciel nie jest w stanie spotykać się z rodzicami, w każdym dogodnym dla nich momencie. Ustal granice i ramy kontaktów (np. „Będę wdzięczna, jeśli Państwo będziecie kontaktować się ze mną drogą mailową, codziennie sprawdzam swoją skrzynkę, więc wiadomość odbiorę od razu. Ja również będę Państwu przekazywać w ten sposób bieżące informacje”).

Możesz ustalić z rodzicami, jak będziecie wspólnie reagować na niewłaściwe zachowanie dzieci, konflikty i problemy w klasie. Warto też zastanowić się, w jaki sposób będziesz informować rodziców o sukcesach, postępach i mocnych stronach klasy.

Wszystkie ustalenia i oczekiwania wychowawcy oraz zobowiązania, wynikające z oczekiwań rodziców, powinny zostać spisane i przedstawione wszystkim zainteresowanym. Od przestrzegania tych zasad współpracy zależeć będzie dobra atmosfera w klasie oraz między rodzicami.

²⁹ Ćwiczenia opracowała Greta Drożdziel-Papuga dla programu „Edukacja I klasa”.

BUDOWANIE RELACJI – PODSTAWOWE ZASADY KOMUNIKACJI³⁰

Zadbaj o przepływ informacji.

Zapewnij sprawny przepływ informacji w obie strony.

Bądź spójny/a wewnątrznie.

Wewnętrzna spójność oznacza bycie sobą i w zgodzie ze sobą. Jeśli znasz swoje mocne strony i ograniczenia oraz je akceptujesz, to będzie ci łatwiej funkcjonować. Jeśli mówisz to, co myślisz, a robisz to, co mówisz – jesteś czytelny i wzbudzasz zaufanie.

Bądź uczciwy/a.

Przyznawaj się do błędu, przepraszaj. Dotrzymuj słowa. Jeśli czegoś nie wiesz – nie ukrywaj tego.

Okazuj szacunek innym.

Szanuj każdego człowieka bez względu na wiek, kolor skóry, przekonania itp. Okazuj szacunek – bądź uprzejmy i życzliwy w stosunku do innych ludzi.

Wybaczaj.

Nie pozwalaj sobie wejść na głowę i bądź asertywny – reaguj na niewłaściwe zachowania rodziców, ale nie pielęgnuj w sobie urazy. Również rodzice mogą mieć gorsze chwile.

W sytuacjach trudnych pomyśl: „To nic osobistego. Nie chodzi o mnie”.

Jesteś profesjonalistą i potrafisz oddzielić swoją osobę od roli zawodowej. W szkole Ty jesteś usługodawcą, a uczniowie i rodzice – klientami. Jeśli rodzic zachowuje się w stosunku do Ciebie agresywnie, to wiesz, że jego złość nie jest skierowana bezpośrednio do Ciebie, tylko do nauczycielki, czyli twojej roli zawodowej.

Także **kontakt internetowy** ma wiele zalet:

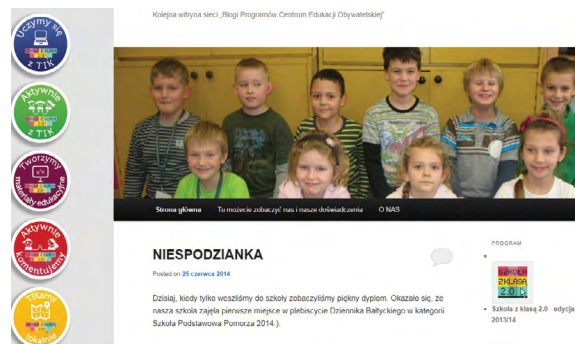
- nie musisz od razu udzielać odpowiedzi,
- odpowiedź możesz spokojnie przemyśleć i odpowiednio sformułować,
- unikasz elementu zaskoczenia,
- wiadomość zapisana pozostaje i możesz się do niej odwołać w przypadku nieporozumienia.

Możesz razem z uczniami założyć zamknięty profil na portalu społecznościowym lub platformie blogowej. Oczywiście będziesz potrzebować zgody rodziców na zamieszczanie zdjęć klasowych, ale możesz obyć się także bez nich, zastępując je pracami uczniów, tekstami, refleksjami z wycieczek. Możesz też prowadzić klasowego bloga na jeden temat, np. o waszych wyprawach.

Dobrze jest włączyć w to zadanie rodziców, którzy będą opisywać swoje wycieczki z dziećmi, zachęcając do zwiedzania nowych miejsc, wymieniając się dobrymi poradami. Warto też wykorzystać zainteresowania i mocne strony uczniów – mogą nie tylko dzielić się krótkimi refleksjami (dzieci pi-

szące), zamieszczać grafiki lub robić zdjęcia odwiedzanych miejsc, ale także wymyślać własne wpisy i je publikować. To dobra okazja do współpracy z nauczycielem informatyki lub opiekunem sali multimedialnej.

Komunikator w dzienniku elektronicznym pozwala przekazywać szybko informacje rodzicom. Jest to bezpieczna metoda, dzięki której możemy utrzymać łączność z rodzicami bez konieczności podawania prywatnego adresu mailowego

Zdjęcie pochodzi z zasobów CEO

³⁰ Materiał opracowała Ewa Borgosz w ramach programu „Edukacja I klasa”.

i numeru telefonu, jednocześnie zwiększamy ochronę poufnych informacji. Wiadomości przekazywane tą drogą mogą być traktowane jako dokumentacja kontaktów z rodzicami.

Warto jednak pamiętać, aby dziennik nie kłóżył się dzieciom ani ich rodzicom z przekazywaniem formalnych lub negatywnych informacji (np. uwag o zachowaniu dziecka).

DOBRA PRAKTYKA

W naszym zespole świetlicowym postanowiliśmy, że będziemy pamiętać o wpisywaniu w korespondencji z rodzicami jak najwięcej pozytywnych informacji o dzieciach.

Ewa Majcher, Szkoła Podstawowa nr 350 w Warszawie

DOBRA PRAKTYKA

Robię zdjęcia w klasie i umieszczam je potem na ClassDojo. Jest to super aplikacja, którą są również zachwyceni rodzice. Każde dziecko ma określonego awatara.

Wykorzystuję ją m.in. do oceny zachowania (np. zgodnie współpracuję w grupie, jestem skupiony na zadaniu itd.).

Nazwy, liczba punktów, zasady ich przyznawania zostały omówione i ustalone z dziećmi. Dzieci mają możliwość wymiany punktów na przywileje, np. wybór osoby z którą chcą siedzieć w danym tygodniu (są wówczas wyłączone z losowania partnerów itd.).

Służy mi też do komunikacji z rodzicami, po wstawieniu punktów mam możliwość napisania komentarza lub opisu zachowania. Wielu rodziców ma zainstalowaną aplikację w telefonie i od razu po wstawieniu przeze mnie zdjęcia lub punktu lub komentarza wiedzą, że coś się dzieje.

Za pomocą tej aplikacji wstawiam zdjęcia ilustrujące historię klasy. Minimum dwa razy w tygodniu wstawiam zdjęcia obrazujące pracę w klasie – dzięki temu rodzice wiedzą, co robimy. Nie ma już problemu, gdy po powrocie dziecka do domu rodzic zapyta, jak w szkole, dziecko wzruszy ramionami...

Kinga Kalbarczyk-Smarż, Szkoła Podstawowa nr 350 w Warszawie

Jeśli wybierzesz **kontakt telefoniczny**, to powiedz rodzicom, w jakich godzinach można do Ciebie dzwonić. Unikniesz sytuacji, że jakaś mama zadzwoni w błahej sprawie o siódmej rano w niedzielę lub w sobotni wieczór. Umów się również, jakie sprawy mogą być załatwiane przez telefon. Jeśli rodzic chce ci przekazać informację lub umówić się na spotkanie, to telefon do tego się nadaje. Kiedy jednak trzeba będzie rozwiązać problem, rozmowa telefoniczna jest niewskazana.

Oczywiście najlepszą formą kontaktu z rodzicami jest **bezpośrednie spotkanie** – ono pomoże rozwiązać trudne problemy.

POLECAMY

Więcej na temat e-dziennika znajdziesz tutaj: www.twój-edziennik.com.pl/

Swoimi doświadczeniami w pracy na ClassDojo dzielą się nauczyciele na portalu <http://www.superbelfrzy.edu.pl/>

Przykładowy poradnik „Jak działa szkoła” jest do obejrzenia na blogu NAUCZYCIEL/KAI KLASA: <https://blogiceo.nq.pl/edukacja1klasa/2014/09/30/wspolpracujemy-z-rodzicami/>

TRUDNE RELACJE

Powodów napięć i złych relacji pomiędzy szkołą a rodzicami może być wiele: brak pełnej informacji ze strony szkoły, fałszywa lojalność nauczycieli, niedotrzymywanie obietnic, brak konsekwencji w działaniu nauczycieli i szkoły, rozbieżności między deklaracjami a praktyką, błędy po stronie szkoły, defensywność – wycofanie się, unikanie rozmowy, obwinianie, oskarżanie, nadmiar regulaminów i przepisów, brak wiary w dobrą wolę i kompetencje rodziców.³¹

Sytuacje trudne w kontaktach z rodzicami pojawiają się najczęściej wtedy, gdy biorą górę emocje, np. mamy do przekazania informację, która będzie dla rodziców – naszym zdaniem – trudna do przyjęcia, albo spotykamy się z reakcją rodziców, która w naszym odbiorze jest nieadekwatna do sytuacji, albo mamy do czynienia z rodzicami, którzy są nadmiernie troskliwi lub też zaniedbują swoje dziecko, są bezradni, zdenerwowani lub są po prostu zaniepokojeni, albo sami jesteśmy zmęczeni, niepewni, zestresowani. Wtedy spotkanie lub wymiana korespondencji z rodzicami

może nie przynieść oczekiwanych efektów, a w najgorszym wypadku doprowadzić do konfliktu.

- Jak uniknąć takich sytuacji?
- Jak im zapobiegać i co robić, jeżeli czujemy, że emocje biorą górę?

Przed wszystkim warto pamiętać, że rodzice i nauczyciele mają wspólny cel, jakim jest rozwój dziecka w przyjaznej atmosferze i poczuciu bezpieczeństwa, i że ten cel można zrealizować wyłącznie wtedy, gdy wszyscy dorośli, którzy zajmują się dzieckiem, będą sojusznikami. Budowanie (od pierwszego zebrania) sojuszu z rodzicami, opartego na zrozumieniu i wzajemnym szacunku, to sposób na uniknięcie wielu trudnych sytuacji.

Warto dowiedzieć się, co leży u podstaw zachowań rodziców, których nie możemy zaakceptować, oraz jakie zachowania sprzyjają rozwiązaniu sytuacji konfliktowych oraz jak zachować asertywną postawę.

Z drugiej strony, dobrze jest mieć świadomość, że nauczyciele również popełniają czasem błędy. Gotowość do przyznania się do błędu, wycofanie się z wcześniejszego rozwiązania, to postawa, która może w efekcie pomóc dziecku, a o to przecież nam chodzi.

DOBRA PRAKTYKA

Zadajemy rodzicom pytania otwarte („Co Pan/Pan zamierza zrobić z danym problemem?”).

Skupiamy się na znalezieniu rozwiązania problemu dziecka, a nie analizowaniu relacji z rodzicem.

Jak reagujemy na stwierdzenia rodziców: „Co tam Pani wie, nie ma Pani dzieci”. Choć zgadzamy się, że nauczyciel nie powinien wchodzić na ten poziom dyskusji i powinien wyraźnie dać rodzicowi do zrozumienia, że to stwierdzenie nie jest na miejscu, to dowcipne: „Nie trzeba chorować na serce, żeby być kardiologiem” może pomóc.

Szkoła Podstawowa nr 4 w Warszawie

³¹ Opracowano na podstawie materiałów przygotowanych przez Ewę Borgosz w ramach programu „Edukacja I klasa”.

JAK RADZIĆ SOBIE W SYTUACJACH SZCZEGÓLNIIE TRUDNYCH³²

- Rozmawiamy z rodzicami w obecności innego pracownika szkoły.
- Tworzymy i archiwizujemy dokumentację (notatki służbowe) dotyczące komunikacji szkoły z rodzicami.
- Wdrażamy jednoznacznie procedury postępowania wobec rodziców stwarzających zagrożenie dla życia i zdrowia dzieci.
- Tworzymy rodzicom i uczniom możliwość skorzystania z porady niezależnego od szkoły zewnętrznego konsultanta (np. miejskiego rzecznika praw ucznia).
- Angażujemy zewnętrznych mediatorów w rozwiązywanie konfliktów szkolnych.

POLECAMY

H. Gasik (2015), *Metody rozwiązywania sytuacji konfliktowych w szkole*, Warszawa: Ośrodek Rozwoju Edukacji: www.bezpiecznaszkola.men.gov.pl/wp-content/uploads/2015/09/metody-rozwiazywania_all.pdf

ZAPRASZAMY RODZICÓW DO WSPÓŁPRACY

Głównym celem współpracy szkoły z rodzicami lub rodziców ze szkołą jest stworzenie jak najlepszych warunków dla rozwoju dzieci. Szkoła ma obowiązek wspierać rodziców w wychowaniu dzieci, a rodzice mają obowiązek włączać się w życie szkoły (o prawach i obowiązkach rodziców piszemy w dalszej części publikacji). Efektywna współpraca jest możliwa, jeżeli obie strony wiedzą, na co się umówiły. Uzgodnią, jakie są ich wzajemne oczekiwania oraz możliwości realizacji działań przez drugą stronę, następnie ustalą zasady współpracy i komunikacji.

Współpraca rodziców ze szkołą bardzo często ogranicza się do pomocy w organizowaniu uroczystości i wycieczek szkolnych, wspieraniu dzieci w odrabianiu prac domowych lub przygotowywa-

niu materiałów do lekcji. Idealna sytuacja ma miejsce, gdy nauczyciele, dyrekcja i rodzice wspólnie opracują cele, plany i podejmują wspólnie decyzje dotyczące szkoły.

Często rodzice są zapraszani do szkoły, żeby spotkać się z dziećmi i poprowadzić ciekawe zajęcia.

Scenariusze zachowań i rady dotyczące zachowań w przypadku trudnych relacji z rodzicami znajdziesz na kolejnych stronach.

DOBRA PRAKTYKA

Przeprowadziliśmy wśród rodziców ankietę dotyczącą ich pomysłów i możliwości związanych z urządzeniem klasy.

Szkoła Podstawowa nr 356 w Warszawie

³² Opracowano na podstawie: *Model współpracy szkoły z rodzicami*, Fundacja INNOPOLIS. Dostępny w Internecie http://innopolis.pl/repozytorium/wpisy/plik_128.pdf

SCENARIUSZE ZACHOWAŃ W PRZYPADKU TRUDNYCH POSTAW RODZICÓW WOBEC DZIECKA³³

Problem: *Zaniedbywanie spraw dziecka*

Objawami zaniedbywania dziecka przez rodziców mogą być: niezaspokojenie biologicznych potrzeb dziecka, zaniedbywanie psychiczne, zaniedbywanie emocjonalne.

Przykładowa reakcja: Najlepiej jeśli to będzie empatyczna rozmowa, czyli wyrażenie troski o dziecko, przytoczenie faktów, obserwacja, pokazanie konsekwencji, określenie oczekiwań.

„Martwię się o Piotra. Zauważyłam, że zdarza mu się przyjść do szkoły w brudnym ubraniu, czasami jest nieumyty. Obawiam się, że inne osoby też zwracają na to uwagę. Chciałabym, żebyśmy o tym porozmawiali i znaleźli wspólnie rozwiązanie”.

Problem: *Nadopiekuńczość*

Objawami nadopiekuńczości mogą być: wyręczanie dziecka w codziennych czynnościach, odrabianie lekcji za dziecko, pozwalanie na opuszczanie zajęć szkolnych bez istotnego powodu, przyjmowanie bez zastrzeżeń informacji od dziecka.

Przykładowa reakcja: Na początek uświadomienie rodzicom zagrożeń: opóźnienie w nabywaniu przez dziecko nowych umiejętności, hamowanie rozwoju emocjonalnego i społecznego, brak poczucia własnej wartości. Pokazanie rodzicom, że źródłem satysfakcji i radości mogą być dla nich postępy dziecka, jego samodzielność:

„Może pani być dumna ze swojego syna – dziś Michał najszybciej ze wszystkich dzieci przebrał się na WF i bardzo ładnie poskładał swoje ubranie! Był bardzo zadowolony z siebie”.

Problem: *Perfekcjonizm rodziców*

Objawami perfekcjonizmu rodziców mogą być: nadmierne wymagania wobec dziecka i szkoły, planowanie czasu dziecka, projektowanie przyszłości dziecka, brak realizmu w ocenie możliwości i predyspozycji dziecka, zmuszanie dziecka do robienia czegoś, co jest dla niego za trudne, zbyt męczące, nieinteresujące, a często nawet przekracza jego możliwości.

Przykładowa reakcja: Uświadomienie rodzicom skutków: frustracja dziecka, obniżenie poczucia własnej wartości, przewrażliwienie, problemy z koncentracją, spadek poziomu osiągnięć.

„Zauważyłam, że Damian bardzo się denerwuje podczas klasówek i odpowiedzi przy tablicy. Popętnia wtedy więcej błędów, niż gdy rozwiązuje zadania samodzielnie w zeszytach.”

SCENARIUSZE ZACHOWAŃ W PRZYPADKU TRUDNYCH POSTAW RODZICÓW WOBEC SZKOŁY

Postawa: *Rodzic perfekcjonista*

Możliwe przejawy zachowania: zgłaszanie zastrzeżeń do programów nauczania, pouczanie nauczyciela, domaganie się, by nauczyciele w sposób szczególny traktował dziecko.

Przykładowa reakcja: Asertywna postawa, która jednak nie wyklucza korzystania z pomocy i rad rodziców, pod warunkiem, że są one sensowne.

„Bardzo dziękuję panu za uwagi i propozycje. Cieszę się, że jest pan zaangażowany w sprawy klasy. Nie wiem, czy będę mogła zrealizować wszystkie pana propozycje. Przedyskutujemy je na najbliższy spotkaniu zespołu przedmiotowego i poinformuję pana o naszym stanowisku”.

³³ Materiał opracowany przez Ewę Borgosz w ramach programu „Edukacja I klasa”.

Postawa: Rodzic bezradny

Możliwe przejawy zachowania: domaganie się od nauczyciela opinii lub rady w sprawach, które nie są związane ze szkolnym funkcjonowaniem dziecka, oczekiwanie, że nauczycielka podejmie za nich decyzję dotyczącą ich dziecka, przerzucanie odpowiedzialności na nauczycielkę.

Przykładowa reakcja: Podkreślanie odpowiedzialności rodziców za własne dziecko. Rodzic powinien mieć poczucie, że jest rozumiany i może liczyć na pomoc i wsparcie nauczyciela.

„Mogę powiedzieć pani, jakie widzę możliwości rozwiązania tej sprawy, choć będą to tylko pewne sugestie, pomysły. Nie mogę powiedzieć, co pani powinna zrobić. Myślę, że moja opinia niewiele może pomóc”.

Postawa: Wrogość i kłótniowość

Możliwe przyczyny: złe doświadczenia związane z własną karierą, bezradność z powodu niepowodzeń szkolnych dziecka, brak chemii między rodzicem a nauczycielem.

Przykładowa reakcja: Nie broń się i nie chowaj głowy w piasek. Oddziel swoją osobę od roli, jaką pełnisz. Po pierwsze – spokój (jesteś profesjonalistką i rozumiesz, że atak nie jest skierowany do Ciebie). Poproś rodzica, żeby usiadł (o ile jest to możliwe). Okaż mu empatię:

„Widzę, że jest pan zdenerwowany. Proszę spokojnie powiedzieć, o co chodzi”.

PRZYKŁADY ASERTYWNYCH KOMUNIKATÓW W RELACJACH Z RODZICAMI³⁴

Pytanie negatywne

Pytanie negatywne polega na takim zadawaniu pytań osobie, która nas krytykuje, aby mogła ona rozwinąć i doprecyzować swoje stanowisko i sprowadzić swoją wypowiedź z poziomu uogólnień na poziom faktycznych zachowań. Dzięki temu istnieje szansa, że krytykujący ujawni swoje prawdziwe intencje. *Pytanie negatywne* stosujemy zwłaszcza wtedy, gdy mamy powody, by podejrzewać kogoś o nieszczerść czy też o chęć podporządkowania nas.

Na przykład, na stwierdzenie: „Będzie to dla Ciebie trudne, prawda? Przecież jesteś taka nieśmiała...” asertywna odpowiedź wykorzystująca technikę pytania negatywnego, brzmiałaby: „W jakich sytuacjach, twoim zdaniem, jestem nieśmiała?”.

Teraz odpowiedź rozmówcy powinna już pozwolić na określenie jego prawdziwych intencji.

Na zebraniu z rodzicami, gdy ktoś powie: „Nie uważa Pani, że można byłoby bardziej zadbać o swoją klasę?” można zapytać spokojnie: „Czego, Pana/Pani zdaniem, nie robię dla swojej klasy?”.

Jeśli pytający miał dobre intencje, być może wyjaśni, o co mu konkretnie chodziło. Jeśli jednak chciał tylko rozładować swoje negatywne emocje i nam nas skrytykować, odmówi wyjaśnień lub powie coś wymijającego. Wtedy można sięgnąć po mgłę lub spokojnie i rzeczowo wyjaśnić, że nie zgadzamy się w całości z jego opinią na dany temat.

Potwierdzenie negatywne

Potwierdzenie negatywne to spokojne i szczerze wyrażenie zgody na krytyczne uwagi dotyczące naszych negatywnych cech czy zachowań.

Na przykład na komunikat: „Dzieci są rozżalone, że Pani nie oceniła jeszcze prac, które wykonały z liści ubieranych w parku” odpowiedź mogłaby brzmieć: „Tak, to prawda, jeszcze nie udało mi się znaleźć czasu, by podzielić się z nimi uwagami na temat tych prac”.

Odpowiedź taka ucina dalszą krytykę. Możemy odpowiedzieć w ten sposób tylko wtedy, gdy jesteśmy świadomi swoich słabych stron oraz gdy akceptujemy swoje niedoskonałości. Kluczem do stosowania

³⁴ Materiał opracowany przez Janusza Żmijskiego w ramach programu „Edukacja I klasa”.

negatywnego potwierdzenia jest poczucie pewności siebie, wynikające z przekonania, że człowiek może się zmienić i stać się lepszym, jeśli tylko tego chce. W efekcie, jeśli zareagujemy asertywnie na czyjąś krytykę, czyli wyrazimy swoje uczucia, postawy, opinie i pragnienia w sposób bezpośredni, uczciwie i stanowczo, zachowamy swoją osobistą godność. Decyzja, czy zmienimy nasz sposób postępowania, zależy tylko od nas. W podanym przykładzie można byłoby wyjaśnić na zakończenie, np. : „...ale zaplanuję to w przyszłym tygodniu”.

Mgła

Mgła to asertywna technika, która pozwala sobie radzić z przesadzoną, uogólniającą krytyką, mającą niekiedy cechy manipulacji lub wrogości. Kierowane pod naszym adresem słowa krytyki często zawierają w sobie jakąś część prawdy, ale osoba, która nas tak negatywnie ocenia, może przesadzać lub nadmiernie rozdmuchiwać problem, np. „Spóźniłaś się na spotkanie..”, „Zawsze się spóźniasz...”, „Jesteś egoistką, nie myślisz o nikim, tylko o sobie..”. Prawdopodobnie jedyną prawdą w tych oskarżeniach jest stwierdzenie: „Spóźniłaś się”.

Mgła polega zatem na spokojnym przyznaniu, że w krytyce (często noszącej znamiona oskarżenia) jest pewna część prawdy. Dostrzegamy ten fakt i bez obaw go ujawniamy. Dodatkowo można dołączyć do tego własną ocenę sytuacji.

Na przykład na stwierdzenie: „Niektórym dzieciom poświęca Pani dużo więcej uwagi, niż innym!” można odpowiedzieć: „Faktycznie, są w klasie takie dzieci, którym poświęcam teraz trochę więcej uwagi. Jest to moja świadoma decyzja, gdyż z różnych względów wymagają one większego wsparcia”.

Właściwie użyta mgła chroni nasze poczucie własnej wartości, odbierając krytykującemu możliwość wytrącenie nas z równowagi i utratę kontroli nad naszymi emocjami.

Asertywna interwencja

Asertywna interwencja, zwana także procedurą czterech kroków, służy do informowania innych ludzi, że dane ich zachowania są dla nas nie do przyjęcia i chcemy to zmienić. Pierwsze kroki polegają na udzieleniu informacji i wyrażeniu uczuć, kolejne służą do poinformowania o tym, co zamierzasz zrobić (tzw. przywołanie zaplecza), jeśli Twój partner będzie trwał przy swoim oraz wykonaniu tego, co zapowiedziałaś.

Kroki pełnej asertywnej interwencji to: udzielenie informacji + wyrażanie uczuć + przywołanie zaplecza + skorzystanie z zaplecza.

Konstruując asertywną interwencję należy zatem:

- udzielić informacji, czyli przedstawić krótki opis zachowania, którego nie akceptujesz oraz poprosić, by partner zachował się inaczej: „Po raz trzeci przerywa Pan moją wypowiedź i pyta mnie o to, co dokładnie już wcześniej wyjaśniłam. Proszę, by ponownie Pan tego już nie robił...”;
- wyrazić swoje uczucia, stan emocjonalny i w sposób dobitny wyrazić swoje oczekiwania: „Ponownie pyta Pan publicznie o to samo, mimo mojej prośby, z czym czuję się coraz gorzej. Proszę, by Pan zaprzestał zadawania tego samego pytania...”;
- przedstawić, co zamierzasz zrobić, jeśli sytuacja się nie zmieni: „Jeśli będzie Pan nadal to robił, przerwę zebranie i poproszę o pomoc w jego dalszym prowadzeniu dyrektora (pedagoga itp.)...”
- skorzystać z zaplecza, wcielając w życie wcześniejszą zapowiedź.

DOBRA PRAKTYKA

W trakcie wspólnego warsztatu dzieci uczyły rodziców różnych technik i metod, które powoli przechodzą w zapomnienie, które poznały na lekcjach (np. malowanie jaj przy pomocy pszczelego wosku, okręcanie bibułą czy zdobienie ich wstążkami). Potem wspólnie zdobiono jajka. Nie zabrakło tradycyjnych zabaw wielkanocnych, drobnych upominków. Kilka mam zorganizowało poczęstunek, a tatusiowie opracowali zabawy. Rodzinne przepisy wzbogaciły klasową książkę kucharską.

Renata Wlekińska Szkoła Podstawowa nr 217 w Warszawie

Zachęcamy także nauczycieli i rodziców, żeby wspólnie zastanowili się, co uważają za ważne w wychowaniu dzieci. Bardzo przydatny może okazać się scenariusz spotkania nauczycieli i rodziców „Razem czy osobno?”, który prezentujemy na następnej stronie.

DOBRA PRAKTYKA

W naszej szkole odbyło się spotkanie z mamą, która jest opowiadaczem. Opowiadanie dzieciom opowieści „Jak mama została Indianką”, na podstawie książki Ulfa Starka, było połączone ze wspólnym śpiewaniem i tańcami indiańskimi.

Szkoła Podstawowa nr 340 w Warszawie

„RAZEM CZY OSOBNO?”. SCENARIUSZ SPOTKANIA RODZICÓW I NAUCZYCIELI W SZKOLE³⁵

Spotkanie nauczycieli i rodziców powinno mieć formę twórczego spotkania, dialogu. Głównym jego celem jest wzajemne wysłuchanie się i przedyskutowanie, co uczestnicy spotkania uważają za ważne w wychowaniu dzieci. Temu ma służyć wymiana poglądów oraz wspólne wypracowanie listy cech, umiejętności, wiedzy i postaw, jakie powinno nabyć dziecko w pierwszych trzech latach nauki. Ponadto nauczyciele i rodzice będą mogli zdefiniować pojęcie swojej odpowiedzialności i zakreślić jej ramy w trakcie edukacji dziecka.

W spotkaniu biorą udział nauczyciele klas I-III, zwłaszcza wychowawcy klas pierwszych i ewentualnie trzecich, oraz rodzice uczniów z klas pierwszych, przy czym rodziców powinno być co najmniej dwa razy tyle co nauczycieli. Nauczyciele zapraszają 4–5 rodziców z pierwszej klasy, wybranych najlepiej losowo.

INFORMACJE ORGANIZACYJNE

Optymalna liczebność grupy spotkaniowej: 20–28 osób.

Czas zajęć: ok. 2,5 godz.

Materiały do zajęć w zespołach: plansze w formacie A3 dla każdego zespołu, duże arkusze papieru, małe kartki do zapisywania, pisaki.

Cele:

- wzbogacenie i uporządkowanie wiedzy na temat edukacji dziecka,
- zaplanowanie działań wychowawczo–edukacyjnych w ciągu najbliższego roku lub dwóch lat,
- bliższe zapoznanie się rodziców z nauczycielami.

UWAGI

Na przebieg spotkania będzie miała duży wpływ aktywność rodziców. Dlatego jest ważne, aby nauczyciele nie zdominowali dyskusji. Warto więc zadbać, aby w trakcie dyskusji w zespołach najpierw wyrażali opinie rodzice; nauczyciele powinni tylko inicjować ich aktywność, zachęcać do wypowiedziania się i wypowiadać swoje zdanie dopiero później.

Wypracowane postulaty powinny zostać uwzględnione w programie wychowawczym klasy. Nie tylko potwierdzi to sens udziału rodziców w spotkaniu, lecz także przyczyni się w przyszłości do ich większej aktywności – będą mogli się przekonać, że zostaną wysłuchani i staną się partnerami dla nauczycieli.

Nauczyciele powinni wcześniej zachęcać również wybranych rodziców, aby wzięli udział w takim spotkaniu.

PRZEBIEG SPOTKANIA

Wprowadzenie. Przedstawienie przez prowadzącego uczestników spotkania (niekoniecznie indywidualnie), nakreślenie celów i intencji spotkania oraz zwrócenie uwagi na jego formę (warsztaty).

Podział na grupy i praca w zespołach. Uczestników dzielimy na 5–6 osobowe zespoły, w skład których wchodzi nauczyciele i rodzice. W zespole powinno być minimum dwoje nauczycieli. Najpierw dajemy czas na bliższe zapoznanie się uczestników oraz możliwość porozmawiania o różnych sprawach związanych z edukacją dziecka. Rodzice mają możliwość zapytania nauczycieli o różne ważne dla nich sprawy.

Po kilkunastu minutach zapraszamy zespoły do udziału w grze dialogowej: członkowie zespołów spisują indywidualnie na karteczkach cechy, podstawową wiedzę oraz umiejętności, jakie powinno mieć dziewięcioletnie dziecko po zakończeniu trzech lat nauki w szkole. Każdy zapis (jedna cecha, jedna umiejętność) powinna znaleźć się na osobnej kartce.

³⁵ Materiał opracowany przez Bogdana Jankowskiego w ramach programu „Edukacja I klasa”.

Analiza zapisów. Sporządzone przez dany zespół uwagi są przekazywane innemu zespołowi (np. zgodnie z ruchem wskazówek zegara), aby mógł je przedyskutować i wyrazić o nim swoją opinię – czy zgadza się z nimi lub nie lub nie ma zdania (do wykorzystania plansza „A” z polami: „TAK”, „TRUDNO POWIEDZIEĆ”, „NIE”).

Określenie zakresów odpowiedzialności za kształtowanie kompetencji dziecka. Kartki z zestawu „NIE” zostają odrzucone. Natomiast zapiski z zestawów „TAK” i „TRUDNO POWIEDZIEĆ” zostają przekazane następnemu zespołowi, który musi najpierw zaklasyfikować zapisy z kategorii „TRUDNO POWIEDZIEĆ” do kategorii „TAK” lub „NIE”. Kartki z „NIE” zostają odrzucone, natomiast z „TAK” stają się przedmiotem dyskusji w zespole: *Kto szczególnie jest odpowiedzialny za kształtowanie danej umiejętności, cechy, postawy i wiedzy u dziecka? Dom czy rodzice? Szkoła czy nauczyciele? A może jedni i drudzy? Do uporządkowania dyskusji pomocna będzie plansza „B” z polami: „SZKOŁA”, „DOM”, „RAZEM”.*

Dyskusja na forum. Prowadzący zamieszcza na plakatach pod kategorią „DOM” i „SZKOŁA” zapisy wybrane przez zespoły. Na osobnym – zapisy z kategorii „RAZEM”.

Następnie odczytuje listy i prosi uczestników o pierwsze refleksje, spostrzeżenia, jakie nasuwają się z lektury. *To jaki ma być ten dziewięcioletek? Co dominuje na tych listach? A może czegoś brakuje? Czy możliwe jest „wychowanie” takiego dziecka?* Następnie członkowie poszczególnych zespołów wybierają 4 najważniejsze kompetencje z listy „RAZEM” i je porządkują: 1 miejsce – 4 pkt., 2 miejsce – 3 pkt., 3 miejsce – 2 pkt., 4 miejsce – 1 pkt.

Wariant drugi: zespoły wybierają z własnych stosików „RAZEM”. Punkty zostają zliczone na grupowym plakacie „RAZEM”. Następnie prowadzący sam układa kolejność cech w kategorii „RAZEM”, a umiejętności według ilości wskazań przez wszystkie zespoły. Następnie zaprasza uczestników do dyskusji: *Co jest ważne we współpracy szkoła – dom?*

Planowanie przyszłości. Każdy zespół otrzymuje jeden najważniejszy zapis z listy „RAZEM” i zastanawia się, co mogą wspólnie zrobić jako rodzice i nauczyciele w procesie rozwijania danej umiejętności czy cechy. W wariantcie drugim: każdy zespół (np. klasowy) wybiera tę kompetencję, którą uznał za najważniejszą do wspólnej pracy edukacyjnej z ich dziećmi. Następnie na forum zostają zaprezentowane konkretne i praktyczne wnioski.

WSPÓŁPRACA Z RODZICAMI W ŚWIETLE PRAWA

Współpraca szkoły z rodzicami, to nie tylko potrzeba wynikająca ze wspólnoty celów, ale również wymóg prawny.

Wiele dokumentów, zaczynając od Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, a na statucie i regulaminach szkolnych kończąc, określa prawa i obowiązki dorosłych względem dzieci. Jeżeli poznamy te przepisy, będzie nam łatwiej formułować własne oczekiwania i wyjść naprzeciw oczekiwaniom rodziców. Znajomość przepisów zwiększa ponadto poczucie pewności siebie.

Oto lista aktów prawnych, w których znajdziemy prawa i obowiązki rodziców w szkole:

1. Powszechna Deklaracja Praw Człowieka
2. Konwencja o Prawach Dziecka
3. Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców
4. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej
5. Ustawa Prawo Oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 r.

Prawa i obowiązki rodziców wynikające z tych aktów prezentujemy na następnych stronach.

RODZICE/OPIEKUNOWIE PRAWNI MAJĄ PRAWO DO:

- pierwszeństwa w wyborze rodzaju nauczania, którym objęte będą ich dzieci (Powszechna Deklaracja Praw Człowieka, art. 26);
- szacunku za to, że są pierwszymi i najważniejszymi wychowawcami młodzieży, w związku z czym należy liczyć się z ich rodzicielską rolą i wynikających z niej obowiązków. Całe społeczeństwo powinno się wspierać wysiłki rodziców jako wychowawców, a zwłaszcza powinny to robić osoby zaangażowane w edukację (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, preambuła);
- wychowywania swoich dzieci w duchu tolerancji i zrozumienia dla innych, bez dyskryminacji ze względu na kolor skóry, rasy, narodowości, wyznania, płci oraz pozycji ekonomicznej (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 1);
- uznania ich prymatu jako „pierwszych nauczycieli” swoich dzieci (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 2);
- pełnego dostępu do formalnego systemu edukacji dla swoich dzieci z uwzględnieniem ich potrzeb, możliwości i osiągnięć (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 3);
- dostępu do wszelkich informacji o instytucjach oświatowych, które mogą dotyczyć ich dzieci (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 4);
- wyboru takiej drogi edukacji dla swoich dzieci, która jest najbliższa ich przekonaniom i wartościom, uznawanym za najważniejsze dla rozwoju ich dzieci. (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 5);
- domagania się od formalnego systemu edukacji, aby ich dzieci osiągnęły wiedzę duchową i kulturową (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art.6);
- wpływania na politykę oświatową realizowaną przez szkoły, do których uczęszczają ich dzieci (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 7);
- wydawania opinii i przeprowadzania konsultacji z władzami odpowiedzialnymi za edukację na wszystkich poziomach ich struktur (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art.8);
- pomocy materialnej ze strony władz publicznych, eliminującej wszelkie bariery finansowe, które mogłyby utrudnić dostęp ich dzieci do edukacji (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art.9);
- stawiania żądań wobec odpowiedzialnych władz publicznych dotyczących wysokiej jakości usługi edukacyjnej (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 10);
- zapewnienia dziecku, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania oraz udzielenia mu rad dotyczących jego praw, przyznanych w niniejszej konwencji (Konwencja o Prawach Dziecka, art.5);
- ukierunkowania dziecka w korzystaniu z jego praw, w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka (Konwencja o Prawach Dziecka, art. 14);
- wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej);
- zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniem (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej);
- stawiania żądań wobec organów władzy publicznej dotyczących ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją (Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej);
- wspomaganie przez szkołę wychowawczej roli rodziny (USTAWA z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty).

RODZICE/OPIEKUNOWIE PRAWNI MAJĄ OBOWIĄZEK:

- wychowywać swoje dzieci w sposób odpowiedzialny i ich nie zaniedbywać (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 2);
- zaangażowania się jako partnerzy w nauczaniu ich dzieci w szkole (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 3);
- przekazywania wszelkich informacji szkołom, do których uczęszczają ich dzieci, a które dotyczą możliwości osiągnięcia wspólnych (tj. domu i szkoły) celów edukacyjnych (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 4);
- dokonania świadomego wyboru drogi edukacyjnej, jaką ich dzieci powinny podążać (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 5);
- wychowywania swoich dzieci w poszanowaniu i akceptowaniu innych ludzi i ich przekonań (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 6);
- włączać się osobiście w życie szkół, do których uczęszczają ich dzieci, oraz stanowić istotną część społeczności lokalnej (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art.7);
- tworzyć demokratyczne, reprezentatywne organizacje na wszystkich poziomach, które będą reprezentowały rodziców i ich interesy (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art.8);
- poświęcać swój czas i uwagę swoim dzieciom oraz ich szkołom, tak aby wzmocnić ich wysiłki skierowane na osiągnięcie określonych celów nauczania (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art.9);
- poznać siebie nawzajem, współpracować ze sobą i doskonalić swoje umiejętności „pierwszych nauczycieli” i partnerów w kontakcie szkoła – dom (Europejska Karta Praw i Obowiązków Rodziców, art. 10);
- zapewnić dziecku, w sposób odpowiadający rozwojowi jego zdolności, możliwości ukierunkowania go oraz udzielenia mu rad dotyczących korzystania z praw przyznanych mu w niniejszej konwencji (Konwencja o Prawach Dziecka, Art. 5)
- ukierunkować dziecko w korzystaniu z jego prawa, w sposób zgodny z rozwijającymi się zdolnościami dziecka (Konwencja o Prawach Dziecka, art. 14);
- zapewnić regularne uczęszczanie dziecka na zajęcia szkolne (USTAWA z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty) ;
- zapewnić dziecku warunków umożliwiających przygotowywanie się do zajęć (Ustawa Prawo Oświatowe z dnia 14 grudnia 2016 r.);
- rodzice lub w określonych przypadkach opiekunowie prawni ponoszą główną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka, stąd przedmiotem ich największej troski powinno być jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka (Konwencja o Prawach Dziecka, art. 18);
- rodzice (rodzic) lub inne osoby odpowiedzialne za dziecko ponoszą główną odpowiedzialność za zabezpieczenie, w ramach swych możliwości także finansowych, warunków życia niezbędnych do rozwoju dziecka (Konwencja o Prawach Dziecka, art. 27).

Fundacja Centrum Edukacji Obywatelskiej (CEO) jest niezależną instytucją edukacyjną działającą na rzecz poprawy jakości systemu oświaty, upowszechniania wiedzy obywatelskiej, promowania praktycznych umiejętności i postaw niezbędnych do budowania demokratycznego państwa prawa i społeczeństwa obywatelskiego.

Biuro Edukacji Urzędu m. st. Warszawy jest organem prowadzącym dla warszawskich szkół i placówek, realizuje cele i zadania Programu Rozwoju Edukacji na lata 2013-2020, który został opracowany w konsultacjach ze środowiskiem oświatowym i mieszkańcami Warszawy.

Warszawskie Centrum Innowacji Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń (WCIES) jest samorządową placówką doskonalenia nauczycieli, instytucją wiedzy i edukacji, której zadania wpisują się w hasło „Warszawa – miastem edukacji”.

Polsko-Amerykańska Fundacja Wolności (PAFW) rozpoczęła swoją działalność w 2000 roku z podwójną misją: wspierania procesu konsolidacji polskich przemian zapoczątkowanych w 1989 roku, a także dzielenia się polskimi doświadczeniami w zakresie transformacji z innymi krajami postkomunistycznymi. Obecnie PAFW realizuje – głównie na obszarach wiejskich i w małych miastach - programy w trzech obszarach tematycznych: edukacji, rozwoju społeczności lokalnych, dzielenia się polskimi doświadczeniami z transformacji mające na celu wyrównywanie szans edukacyjnych, połączone z modernizacją oświaty, a także wyzwalanie i wspieranie energii obywatelskiej w lokalnych społecznościach.

Warszawskie Centrum Innowacji
Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń
Instytucja Edukacyjna m. st. Warszawy

POLSKO-AMERYKAŃSKA
FUNDACJA WOLNOŚCI

POLISH-AMERICAN
FREEDOM FOUNDATION